

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Τμήμα Γεωγραφίας

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Εφαρμοσμένη Γεωγραφία & Διαχείριση του Χώρου»

Κατεύθυνση: Ευρωπαϊκές Πολιτικές, Σχεδιασμός & Ανάπτυξη του Χώρου

ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΧΩΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

της Κωνσταντίνας Σπαντιδάκη

Αθήνα, Ιούνιος 2016

ΧΑΡΟΚΟΠΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Τμήμα Γεωγραφίας

Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών

«Εφαρμοσμένη Γεωγραφία & Διαχείριση του Χώρου»

Κατεύθυνση: Ευρωπαϊκές Πολιτικές, Σχεδιασμός & Ανάπτυξη του Χώρου

ΜΕΛΕΤΗ ΤΗΣ ΧΩΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑΣ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ

Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία

της Κωνσταντίνας Σπαντιδάκη

Επιβλέπων Καθηγητής: Θωμάς Μαλούτας

Αθήνα, Ιούνιος 2016

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ	5
ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΚΗ (ABSTRACT)	6
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	7
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1 : ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ	9
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2 : ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ	12
2.1 ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ	12
2.2 ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	14
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3 : ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ	18
3.1 ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ	18
3.2 ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΑΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ	26
3.3 ΧΩΡΟΙ ΑΣΤΙΚΟΥ ΠΡΑΣΙΝΟΥ	30
3.4 Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΣΚΟΠΕΥΤΗΡΙΟΥ	32
3.5 ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΑΣΤΙΚΟΥ ΙΣΤΟΥ ΚΑΙ ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ	34
3.6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	37
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4 : ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ	38
4.1 ΟΙ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΩΓΡΑΦΙΑ	38
4.2 ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΟ ΠΡΟΦΙΛ	39
4.3 ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	43
4.4 ΑΛΛΟΔΑΠΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	45
4.5 ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ	47
4.6 ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΣΤΕΓΑΣΗΣ	51
4.7 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	57

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5 : ΤΟΠΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	59
5.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ	59
5.2 ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	61
5.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΕΝΕΡΓΟΣ ΚΑΙ ΜΗ ΕΝΕΡΓΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ – ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ	63
5.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	76
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6 : ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ	78
6.1 ΓΕΝΙΚΑ – ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ	78
6.2 ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΕΙΣ	80
6.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ	86
ΣΥΝΟΨΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	87
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	89
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ	92

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στο πλαίσιο της παρούσας διπλωματικής εργασίας μελετάται η φυσιογνωμία του δήμου Καισαριανής, που ξεκίνησε ως προσφυγικός οικισμός το 1922 με τη μαζική εγκατάσταση Μικρασιατών προσφύγων. Στο πέρασμα του χρόνου επεκτάθηκε, αποκτώντας πολλά από τα χαρακτηριστικά των σύγχρονων αστικών περιοχών, ενώ η έλλειψη σχεδιασμού και η αυθαίρετη ανάπτυξή της, οδήγησαν στην μεταλλαγή της αρχικής της μορφής και την απώλεια της ταυτότητάς της. Η δημιουργία της Καισαριανής και η ξεχωριστή ιστορική πορεία της, από τα γεγονότα της Μικρασιατικής Καταστροφής μέχρι την σημερινή εικόνα της ως μια σύγχρονη και πυκνοκατοικημένη πόλη, την καθιστούν μια περιοχή που παρουσιάζει ιδιαίτερα πολεοδομικά, μορφολογικά, κοινωνικά και πολιτισμικά χαρακτηριστικά.

Θεωρώντας ως βασικό ερευνητικό άξονα την άρρηκτη και αμφίδρομη σχέση μεταξύ χώρου και ανθρώπου, η μελέτη κινείται τόσο σε χωρικό όσο και σε κοινωνικό επίπεδο. Ως εκ τούτου, έμφαση δίνεται στην πολεοδομική εξέλιξη και οικιστική ανάπτυξη της περιοχής, με σκοπό την ανίχνευση των μεταβολών που έχουν συμβεί σε διαχρονική βάση, αλλά και στην εξέταση του σύγχρονου αστικού περιβάλλοντος, που αποτυπώνει τα στάδια από τα οποία έχει περάσει. Ως προς το ανθρωπογεωγραφικό προφίλ της περιοχής, η μελέτη κατευθύνεται στη διερεύνηση των δημογραφικών τάσεων των τελευταίων δεκαετιών, αλλά και των κοινωνικο – οικονομικών χαρακτηριστικών των κατοίκων, καθώς και στην ανάπτυξη κοινωνικών υποδομών και δράσεων.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ ΣΤΗΝ ΑΓΓΛΙΚΗ (ABSTRACT)

In the context of this thesis, the physiognomy of the municipality of Kessariani is studied, which began as a refugee settlement in 1922, with the massive deployment of refugees from Asia Minor. Over the years it expanded, getting many of the features of modern urban areas, while the lack of planning and the arbitrary development, led to the transformation of the original form and the loss of its identity. The creation of Kessariani and its particular historical route, from the Asia Minor Catastrophe's events, until its current image as a modern and populous city, make it a region with particular urban, morphological, social and cultural characteristics.

Considering as a key research axis, the inextricable interrelationship between space and human, the study deals with both spatial and social level. Therefore, the study puts emphasis on the urban development and residential development of the area, in order to detect changes that have occurred over time, and the examination of contemporary urban environment that reflects the stages that has passed. With reference to the human geography of the region, the study is directed to the exploration of demographic trends of the recent decades and socio – economic characteristics of the population, as well as the development of social infrastructure and operations.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η φυσιογνωμία μιας πόλης αποτελεί ένα ζήτημα πολυδιάστατο. Θεωρώντας τη σχέση χώρου και κοινωνικο – οικονομικών συνθηκών αμφίδρομη ως προς τη δυναμική που εμπεριέχουν, αντικείμενο μελέτης για την εκπόνηση της παρούσας διπλωματικής εργασίας, αποτελεί η φυσιογνωμία και οι μεταβολές που υφίσταται μια πόλη, με σκοπό να διαπιστωθεί αν ο αστικός χώρος αποτελεί παράγωγο ή παράγοντα στη διαμόρφωση των σχέσεων αυτών. Στο πλαίσιο αυτό, θα μελετηθεί η περίπτωση μιας πόλης μέσα στην πόλη, της Καισαριανής, μιας περιοχής που βρισκόταν έξω από τον αστικό ιστό μέχρι το 1922, όταν 8.000 πρόσφυγες από τη Σμύρνη και τα Βουρλά της Μικράς Ασίας δημιούργησαν τον πρώτο οικιστικό πυρήνα. Η ξεχωριστή φυσιογνωμία που διαθέτει έχει διαμορφωθεί από διάφορους παράγοντες, με σημαντικότερο την ιστορία της.

Πιο συγκεκριμένα, η εργασία επικεντρώνεται στη διαχρονική εξέλιξη της φυσιογνωμίας της Καισαριανής, τόσο σε χωρικό όσο και σε κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο, καθώς και κατά πόσο έχει επηρεαστεί από τη δυναμική των σχέσεων αυτών, ξεκινώντας από την πρώτη κατοίκηση της περιοχής μέχρι και τη σύγχρονη εποχή, με σκοπό να αναγνωσθούν οι συνθήκες που επηρέασαν την εξέλιξή της και να ερμηνευτεί η σημερινή της εικόνα και μορφή. Ιδιαίτερη έμφαση, ωστόσο, δίνεται στις δύο τελευταίες δεκαετίες, δηλαδή από το 1990 και έπειτα, καθώς η συγκεκριμένη χρονική περίοδος συμπίπτει με τις συνολικές διαδικασίες χωρικού και κοινωνικού μετασχηματισμού που έλαβαν χώρα σε ολόκληρη την Αττική και εντείνονται την εποχή της κρίσης. Κατά συνέπεια, κρίνεται σκόπιμο να μελετηθούν οι μετασχηματισμοί αυτοί και σε σχέση με το σύνολο της περιφέρειας, προκειμένου να διαπιστωθεί ο βαθμός στον οποίο η περιοχή της Καισαριανής τους έχει ακολουθήσει.

Οι κυριότερες πτυχές που θα διερευνηθούν, αφορούν την επιμέρους εξέταση της εξέλιξης της πολεοδομικής φυσιογνωμίας και των παραγόντων που έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωσή της, καθώς και των δημογραφικών μεταβολών και του κοινωνικού και οικονομικού προφίλ των κατοίκων της περιοχής. Στόχο αποτελεί, επίσης, η ανάδειξη της αλληλεπίδρασης των χωρικών και κοινωνικών μεταβολών που έχουν οδηγήσει σε ένα συνολικό μετασχηματισμό της πόλης, αλλά και ο εντοπισμός τυχόν κοινωνικο – οικονομικών ανισοτήτων του πληθυσμού που ενδέχεται να συνδέονται με διαφοροποιήσεις στο χώρο, αν και η μικρή έκταση του δήμου είναι πιθανό να περιορίζει την εμφάνιση φαινομένων κοινωνικού διαχωρισμού.

Ειδικότερα, στο πρώτο κεφάλαιο γίνεται μια προσπάθεια προσέγγισης του θεωρητικού πλαισίου που αφορά την έννοια του αστικού χώρου ή – καλύτερα – της πόλης, την αλληλεπίδραση του χωρικού και του κοινωνικού επιπέδου, την έννοια της φυσιογνωμίας μιας πόλης και τις μεταβολές που συμβαίνουν στο πέρασμα του χρόνου.

Το δεύτερο κεφάλαιο περιλαμβάνει σύντομα την ιστορική αναδρομή της Καισαριανής, η οποία ανέδειξε κάποια στοιχεία που χαρακτηρίζουν και διαμορφώνουν σχηματικά την φυσιογνωμία ή την ταυτότητά της, με έμφαση στην εγκατάσταση των προσφύγων αλλά και στην αγωνιστική παράδοση.

Το τρίτο κεφάλαιο πραγματεύεται την πολεοδομική εξέλιξη, μελετώντας την οικιστική ανάπτυξη κατά χρονικές περιόδους από την κατοίκησή της μέχρι σήμερα, ενώ εξετάζονται τα χαρακτηριστικά του σύγχρονου αστικού περιβάλλοντος και οι χρήσεις γης, καθώς η ανάγνωση του αστικού ιστού της κάθε πόλης μπορεί να δώσει μια σαφή και ικανοποιητική εικόνα για την ιστορία της και τα στάδια από το οποία έχει περάσει.

Το τέταρτο και το πέμπτο κεφάλαιο αναφέρονται στα ιδιαίτερα κοινωνικο – οικονομικά χαρακτηριστικά του πληθυσμού της περιοχής για το διάστημα 1991 – 2011, με βάση δημογραφικούς, κοινωνικούς και οικονομικούς δείκτες, με σκοπό να καταδείξουν πιθανές μεταβολές και να εντοπιστούν ομοιότητες και διαφορές με τα αντίστοιχα στοιχεία του ευρύτερου χωρικού επιπέδου της περιφέρειας Αττικής.

Το έκτο κεφάλαιο μελετά τις κοινωνικές υποδομές και δράσεις του δήμου, καθώς την περίοδο της κρίσης που διανύουμε, το ζήτημα της κοινωνικής πολιτικής αναδεικνύεται ως ιδιαίτερα σημαντικό με την ανάδυση νέων δομών αλληλεγγύης και αυτο – οργάνωσης.

Τέλος, η εργασία ολοκληρώνεται με μια σύντομη ανακεφαλαίωση και με τη διατύπωση ορισμένων τελικών παρατηρήσεων και συμπερασμάτων.

Για την επίτευξη του συνόλου των στόχων της εργασίας, χρησιμοποιήθηκαν δευτερογενείς πηγές, τόσο μέσω της βιβλιογραφικής ανασκόπησης, όσο και από τα αρχεία της τεχνικής και της κοινωνικής υπηρεσίας του δήμου Καισαριανής, αλλά και πρωτογενή στοιχεία από την ανάλυση των απογραφικών δεδομένων πληθυσμού και κατοικιών από την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ) και το Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων 1991 – 2011, τα αποτελέσματα των οποίων αποτυπώθηκαν σε πίνακες, γραφήματα και χάρτες.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

ΘΕΩΡΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ

Η πόλη και ο αστικός χώρος αποτελούν πολυσύνθετες έννοιες, που εμπεριέχουν ύλη αλλά και συναίσθημα. Έχει δοθεί ένα ευρύ φάσμα ορισμών για την πόλη και έχει μελετηθεί πολύπλευρα, είτε ως φυσική οντότητα, είτε ως οικονομικός μηχανισμός, είτε ως παράγωγο της ανθρώπινης συμπεριφοράς, είτε ως ένα χωρικά οριοθετημένο σύστημα εξουσίας (Χαστάογλου, 1982: 8 – 10).

Υπό την οπτική της χωρικής διάστασης, είναι ο οριοθετημένος χώρος, ο οποίος δεν προϋπάρχει ή προϋπάρχει και αποκτά περιεχόμενο ύπαρξης μέσω των ανθρώπινων δραστηριοτήτων. Ο Jean Remmy (2004: 4) αναφέρει ότι ο χώρος ως φυσικό υπόβαθρο «έχει την κατεξοχήν συμβολή στη συγκρότηση και στην ολοκλήρωση ενός συστήματος αλληλεξαρτήσεων» όπως το σύστημα της πόλης. Η πόλη είναι μια οργανωμένη και δομημένη μορφή του χώρου και «ο χώρος δεν αποτελεί ένα παθητικό στοιχείο που νομιμοποιεί την προβολή στον υλικό κόσμο των κοινωνικών φαινομένων, αλλά παίζει ενεργό ρόλο στο επίπεδο ερμηνείας των γεγονότων». Ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να δημιουργήσει το χώρο, όμως και ο χώρος έχει τη δυνατότητα να επηρεάσει την πορεία της ανθρώπινης ζωής, τις ευαισθησίες, τις σκέψεις, τις φιλοδοξίες και τα όνειρα.

Ο συσχετισμός μεταξύ του χώρου και της κοινωνίας αποτέλεσε κοινή παραδοχή της κλασικής Γερμανικής Σχολής και της Σχολής του Σικάγο. Ουσιαστικά, ο χώρος συνδέει τον άνθρωπο και τις δραστηριότητές του με το φυσικό περιβάλλον, αλλά κυρίως εκφράζει την υλικότητα των κοινωνικών σχέσεων, δηλαδή τους τρόπους και τις διαδικασίες παραγωγής, κατασκευής, αντίληψης και νοηματοδότησης της κοινωνικής αλληλεπίδρασης εντός και διαμέσου των ανθρωπογενών γεωγραφιών. Στην έννοια του χώρου εμπεριέχεται η αλληλεπίδραση του ανθρώπου με τον φυσικό «απόλυτο» γεωγραφικό χώρο, αλλά και η συνεχής εμπλοκή των κοινωνικών σχέσεων με τους χωρικούς σχηματισμούς και μορφοποιήσεις που παράγονται από αυτές και που, με τη σειρά τους, τις επηρεάζουν ή τις καθορίζουν. Ο χώρος, λοιπόν, είναι αδύνατον να διαχωριστεί από την κοινωνία και ακολούθως οι χωρικές από τις κοινωνικές σχέσεις. Η αντιστοιχία ενός συγκεκριμένου χώρου και μιας συγκεκριμένης κοινωνίας, εκφράζεται από την αντιστοιχία των δομών τους. Στο σύνολο των κοινωνικών σχέσεων και στην κουλτούρα αντιστοιχεί μια ορισμένη δομή κοινωνικού χώρου, ενώ η δομή

οποιοδήποτε δομημένου χώρου, αποτελεί δομή ομόλογη μιας συγκεκριμένης κοινωνικής δομής (Στεφάνου, 2000: 69 – 71).

Επομένως, και η έννοια της πόλης εκτός από τη χωρική, περιλαμβάνει και την κοινωνική διάσταση, καθώς συνδέεται άμεσα με την ανάγκη του ανθρώπου για οργάνωση σε σύνολα, ώστε να βελτιώσει τις συνθήκες διαβίωσής του. Η εξελικτική πορεία της διαμορφώνεται από την αμφίδρομη σχέση των κοινωνικο – οικονομικών μετασχηματισμών και του χωρικού πλαισίου, εντός του οποίου εγγράφεται η ανθρώπινη δραστηριότητα και οι κοινωνικές σχέσεις (Καυκαλάς κ.ά., 2016: 63).

Ως ζωντανό κομμάτι της κοινωνικής πραγματικότητας, η πόλη τροφοδοτεί την κοινωνία με εικόνες και σύμβολα, την ίδια στιγμή που τροφοδοτείται και εκείνη από τις κοινωνικο – οικονομικές μεταβολές. Ο αστικός χώρος είναι το πεδίο ζύμωσης και συνάντησης των διαφόρων κοινωνικών ομάδων και το βασικότερο πεδίο ανάπτυξης της οικονομικής δραστηριότητας και του καπιταλιστικού ανταγωνισμού. Μάλιστα, κατά τον Γάλλο νεομαρξιστή Henry Lefebvre, θεωρείται ότι ο αστικός χώρος είναι κοινωνικά κατασκευασμένος και η έμφαση δίνεται στον τρόπο με τον οποίο δίνονται έννοιες στους τόπους μέσα από κοινωνικές και πολιτισμικές διαδικασίες (Savage and Warde, 2005: 226).

Πέρα από τα κοινά πολιτικά, κοινωνικά, οικονομικά στοιχεία που χαρακτηρίζουν την καθημία, στο πλαίσιο της παγκοσμιοποίησης και της νεωτερικότητας, κάθε πόλη είναι διαφορετική και μοναδική στο χώρο, όπως υποστηρίζει ο Γερμανός μαρξιστής Walter Benjamin, ο οποίος προσπάθησε να προσεγγίσει το ζήτημα της αστικής έννοιας και της αστικής φυσιογνωμίας, καθώς και το πώς γίνεται η «ανάγνωση» των πόλεων. Σημασία έχει το πώς ένα αστικό τοπίο μπορεί να ερμηνευθεί και πώς οι έννοιές του μπορούν να τοποθετηθούν στο πλαίσιο εμπειριών του κάθε ατόμου, δηλαδή η «γνώμη» που δημιουργούμε για την πόλη σχετίζεται άμεσα με τις εμπειρίες των ανθρώπων, καθιστώντας την έναν «αντικειμενικό χώρο μιας υποκειμενικής βίωσης». Ο βαθμός στον οποίο μπορούμε να μιλήσουμε για αστική κουλτούρα είναι περιορισμένος, καθώς κάθε πόλη έχει τις δικές της παραδόσεις, επομένως η πόλη είναι το ενδιάμεσο της ατομικής εμπειρίας και της πολιτισμικής απεικόνισης (Savage and Warde, 2005: 243 ; Νικολαΐδου, 1993: 268).

Η φυσιογνωμία μιας πόλης ή ενός τόπου αφορά την μοναδικότητα, την ταυτότητα, ακόμα και την προσωπικότητά της. Στηρίζεται σε όλα εκείνα τα ξεχωριστά ιδιαίτερα

χαρακτηριστικά, τα οποία τη διαφοροποιούν από τις άλλες πόλεις, προβάλλοντας την ιδιαιτερότητα της ταυτότητάς της. Ασφαλώς σχετίζεται και με το χαρακτήρα, ωστόσο είναι κάτι περισσότερο από την αποτύπωση του συνόλου των συγκεκριμένων χαρακτηριστικών. Η φυσιογνωμία αναφέρεται στην ίδια την οντότητα, όπως αυτή διατυπώνεται και εκφράζεται μέσα από το σύνολο των ιδιαζόντων χαρακτηριστικών της και από την αντιληπτική εικόνα που προσφέρει. Συγκροτείται από μια σειρά παραστάσεων, όχι κατ' ανάγκη οπτικών και είναι αυτή που καθορίζει τη μοναδικότητα της κάθε πόλης ή του κάθε τόπου. Βέβαια, ο όρος φυσιογνωμία αφορά και τον άνθρωπο, επομένως μιλώντας για την φυσιογνωμία μιας πόλης, εξετάζουμε την πόλη ανθρωπομορφικά αναζητώντας τον χαρακτήρα της. Όπως είναι λογικό, η φυσιογνωμία επηρεάζεται σημαντικά από τη χρονική διάσταση του τότε, του τώρα και του μετά (Στεφάνου, 1999: 211 ; Στεφάνου 2000: 22).

Σε διαχρονική βάση, πολλά από τα χαρακτηριστικά της πόλης διαμορφώνονται και μεταλλάσσονται, παρουσιάζοντας νέες προκλήσεις και προοπτικές. Ο χώρος θεωρείται ταυτόχρονα πεδίο και αποτέλεσμα κοινωνικών αντιθέσεων, αντιπαραθέσεων, συμβιβασμών και συμβολισμών. Παράγοντες και προκλήσεις που απορρέουν από την παγκοσμιοποίηση, την ελεύθερη αγορά, τη σταδιακή εξασθένηση του κοινωνικού κράτους, την αποβιομηχάνιση, τις μεταναστευτικές ροές και κρίσιμα περιβαλλοντικά ζητήματα, σε συνδυασμό με την ιστορική διαδρομή κάθε πόλης, την ταυτότητα και τις διακριτές εθνικές και αστικές πολιτικές, διαμορφώνουν τη γεωγραφία της πόλης και μεταβάλλουν την πολεοδομική της δομή και την κοινωνικο – οικονομική της οργάνωση.

Ως εκ τούτου, η πόλη αποτελεί ένα δυναμικά πολύπλοκο αστικό σύστημα, έναν ζωντανό οργανισμό σε συνεχή μεταβολή, που συνήθως ενέχει πολλές συνισταμένες και μελετάται σφαιρικά, καθώς εντός του χώρου δημιουργούνται άρρηκτοι και αμφίδρομοι δεσμοί, δηλαδή η μεταβολή σε έναν τομέα προκαλεί μεταβολές και σε άλλους τομείς. Έτσι, η μεταβολή που επήλθε στον δομημένο χώρο, που ονομάζεται πόλη, ήταν και συνεχίζει να είναι πολύ μεγάλη (Στεφάνου και Μητούλα, 2005: 6, 15 – 17 ; Καυκαλάς κ.ά., 2016: 63).

Στο πλαίσιο αυτό, ιδιαίτερα σημαντική αναδεικνύεται η ανάγκη προστασίας της ιδιαίτερης ταυτότητας και του ιδιαίτερου χαρακτήρα μιας πόλης, μέσω της φυσιογνωμίας του, με τον εντοπισμό και τον συγχρονισμό της ιδιαίτερης προσωπικής έκφρασης των μορφών του χώρου (Στεφάνου, 2000: 25).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

ΣΥΝΟΠΤΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΟΥ ΔΗΜΟΥ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ

2.1 ΧΩΡΟΤΑΞΙΚΗ ΕΝΤΑΞΗ ΚΑΙ ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Η Καισαριανή αποτελεί μια από τις ανατολικές συνοικίες της Αθήνας, που πήρε το όνομά της¹ από την ομώνυμη βυζαντινή μονή στο δάσος του Υμηττού. Πιο συγκεκριμένα, βρίσκεται 3 χιλιόμετρα ανατολικά του κέντρου της Αθήνας, σε 130 μέτρα υψόμετρο, στις βορειοδυτικές πλαγιές του Υμηττού. Όσον αφορά τα διοικητικά του όρια, συνορεύει βόρεια με το Δήμο Ζωγράφου (Πανεπιστημιούπολη Ιλισίων), ανατολικά με τον Δήμο Παιανίας (κορυφογραμμή Υμηττού), νότια με τον Δήμο Βύρωνα, ενώ βορειοδυτικά και νοτιοδυτικά συνορεύει με το Δήμο Αθηναίων (Παγκράτι). Η συνολική έκταση που καταλαμβάνει είναι περίπου 8.500 στρέμματα, από τα οποία τα 7.500 είναι ορεινή περιοχή και πράσινο και τα 1.000 κατοικημένοι και κοινόχρηστοι χώροι (www.portal.kessariani.gr).

Εικόνα 2.1.1: Η θέση του δήμου Καισαριανής στο Πολεοδομικό Συγκρότημα Αθηνών

Πηγή: www.wikipedia.org και *ιδία επεξεργασία*

¹ Για την ετυμολογία του ονόματος «Καισαριανή» υπάρχουν πολλές εκδοχές. Οι επικρατέστερες αναφέρουν ότι προήλθε από: α) κάποιο ηγούμενο Καίσαριο, αφιερωτή της μονής, β) την εικόνα της Θεοτόκου που μεταφέρθηκε από την Καισάρεια, γ) κάποιον Καίσαρα που ίδρυσε τη μονή κατά την βυζαντινή περίοδο και ανακαίνισε την εκκλησία που προϋπήρχε στην περιοχή, δ) το επίθετο Καισαριανός, ε) τη Συριανή (Σαισάρα), κόρη του βασιλιά της Ελευσίνας Κελεού (Κουβάς, 1996: 77).

Είναι μια από τις «καινούριες» γειτονιές της Αθήνας, η οποία χτίστηκε σε χώρο ιδιαίτερα αραιοκατοικημένο μέχρι τις αρχές του 20^{ου} αιώνα (Μιχελή, 1987: 175). Μέχρι και μερικές δεκαετίες πριν, βρισκόταν έξω από τα όρια της πόλης, μακριά από τις αστικές και μεγαλοαστικές συνοικίες της πρωτεύουσας, στο περιθώριο του αστικού ιστού. Είναι χαρακτηριστική η αναφορά της «Πολοδομικής Μελέτης Αναθεώρησης Δήμου Καισαριανής» του 1986 που μεταξύ άλλων σημειώνει:

«...Παρά την κεντροβαρική του θέση και την έντονη εξάρτηση του από το κέντρο (της Αθήνας), ο Δήμος Καισαριανής κράτησε σε όλη τη διάρκεια της ζωής του μια θέση περιθωριακή μέσα στο σύνολο του πολεοδομικού συγκροτήματος της πρωτεύουσας. Αν η ανατολική πλευρά του λεκανοπεδίου θεωρείται γενικά σαν περιοχή μικροαστική και προνομιούχα σχετικά με τη δυτική πλευρά, η Καισαριανή θα πρέπει να αποτελεί μια νησίδα ξεχωριστή, που μάλλον θα έπρεπε να καταταγεί στη δεύτερη (δυτική περιοχή), έστω και αν γεωγραφικά ανήκει στην πρώτη...».

Ωστόσο, από τότε μεσολάβησαν και άλλαξαν πολλά, καθώς αρκετές ανατολικές περιοχές του λεκανοπεδίου της Αθήνας έχουν μετατραπεί από μικροαστικές σε μεσοαστικές, ενώ κάποιες εργατικές περιοχές της δυτικής Αθήνας και του Πειραιά έχουν μετατραπεί σε μικροαστικές (Κατής και Τότσικας, 2008: 28).

Τα παραπάνω γεωγραφικά χαρακτηριστικά που προσδιορίζουν την περιοχή και αφορούν τη θέση της και το ευρύτερο φυσικό και δομημένο περιβάλλον, διαμορφώνουν τη φυσιογνωμία της. Το γεγονός ότι βρίσκεται πολύ κοντά στο κέντρο της Αθήνας και περιβάλλεται στις τρεις πλευρές του από δασικές εκτάσεις του Υμηττού, οι οποίες «διεισδύουν» σχεδόν μέχρι το κέντρο της Αθήνας, δίνουν ένα συγκριτικό πλεονέκτημα στο Δήμο Καισαριανής μέσα στο λεκανοπέδιο Αττικής.

2.2 ΙΣΤΟΡΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

Ο χώρος είναι μια ιστορική συγκυρία, της οποίας η κοινωνική μορφή προσλαμβάνει το περιεχόμενό της από τις κοινωνικές διαδικασίες που εκφράζονται μέσα από αυτήν. Η ιστορία της Καισαριανής είναι άμεσα συνυφασμένη με ιστορικές εξελίξεις και κοινωνικο – οικονομικές συνθήκες που στιγματίσαν την φυσιογνωμία της νεότερης Ελλάδας. Με την ήττα του ελληνικού στρατού στη Μικρά Ασία, την ακόλουθη ανταλλαγή πληθυσμών και τη Μικρασιατική Καταστροφή του 1922, αλληπάλληλα κύματα προσφύγων κατέφθασαν στον ελληνικό χώρο, αναζητώντας προστασία, περίθαλψη και στέγη, μια καλύτερη τύχη (Λεοντίδου, 2001: 151 – 152). Ανάμεσα στις περιοχές της Αττικής που εγκαταστάθηκαν οι Μικρασιάτες πρόσφυγες, ήταν και η Καισαριανή.

Πριν την εγκατάστασή τους, την εικόνα της Καισαριανής συνέθεταν βραχώδεις, δασώδεις και ερημικές εκτάσεις με άφθονη βλάστηση και πλούσια πανίδα, καθώς την διέσχισε ο Ηριδανός, ο οποίος χυνόταν στον ποταμό Ιλισσό. Το 1917, μάλιστα, απόφαση της δασικής υπηρεσίας του Υπουργείου Γεωργίας, χαρακτηρίζει αναδασωτέες τις ορεινές και πεδινές εκτάσεις του Υμηττού, η οποία όμως δεν εφαρμόστηκε ποτέ, λόγω της Μικρασιατικής Καταστροφής και της εγκατάστασης των προσφύγων. Η περιοχή που δεν ήταν βοσκότοπος, εξυπηρετούσε τις ανάγκες του κράτους (κρατικές φαρμακαποθήκες) και υπήρχαν και στρατιωτικές εγκαταστάσεις. Την εικόνα της περιοχής συμπλήρωνε το νοσοκομείο Συγγρού, η στρατιωτική μονάδα του χημικού πολέμου, ενώ στην περιοχή του Βλητικού σταθμού (στο ύψος που σήμερα βρίσκεται το νεκροταφείο) υπήρχαν στρατώνες (Τζόκας, 1998: 113).

Εικόνα 2.2.1: Άποψη της περιοχής του Υμηττού πριν την εγκατάσταση προσφύγων

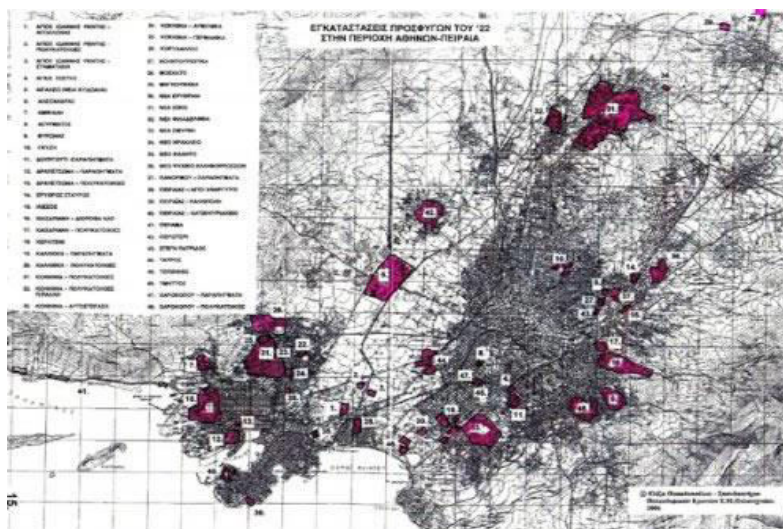

Πηγή: Φωτογραφικό αρχείο Μουσείου Μπενάκη

Η περιοχή αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά σαν αυτοτελής οικισμός το 1920 με τη γενική απογραφή του πληθυσμού. Σύμφωνα με τα στοιχεία της απογραφής, ο πληθυσμός της έφθανε μόλις τα 11 άτομα, τα οποία ασχολούνταν κυρίως με την κτηνοτροφία. Δεν ήταν μόνιμα εγκατεστημένοι στην περιοχή, αλλά διέθεταν προσωρινά καταλύματα και κατέφευγαν σε αυτά ανάλογα με τις εργασίες τους. Ο μοναδικός μόνιμος κάτοικος της περιοχής που αναφέρεται ήταν ο μακεδονομάχος οπλαρχηγός Έξαρχος, ο οποίος είχε την κατοικία του κοντά στο σημείο που βρίσκεται σήμερα το ξενοδοχείο «Κάραβελ» (Κουβάς, 1996: 92).

Οι πρόσφυγες του 1922 εγκαταστάθηκαν σχεδόν σε όλο το Λεκανοπέδιο Αττικής με δύο βασικά κριτήρια: την ύπαρξη ελεύθερων και απαλλοτριώσιμων χώρων και τη μη εγγύτητα με τις «καλές περιοχές» της Αθήνας. Έτσι, εγκαταστάθηκαν κατά κύριο λόγο στις δυτικές βιομηχανικές συνοικίες, όπως Κοκκινιά, Δραπετσώνα, Κορυδαλλό, Κερατσίνι, την περιοχή της Νέας Ιωνίας – Νέας Φιλαδέλφειας, την περιοχή Καισαριανής, Βύρωνα και Υμηττού και την περιοχή της Καλλιθέας.

Εικόνα 2.2.2: Περιοχές εγκατάστασης των προσφύγων σε Αθήνα και Πειραιά

Πηγή: Παπαδοπούλου και Σαρηγιάννης, 2007

Όταν έφτασαν στην Αθήνα, καταυλίστηκαν πρόχειρα στο Σύνταγμα, από όπου αναζητούσαν και περίμεναν βοήθεια. Με την μεσολάβηση ενός Βουρλιώτη ανθυπολοχαγού, οδηγήθηκαν στην περιοχή δίπλα από το Νοσοκομείο Λοιμωδών Νοσημάτων «Συγγρού» για την προσωρινή εγκατάστασή τους. Εκεί έστησαν κωνικές σκηνές για να βρίσκονται κοντά στους συγγενείς τους – κυρίως γυναίκες – θύματα της θηριωδίας των Τούρκων που είχαν προσβληθεί, μετά από βιασμούς και από λοιμώδη νοσήματα. Ο καταυλισμός ολοένα διευρυνόταν με την προσθήκη και άλλων σκηνών και

τσαντιριών και έλαβε την προσωρινή ονομασία «συνοικισμός Συγγρού» από το παρακείμενο νοσοκομείο. Αργότερα, με την επέκτασή του προς τις όχθες του Ηριδανού, έλαβε το οριστικό όνομα «Καισαριανή» (Κουβάς, 2003: 18).

Μέσα σε ελάχιστους μήνες – από τον Σεπτέμβριο του 1922 μέχρι τις αρχές του 1923 – η πολιτεία εγκατέστησε σταδιακά 8.000 περίπου πρόσφυγες, οι οποίοι προέρχονταν κυρίως από τα Βουρλά ή Βρύουλα (αρχαίες Κλαζομενές) και από το Σιβρισάρι στα παράλια της Μ. Ασίας. Χαρακτηριστικό είναι το γεγονός ότι στην Καισαριανή οι αφίξεις προσφυγικών οικογενειών ή μεμονωμένων ατόμων συνεχίζονταν έως τα τέλη της δεκαετίας του 1920 (Τζόκας, 1998: 115 ; Χαραλαμπίδης, 2004: 16).

Εικόνα 2.2.3: Η Καισαριανή στην πρώτη εγκατάσταση των προσφύγων

Πηγή: Τζόκας, 1998: 110

Αρκετούς μήνες μετά την πρώτη εγκατάσταση των προσφύγων, ξεκίνησαν κάποιες οργανωμένες προσπάθειες από το κράτος για τη δημιουργία οικισμού στην περιοχή. Το 1923 – 1926, οι σκηνές αντικαταστάθηκαν από παράγκες και από τα γνωστά «πλινθόκτιστα της Καισαριανής», επεκτείνοντας σταδιακά τον οικισμό ανατολικά προς την τοποθεσία του μοναστηριού και νότια «αγκαλιάζοντας» την πλαγιά του Σκοπευτηρίου. Το 1934 η Καισαριανή αποσπάται από τον Δήμο Αθηναίων και αποτελεί πλέον ξεχωριστό Δήμο. Την χρονιά εκείνη οι εγγεγραμμένοι κάτοικοι ήταν 2.700, μεταξύ των οποίων και 1.000 Βουρλιώτες (Κουβάς, 1996: 81).

Το 1930 το 73% των προσφύγων ζούσε κάτω από το όριο της φτώχειας, ενώ οι συνθήκες διαβίωσης ήταν ιδιαίτερα δυσμενείς, λόγω του συνωστισμού οικογενειών στα δωμάτια, αλλά και της έλλειψης βασικών υποδομών ύδρευσης και αποχέτευσης. Εκτός από τη φτώχεια είχαν να αντιμετωπίσουν και τον κοινωνικό αποκλεισμό και

ρατσισμό από τους εγχώριους κατοίκους, γεγονός που εδραίωνε το κλίμα εσωστρέφειας και απομονωτισμού στη συνοικία (Χαραλαμπίδης, 2004: 25).

Καθώς αποτέλεσαν φθηνό εργατικό δυναμικό, περισσότεροι από τους μισούς πρόσφυγες της Καισαριανής απασχολούνταν στη βιομηχανία και τη βιοτεχνία και όντας δραστήριοι και εργατικοί, κατάφεραν να ανοικοδομήσουν γρήγορα την πόλη. Η ένταση της εκμετάλλευσης στο έδαφος της κρίσης του 1929, αλλά και της πάλης των εργαζομένων, συντέλεσε τα μέγιστα στην ένταξη όλο και περισσότερων προσφύγων στους εργατικούς και κοινωνικούς αγώνες (Λεϊμονή, 2001: 46 – 47).

Η ιστορική πορεία της Καισαριανής κορυφώνεται την περίοδο της Γερμανικής Κατοχής, διαδραματίζοντας ιδιαίτερα σημαντικό ρόλο στον εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα με τη μαζική συμμετοχή των κατοίκων και τη δράση των αντιστασιακών ομάδων. Οι καταστροφές και οι υλικές ζημιές υπήρξαν πολλές, ενώ η παρουσία του χώρου του «Σκοπευτηρίου» μέσα στα όρια του οικισμού, έφερνε τους κατοίκους σε άμεση και σχεδόν καθημερινή επαφή με τις μαζικές εκτελέσεις των αντιστασιακών σε όλη τη διάρκεια της Κατοχής, με αποκορύφωμα την εκτέλεση των 200 κρατούμενων από το στρατόπεδο Χαϊδαρίου την Πρωτομαγιά του 1944.

Η επιλογή της συγκεκριμένης συνοικίας από τους κατακτητές για την εκτέλεση των αγωνιστών, οι ηρωικές πράξεις και η απώλεια πολλών ανθρώπινων ζωών, αποτελούν γεγονότα που καθόρισαν σε μεγάλο βαθμό την ταυτότητα που έχει αποδοθεί στην Καισαριανή και την καταγραφή της ως «αντάρτισσα» και «μαρτυρική πόλη», αποτελώντας τη μεγάλη κληρονομιά προς τους κατοίκους της (Κουβάς, 2003: 163, 167).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

ΠΟΛΕΟΔΟΜΙΚΗ ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΚΑΙ ΕΞΕΛΙΞΗ

3.1 ΕΠΙΣΚΟΠΗΣΗ ΟΙΚΙΣΤΙΚΗΣ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ

Το κύριο στοιχείο από το οποίο χαρακτηρίζεται η ύπαρξη και η εξέλιξη μιας πόλης, πέρα από την ανθρώπινη παρουσία σε αυτή, είναι κατά κύριο λόγο η στέγη, η κατοικία με όποια μορφή κι αν νοείται. Συνεπώς, η αφετηρία για τη δημιουργία μιας πόλης είναι η δημιουργία δομημένου περιβάλλοντος μέσω της ανθρώπινης δραστηριότητας. Ξεκινώντας από τη δημιουργία της ως οικιστικού χώρου, μετά την μαζική εγκατάσταση των Μικρασιατών προσφύγων το 1922 μέχρι και σήμερα, η πολεοδομική εξέλιξη της περιοχής της Καισαριανής μπορεί να χωριστεί σε τρεις χρονικές περιόδους, η καθεμιά από τις οποίες διακρίνεται από διαφορετικά χαρακτηριστικά.

Αναλυτικότερα, η πρώτη περίοδος 1922 – 1950 χαρακτηρίζεται από την άφιξη και την εγκατάσταση των προσφύγων σε σκηνές στην περιοχή μπροστά από το νοσοκομείο Συγγρού και τη σημερινή εκκλησία του Αγίου Νικολάου, γεγονός που αποτέλεσε τον θεμέλιο λίθο για την δημιουργία του συνοικισμού της Καισαριανής στη συνέχεια (Τζόκας, 1998: 125).

Εικόνα 3.1.1: Οι πρώτες κατοικίες στην Καισαριανή, σκηνές και παραπήγματα

Πηγή: Τζόκας, 1998: 112

Το 1923 ιδρύεται το Ταμείο Περιθάλψεως Προσφύγων (ΤΠΠ), σκοπός του οποίου ήταν η επίλυση του στεγαστικού ζητήματος. Το ΤΠΠ αναλαμβάνει το σχεδιασμό τεσσάρων περιοχών της Αττικής (Καισαριανή, Βύρωνα, Νέα Ιωνία, Κοκκινιά), ως μόνιμο τόπο εγκατάστασης των προσφύγων, με σκοπό τη χωροθέτηση και ομαλή ένταξή τους στον

υφιστάμενο αστικό ιστό. Ωστόσο, η διαδικασία αυτή δεν έγινε με κριτήριο τις καλύτερες δυνατές συνθήκες διαβίωσης, αλλά εξυπηρετούσε πολιτικά και οικονομικά συμφέροντα. Συγκεκριμένα, τον Μάιο του 1923 ξεκίνησαν, χωρίς σχεδιασμό και ύπαρξη υποδομών που να ικανοποιούν στοιχειώδεις ανάγκες, οι εργασίες, οι οποίες περιελάμβαναν την κατασκευή 500 ξύλινων παραπηγμάτων και 1.000 πλινθόκτιστων δωματίων, η οποία ήταν προσαρμοσμένη σε αυτή των τετραγώνων², ενώ με την ίδρυση της Επιτροπής Αποκατάστασης Προσφύγων (ΕΑΠ) στα τέλη του ίδιου έτους, η στέγαση των προσφύγων συνεχίστηκε με την ίδια προχειρότητα και με την προσθήκη διώροφων κατοικιών κατά μήκος της κεντρικής λεωφόρου (Λεϊμονή, 2001: 46 – 47). Παράλληλα με τον τύπο αυτό κατοικίας, κτίζονται και οι προσφυγικές πολυκατοικίες, στα τέλη της δεκαετίας, διώροφες με παρόμοια διάταξη μέσα στο τετράγωνο. Σε κάθε νοικοκυριό αναλογούσε μια επιφάνεια 36 τ.μ. περίπου. Οι κατοικίες αυτές επεκτείνονταν κατά μήκος του παλιού στρατιωτικού δρόμου – σημερινή λεωφόρο Εθνικής Αντιστάσεως – στον οποίο θα αναπτυχθεί η Καισαριανή και μέχρι την πλατεία και κατόπιν μέχρι το δημοτικό σχολείο «Βενιζέλου». Αργότερα, κατασκευάστηκαν και τριώροφες πολυκατοικίες (Χαραλαμπίδης, 2004: 17).

Στα τέλη της δεκαετίας του 1920, σύμφωνα με την έκθεση της ΕΑΠ, είχαν χτιστεί 1.388 και ήταν υπό ανέγερση 200 σπίτια. Αν συγκριθεί ο αριθμός των οικημάτων με τον πληθυσμό της Καισαριανής, ο οποίος αριθμούσε 15.357 κατοίκους κατά την απογραφή του 1928, γίνεται αντιληπτό το έντονο οικιστικό πρόβλημα που αντιμετώπιζε η συνοικία (Σάμιος, 1997: 160). Οι κάτοικοι επικαλούνταν τις κακές συνθήκες υγιεινής στον οικισμό και ως εκ τούτου ζητούσαν την επέκταση αυτού στο τμήμα δεξιά της κεντρικής λεωφόρου μέχρι το Σκοπευτήριο. Οι ίδιοι οι κάτοικοι κατέλαβαν την περιοχή, καθώς το κράτος δεν ανέλαβε καμία δράση, με αποτέλεσμα – μη έχοντας άλλη λύση – να απαλλοτριώσει και επίσημα την περιοχή Σκοπευτηρίου.

Από το 1933 άρχισε να αναπτύσσεται το ανατολικό τμήμα με μονώροφες ή διώροφες κατοικίες ή διπλοκατοικίες σε οικοπέδα που προήλθαν από κλήρο αρχικά και αργότερα αγοράστηκαν. Στο βορειοδυτικό τμήμα, τα κτίσματα αυτά αντικατέστησαν πολλά πλινθόκτιστα.

² Ειδικότερα, κάθε 10 ή 12 σπίτια αποτελούσαν ένα τετράγωνο. Στο κέντρο κάθε τετραγώνου, που ήταν ένα είδος αυλείου χώρου, βρίσκονταν τα κοινόχρηστα αποχωρητήρια.

Εικόνα 3.1.2: Από την πρώτη εγκατάσταση των προσφύγων στην Καισαριανή

Πηγή: Τζόκας, 1998: 116

Εικόνα 3.1.3: Συνθήκες στέγασης κατά την πρώτη οικιστική περίοδο

Πηγή: Τζόκας, 1998: 128

Η δεύτερη οικιστική φάση καλύπτει το διάστημα 1950 – 1970. Τα πρώτα χρόνια που ακολούθησαν τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ελάχιστες ενέργειες έγιναν για την αισθητική και πολεοδομική εξέλιξη της περιοχής, αφού δεν αποτελούσε πρωταρχικό ρόλο η ανάπλαση οποιουδήποτε οικισμού. Μοναδική εξαίρεση αποτέλεσε η κατεδάφιση των παραπηγμάτων στην περιοχή «Τρίγωνο», ανάμεσα από το Κάραβελ και το ναό του Αγίου Νικολάου και η αντικατάστασή τους από πολυκατοικίες (πολυκατοικίες της Φρειδερίκης) το 1964. Οι πλινθόκτιστες προσφυγικές κατοικίες εξακολουθούν να αποτελούν τον κυρίαρχο τύπο κατοικίας, όπου διέμεναν περίπου 1.300 οικογένειες και οι οποίες ελάχιστα είχαν τροποποιηθεί από τότε που δημιουργήθηκαν, με αποτέλεσμα

να εγκαταλείπονται αναγκαστικά από τους ιδιοκτήτες, καθώς άρχισαν να καταρρέουν και να προκαλούν προβλήματα (Τζόκας, 1998: 135).

Έτσι, ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του 1960 είχε γίνει αντιληπτή η ανάγκη για ένα πρόγραμμα ανάπτυξης στην περιοχή των πλινθόκτιστων και των προσφυγικών πολυκατοικιών, το οποίο θα ήταν ζωτικής σημασίας για την ποιότητα ζωής των κατοίκων, αλλά και την διατήρηση της φυσιογνωμίας της πόλης. Ειδικότερα, οι στόχοι της ανάπτυξης περιελάμβαναν:

- Παροχή κατοικίας που διασφάλιζε ανθρώπινους όρους διαβίωσης
- Δημιουργία ενός σωστού οικιστικού περιβάλλοντος
- Δημιουργία ενός δημοτικού – δημόσιου οικιστικού φορέα για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων των κατοίκων (Τζόκας, 1998: 275).

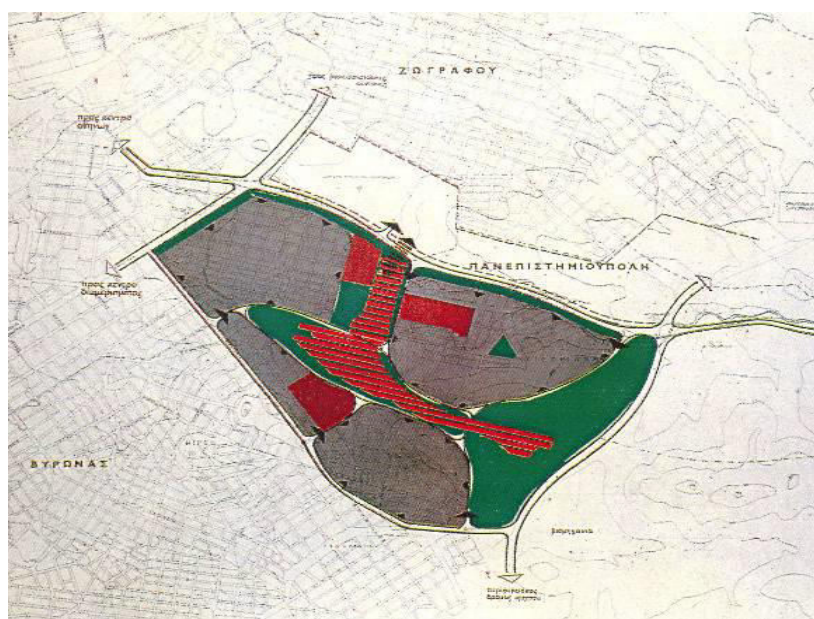
Μετά από πιέσεις που ασκήθηκαν στους αρμόδιους φορείς, το 1966 παρουσιάστηκε η μελέτη ανάπτυξης της περιοχής στο πλαίσιο του Ε' Πανελλήνιου Συνεδρίου Αρχιτεκτόνων από την Εταιρεία Οικονομικής και Κοινωνικής Ανάπτυξης, η οποία έγινε αποδεκτή από τους κατοίκους. Την περίοδο εκείνη, η Καισαριανή ανήκει στους μεγαλύτερους σε έκταση δήμους, ενώ χαρακτηριστική είναι η έλλειψη κοινόχρηστων και πράσινων χώρων και η πυκνή αν και διώροφη δόμηση. Στόχοι της πρότασης ήταν η οργάνωση των περιοχών κατοικίας κατά γειτονιές και η εξασφάλιση του απαραίτητου εξοπλισμού και τετραγωνικών ανά κάτοικο, ενώ ιδιαίτερη μέριμνα λήφθηκε για το διαχωρισμό πεζόδρομων και δρόμων κυκλοφορίας αυτοκινήτων. Επίσης, προτάθηκε η κατάργηση της κεντρικής λεωφόρου που – όπως και σήμερα – διασπούσε την Καισαριανή και χρησιμοποιούνταν ως μετάβαση προς τον Υμηττό και η αντικατάστασή της με αρτηρία που ακολουθεί τον Ηριδανό στα όρια με την Πανεπιστημιούπολη. Έτσι, η περιοχή αποκτά ένα εκτεταμένο πυκνό κοινωνικό κέντρο που περιλαμβάνει κτίρια, αλλά και χώρους κοινωνικής χρήσης και το οποίο περιβάλλεται από περιοχές κατοικίας, με δημοτικά σχολεία, παιδικούς σταθμούς και καταστήματα καθημερινής χρήσης, ενώ με την «κυψέλη εσωτερικής κυκλοφορίας» περιορίζεται η κίνηση των οχημάτων στο εσωτερικό της συνοικίας και ταυτόχρονα διευκολύνεται η κίνηση των πεζών (βλέπε εικόνα 3.1.4).

Εντούτοις, η πρόταση αυτή δεν προέβλεπε τη διατήρηση των πλινθόκτιστων που αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της ιστορίας της περιοχής, αλλά νέες κατοικίες μεγάλου ύψους με τους αναγκαίους υπαίθριους χώρους, σύμφωνα με τα ευρωπαϊκά

μοντέλα. Επιπλέον, δεν έγινε προσπάθεια ένταξης του Ηριδανού στον αστικό ιστό και οι προσπάθειες επανασύνδεσης της πόλης με το φυσικό περιβάλλον περιορίζονταν μόνο στο πράσινο στοιχείο.

Αν και η ανωτέρω μελέτη αποτέλεσε την πρώτη οργανωμένη και συνολική προσπάθεια πολεοδομικής εξέλιξης της Καισαριανής, η μεσολάβηση της επταετούς Δικτατορίας διέκοψε την εξέλιξή της (Καπουράλου, 2007: 11 – 12 ; Τζόκας, 1998: 275 – 277 ; Φιλιππίδης, 2000: 14).

Εικόνα 3.1.4: Πρόταση πολεοδομικής ανάπλασης της Καισαριανής (1966)

Πηγή: Καπουράλου, 2007: 12

Το χρονικό διάστημα 1970 – 1990 αποτελεί την τρίτη οικιστική περίοδο. Ουσιαστικά, από τη μεταπολίτευση (1974) και έπειτα ξεκινάει η περίοδος αναβάθμισης της Καισαριανής, που την μετατρέπει σε περιοχή ελκυστική για κατοικία, καθώς προσφέρει προαστιακά πλεονεκτήματα που δεν κινδυνεύουν από εγκατάσταση βιομηχανιών – βιοτεχνιών, βρίσκεται σε μικρή απόσταση από το κέντρο της Αθήνας, αλλά και λόγω του κορεσμού των γειτονικών περιοχών. Η αναβάθμισή της, όπως είναι λογικό, συνοδεύεται και από την αύξηση των τιμών γης ακόμα και στον πυρήνα των προσφυγικών που θεωρείται υποβαθμισμένη περιοχή, ενώ το ζήτημα της ανάπλασης καθίσταται πιο επίκαιρο από ποτέ (Τζόκας, 1998: 115, 135).

Έτσι, το αίτημα για την ανάπλαση των πλινθοκτίστων επανέρχεται από την πλευρά του δήμου Καισαριανής, έχοντας την συμπαράσταση των κατοίκων. Το 1978 – 1979 δημιουργείται η Δημόσια Επιχείρηση Πολεοδομικού Σχεδιασμού (ΔΕΠΟΣ), που έχει ως

αρμοδιότητα παρόμοια έργα, όπως η ανάπλαση, με την οποία η δημοτική αρχή αρχίζει επαφές και συζητήσεις με σκοπό να βρεθεί η καλύτερη δυνατή λύση για τους κατοίκους. Αν και αρχικά, οι προτάσεις της ΔΕΠΟΣ σύγκλιναν με εκείνες των εργολάβων ιδιωτών και απέβλεπαν στην πλήρη ανταποδοτικότητα των κατοικιών, γεγονός ασύμφορο και βεβαρυμένο για τους πρόσφυγες, ύστερα από λαϊκές κινητοποιήσεις, κάμφθηκαν και προσέγγισαν τις απόψεις του δήμου. Για το λόγο αυτό, εκπονήθηκε πολεοδομική μελέτη ανάπτυξης και ανάπλασης της πόλης, χρηματοδοτούμενη από το ΥΠΕΧΩΔΕ. Βασικές κατευθύνσεις της μελέτης ήταν:

- Η πολεοδομική οργάνωση όλης της περιοχής του δήμου με τη βελτίωση των πολεοδομικών σταθερών (πυκνότητα, συντελεστής εκμετάλλευσης, ελεύθεροι χώροι, πράσινο) και η οικονομοτεχνική μελέτη ανάπλασης των περιοχών που θα κριθούν κατάλληλες γι' αυτό, συμπεριλαμβανομένης και της περιοχής των πλινθόκτιστων.
- Η επίλυση του οξύτατου στεγαστικού προβλήματος των κατοίκων της περιοχής των πλινθόκτιστων, καθώς οι συνθήκες διαβίωσης από πλευράς στέγασης και κοινωνικών εξυπηρετήσεων, ήταν ιδιαίτερα δυσμενείς.
- Η δημιουργία συνθηκών ανάπτυξης τριτογενών δραστηριοτήτων.

Η ανωτέρω μελέτη αναγνωρίζει ότι χωρίς σχεδιασμό και συγκεκριμένες παρεμβάσεις, η περιοχή θα αναπτυχθεί με τη μέθοδο της αντιπαροχής, χωρίς ελεύθερους χώρους και χώρους εξυπηρετήσεων και με την αύξηση της πυκνότητας θα ικανοποιούνται μόνο οι στοιχειώδεις ανάγκες των κατοίκων. Ωστόσο, αναφέρει πολύ συνοπτικά τους τρόπους αντιμετώπισης της κατάστασης αυτής και αντιμετωπίζει την περιοχή μελέτης σαν αυτόνομο οργανισμό, αποκομμένο από την υπόλοιπη Καισαριανή και όχι τμήμα όλου του δήμου, ενώ παράλληλα η προτεινόμενη επέκταση της λεωφόρου Υμηττού, οριοθετεί και αποκόβει ακόμα περισσότερο την περιοχή .

Το 1983, στο πλαίσιο της πολεοδομικής ανασυγκρότησης της Αττικής, ανατέθηκε από το ΥΠΕΧΩΔΕ στην ομάδα μελετητών ΚΕΠΑΜΕ – ΑΘΗΝΑ 83, πολεοδομική μελέτη αναθεώρησης 5 δήμων, μεταξύ αυτών και η Καισαριανή. Σύμφωνα με τη μελέτη, για την καλύτερη προσέγγιση των προβλημάτων της περιοχής, ορίζεται ως βασική πολεοδομική μονάδα η γειτονιά, ενώ προτείνεται η μέγιστη αξιοποίηση της υπάρχουσας οικιστικής ζώνης, σύμφωνα με τα διεθνή πρότυπα (κοινωνικός εξοπλισμός, ελάχιστο πράσινο ανά κάτοικο, μείωση του συντελεστή δόμησης).

Παράλληλα, προτείνεται η πεζοδρόμηση της κεντρικής λεωφόρου κατά το ήμισυ, με στόχο αφ' ενός την ενοποίηση των δύο περιοχών εκατέρωθεν αυτής και αφ' ετέρου να αποτελέσει βασικό άξονα κίνησης των πεζών και να πάψει να λειτουργεί ως κεντρική αρτηρία.

Με την μελέτη αυτή, η Καισαριανή αντιμετωπίζεται ως πολεοδομική ενότητα και σε σχέση με τις γειτονικές περιοχές και δεν προτείνονται λύσεις για μεμονωμένα τμήματα του δήμου. Ομόφωνα εγκρίθηκε από το δημοτικό συμβούλιο της Καισαριανής, ενώ αναγκαία ήταν η υιοθέτηση του χρονοδιαγράμματος και η επιδότηση του έργου από το κράτος, σύμφωνα με τις προδιαγραφές της μελέτης, προκειμένου να υλοποιηθούν οι κοινωνικοί στόχοι και η κοινωνική ωφέλεια του έργου. Για δύο χρόνια η μελέτη παρέμεινε ανενεργή λόγω ιδιοκτησιακών και θεσμικών προβλημάτων, αλλά κυρίως λόγω έλλειψης χρηματοδότησης από το κράτος. Στο διάστημα αυτό, ασκήθηκαν πιέσεις για την έναρξη του έργου τόσο από τους κατοίκους, όσο και από το δήμο, μέσω κινητοποιήσεων, συγκεντρώσεων στα τετράγωνα των πλινθόκτιστων, παρουσίασης στο αρχιτεκτονικό συνέδριο και δημοσιότητας στον ημερήσιο τύπο (Τζόκας, 1998: 277 – 279 ; Καπουράλου, 2007: 12 – 13).

Το 1985 ξεκίνησε η υλοποίηση του έργου με την κατασκευή του οικοδομικού τετραγώνου 21 (Ο.Τ 21), το οποίο αν και δεν μπορούσε να θεωρηθεί αντιπροσωπευτικό της συνολικής πρότασης ανάπλασης, ούτε ιδιαίτερα ποιοτικό, ωστόσο, σε κάποιο βαθμό κατέγραφε έμπρακτα ότι το πρόγραμμα ανάπλασης ήταν ρεαλιστικό και εφικτό. Εντούτοις, η άρνηση της πολιτείας να χρηματοδοτήσει το έργο, οδήγησε στη σταδιακή εγκατάλειψή του και την παράδοση της περιοχής στη χαμηλή εργολαβική αντιπαροχή (Τζόκας, 1998: 279 – 281).

Το 1990, αν και με υπουργική απόφαση υπογράφηκε χρηματοδότηση 325 εκατ. δρχ. από το Πρόγραμμα Δημοσίων Επενδύσεων για την ανάπλαση της προσφυγικής περιοχής, η οποία κάλυπτε επιφάνεια 250 στρεμμάτων και όπου κατοικούσαν περίπου 1.700 νοικοκυριά, παρ' όλα αυτά ακυρώθηκε και δεν υλοποιήθηκε.

Η τελευταία προσπάθεια για το έργο της ανάπλασης έλαβε χώρα το 1991, με την κοινή πρόταση του δήμου και της ΔΕΠΟΣ προς τις ευρωπαϊκές κοινότητες για τη χρηματοδότηση του έργου στο πλαίσιο του προγράμματος RESITE που χρηματοδοτούσε πλήρεις μελέτες σε προβληματικές περιοχές της Ευρώπης που συγκέντρωναν

προϋποθέσεις ανάπλασης. Η προσπάθεια, ωστόσο, δεν απέφερε αποτελέσματα, καθώς η πρόταση δεν προκρίθηκε από την ΕΟΚ (Τζόκας, 1998: 283 – 285).

Εικόνα 3.1.5: Από τις πλινθόκτιστες κατοικίες που παρέμειναν

Πηγή: Τζόκας, 1998: 126

Εικόνα 3.1.6: Δημοσιεύσεις στον τύπο σχετικά με την ανάπλαση

Πηγή: Τζόκας, 1998: 282

Αποτέλεσμα αυτών των μακροχρόνιων διαδικασιών είναι ότι οι πλινθόκτιστες κατοικίες παρέμειναν και μετέπειτα δόθηκαν με μικρή αντιπαροχή στους κατοίκους, μεταλλάσσοντας την συνοικία των προσφύγων και μετατρέποντάς την, όπως περιγράφεται στη συνέχεια, σε μια σύγχρονη πόλη, όπου οι πολυκατοικίες «φυτρώνουν» η μια μετά την άλλη, ενώ το πρόγραμμα της ανάπλασης των προσφυγικών εγκαταλείπεται οριστικά.

3.2 ΣΥΓΧΡΟΝΟ ΑΣΤΙΚΟ ΠΕΡΙΒΑΛΛΟΝ

Η σημερινή εικόνα της Καισαριανής, όπως είναι λογικό, δεν παραπέμπει στον μικρό προσφυγικό συνοικισμό του 1923. Οι συνοικίες πυκνοκατοικήθηκαν και η παραδοσιακή διάσταση της γειτονιάς ξεπεράστηκε, καθώς μεταπολεμικά χτίζονται σύγχρονες πολυώροφες πολυκατοικίες, παίρνοντας τη θέση των παλιών κτισμάτων με τους ασβεστωμένους τοίχους και τις μικρές αυλές. Παράλληλα, δημιουργούνται κτίρια που προσφέρονται για εμπορική χρήση, ενώ οι πλινθόκτιστες κατοικίες που κατάφεραν να επιβιώσουν είναι ελάχιστες και ως επί τω πλείστον ακατοίκητες. Πλέον σε ορισμένες από αυτές, που θεωρούνται απαξιωμένες σαν κατοικίες, κατοικούν κατά κύριο λόγο οικονομικοί μετανάστες και όσοι από τους παλιούς κατοίκους δεν είχαν τη δυνατότητα να αγοράσουν ένα διαμέρισμα.

Στο σημείο αυτό να αναφερθεί ότι ήδη από το 1989 με απόφαση του Υ.ΠΕ.ΧΩ.ΔΕ (Φ.Ε.Κ. 343 Δ'/2-6-1989) έχει εγκριθεί το Γενικό Πολεοδομικό Σχέδιο, το οποίο περιλαμβάνει την πολεοδομική οργάνωση του δήμου για πληθυσμό 32.000 κατοίκων (σύμφωνα με την πρόβλεψη του 1991), τη δημιουργία πέντε πολεοδομικών ενοτήτων – γειτονιών, τον καθορισμό γενικής χρήσης κατοικίας, τον καθορισμό χρήσης πολεοδομικού κέντρου και τη δημιουργία χώρων κοινωνικής υποδομής (Κατής και Τότσικας, 2008: 31).

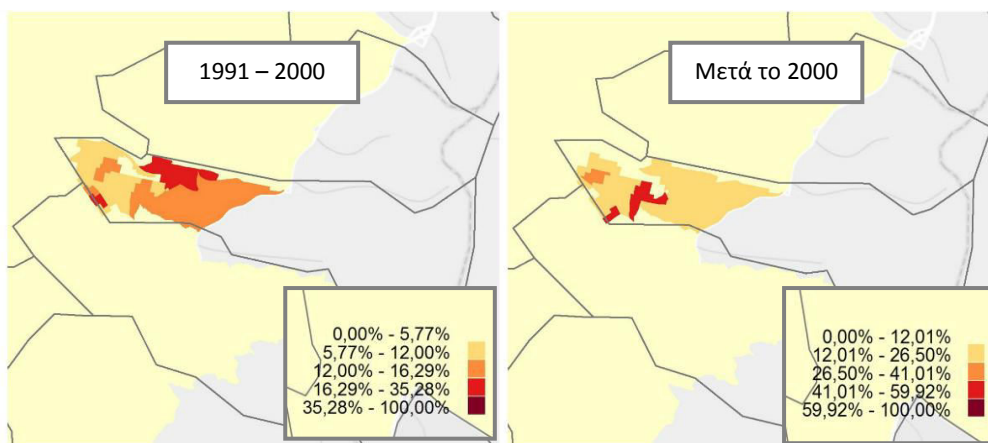
Βασικό χαρακτηριστικό της πολεοδομικής ανάπτυξης της περιοχής κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, αναδεικνύεται το σύστημα της ιδιωτικής αντιπαροχής, το οποίο σε συνδυασμό με τους υψηλούς συντελεστές δόμησης και την πρακτική της κατακόρυφης επέκτασης των οικοδομών, έδωσε ένα μεγάλο οικιστικό απόθεμα.

Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Τζόκας (1998: 327), τα τελευταία χρόνια η Καισαριανή λόγω και της συνεχούς ανοικοδόμησης, αλλά και εξαιτίας της θέσης της και της γειτνιάσής της με την Πανεπιστημιούπολη, τον Υμηττό και το άλσος του Σκοπευτηρίου, έχει αναχθεί σε προνομιακή περιοχή της Αθήνας και έχει αποτελέσει πόλο έλξης για την εγκατάσταση μεσαίων στρωμάτων, καθώς τα χαρακτηριστικά αυτά οδήγησαν πολλούς να την επιλέξουν για κατοικία. Η περιοχή, ως προς το δομημένο περιβάλλον και τις συνθήκες που προσφέρει, έχει τη δική της φυσιογνωμία και έχει πλέον αποκτήσει τη δική της δυναμική και ο τόπος από παράγωγο μετατρέπεται σε παράγοντα, όσον αφορά τη μεταβολή της πόλης σε πολλούς τομείς.

Η παρακάτω εικόνα αποτυπώνει χαρτογραφικά την οικιστική ανάπτυξη του δήμου από το 1991 μέχρι σήμερα, με βάση τις κατοικίες που κατασκευάστηκαν. Κατά την περίοδο

1991 – 2000 αναπτύσσεται οικιστικά περισσότερο βόρειο τμήμα του δήμου, όπου ήταν συγκεντρωμένες οι περισσότερες προσφυγικές κατοικίες και στη συνέχεια δόθηκαν με αντιπαροχή, ενώ από το 2000 και μετά η ανέγερση της πλειοψηφίας των κατοικιών καταλαμβάνει το κεντρικό τμήμα του δήμου.

Εικόνα 3.2.1: Χωρική διάρθρωση κατοικιών ανά περίοδο κατασκευής

Πηγή: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων και ιδία επεξεργασία

Ωστόσο, παρ' όλη την έντονη ανοικοδόμηση των τελευταίων δεκαετιών, που έχει μεταβάλλει ριζικά τον χαρακτήρα της περιοχής, η Καισαριανή παραμένει μια πόλη με ιδιαίτερο αρχιτεκτονικό τοπίο που περιλαμβάνει απομεινάρια του παρελθόντος. Υπάρχουν ακόμα γειτονιές και οικοδομικά τετράγωνα που αποτυπώνουν την ιστορική πορεία της πόλης και τις μνήμες των προσφύγων και της Εθνικής Αντίστασης. Αντιπροσωπευτικά δείγματα αποτελούν οι διώροφες τετρακατοικίες στην κεντρική πλατεία και ό,τι έχει απομείνει από αυτές κατά μήκος της λεωφόρου Εθνικής Αντιστάσεως, όπως και οι λεγόμενες «πυροβολημένες» κατοικίες, που φέρουν ιστορικά αποτυπώματα του ελληνικού εμφυλίου στους τοίχους τους και βρίσκονται στην περιοχή «Τρίγωνο» στην είσοδο της πόλης (βλέπε εικόνα 3.2.4). Τα κτίρια αυτά θεωρούνται χαρακτηριστικά της τοπικής αρχιτεκτονικής και πολεοδομικής ταυτότητας, όπως διαμορφώθηκε από τα πρώτα οργανωμένα κρατικά προγράμματα στεγαστικής αποκατάστασης Μικρασιατών προσφύγων, συμβάλλοντας ουσιαστικά στη διατήρηση και την ανάδειξη της ιστορικής ταυτότητας και μνήμης (Κατής και Τότσικας, 2008: 34).

Οι εικόνες 3.2.2 και 3.2.3 που παρατίθενται παρακάτω, είναι ενδεικτικές της έντονης αντίθεσης που παρουσιάζει το σημερινό δομημένο περιβάλλον της Καισαριανής, από τη συνύπαρξη των σύγχρονων κτιρίων που ανεγέρθηκαν τα τελευταία χρόνια με τα εναπομείναντα κτίρια των προσφυγικών κατοικιών.

Εικόνα 3.2.2: Όψη της σύγχρονης πόλης

Πηγή: Τζόκας, 1998: 276

Εικόνα 3.2.3: Η συνύπαρξη του παλιού με το μοντέρνο

Πηγή: www.lifo.gr

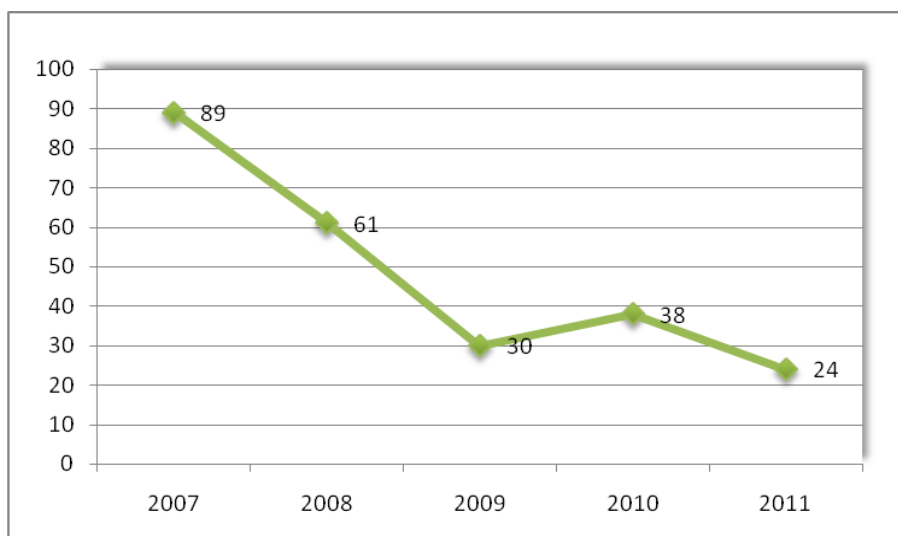
Εικόνα 3.2.4: Οι προσφυγικές και εργατικές κατοικίες που παραμένουν έως σήμερα

Πηγή: Τζόκας, 1998: 132

Παρ' όλα αυτά, στο σύνολο της χώρας η οικοδομική δραστηριότητα παρουσίασε απότομη πτώση από το 2006 και μετά, αφού προηγήθηκε μια υπερπροσφορά κατοικίας και δόμησης που έφτασε στο απόγειό της το 2005, λόγω ανακοινώσεων για επικείμενες αλλαγές στη φορολογία ακινήτων (Καυκαλάς κ.ά., 2016: 88). Η τάση αυτή παρατηρείται έντονα και στην Καισαριανή, με τη μείωση του αριθμού των πολεοδομικών αδειών που εκδόθηκαν, όπως προκύπτει από τα στοιχεία της τεχνικής υπηρεσίας του δήμου για το χρονικό διάστημα 2007 – 2011.

Γράφημα 3.2.1: Πολεοδομικές άδειες (2007 – 2011)

Πηγή: Αρχείο Τεχνικής Υπηρεσίας Δήμου Καισαριανής και ιδία επεξεργασία

Τις τελευταίες δεκαετίες, παράλληλα με τις κατοικίες, έχουν διενεργηθεί σταδιακές πολεοδομικές παρεμβάσεις που σχετίζονται με τη δημιουργία και την ανάπτυξη αστικών υποδομών που έχουν μεγάλη σημασία, καθώς καθόρισαν και συνέβαλαν ουσιαστικά στη διαμόρφωση της εικόνας του σύγχρονου αστικού περιβάλλοντος της περιοχής, δίνοντας ένα θετικό πρόσημο στην πόλη.

Σε αυτές περιλαμβάνονται δίκτυο ύδρευσης και αποχέτευσης, διαμόρφωση δρόμων, πεζοδρομήσεις, αναπλάσεις σε πλατείες και παιδικές χαρές, αθλητικές εγκαταστάσεις, εκπαιδευτικές και πολιτιστικές υποδομές (σχολεία, μουσείο, μνημείο, κ.ά.). Αναφορικά με τις μεταφορικές υποδομές, η δυτική περιφερειακή λεωφόρος Υμηττού, που συνιστά έναν από τους κύριους οδικούς άξονες του λεκανοπεδίου, σε συνδυασμό με τη θέση της Καισαριανής ως προς το κέντρο της Αθήνας, προσδίδει έναν ιδιαίτερο χαρακτήρα στην περιοχή, ενώ στη δημιουργία της αποδίδεται η αύξηση της τάξης του 50% της κυκλοφορίας της λεωφόρου Εθνικής Αντιστάσεως (Κατής και Τότσικας, 2008: 47 – 53).

3.3 ΑΣΤΙΚΟΙ ΠΡΑΣΙΝΟΙ ΧΩΡΟΙ

Εκτός από το δομημένο περιβάλλον, υπάρχουν αρκετοί χώροι αστικού πράσινου, οι οποίοι αποτελούν αναπόσπαστο κομμάτι της δομής μιας πόλης. Στην Καισαριανή η διάταξή τους είναι τέτοια, ώστε να περιβάλλουν τον οικιστικό ιστό. Με τον τρόπο αυτό και στο πλαίσιο της βιώσιμης ανάπτυξης, εξασφαλίζουν τόσο περιβαλλοντικά όσο και κοινωνικά και οικονομικά οφέλη, καθιστώντας την περιοχή μια από τις προνομιούχες παρα – Υμήττιες συνοικίες.

Πιο συγκεκριμένα, η παρουσία του αστικού πράσινου παρέχει τη δυνατότητα για βελτίωση της ποιότητας των συνθηκών ζωής στην πόλη, καθώς περιορίζεται η ατμοσφαιρική ρύπανση με την άμβλυνση των ακραίων θερμοκρασιών του αέρα και το φιλτράρισμα του αέρα από τους ρύπους και την σκόνη, εμπλουτίζεται ο υδροφόρος ορίζοντας, μειώνεται η ηχορρύπανση με την απορρόφηση του θορύβου, παρέχεται αντανεμική προστασία, συγκρατούνται τα εδάφη και προστατεύεται η βιοποικιλότητα. Συν τοις άλλοις, η αισθητική βελτίωση που προσφέρει, μπορεί να βοηθήσει στην αρμονική σχέση μεταξύ κατασκευών, ανθρώπων και φυσικού περιβάλλοντος (Ελευθεριάδης και Ματζίρης, 2013).

Ταυτόχρονα, ως δημόσιοι αστικοί χώροι, οι χώροι πράσινου είναι και κοινωνικοί χώροι, φέροντας ένα μεγάλο μέρος της κοινωνικής ζωής στην πόλη, ως τόποι αναψυχής, εκπαίδευσης, επιμέρους κοινωνικών δραστηριοτήτων ή ως χώροι κίνησης – στάσης δραστηριοτήτων και ροών του δομημένου περιβάλλοντος (Σιαπκαλή, 2013). Ως προς τα οικονομικά οφέλη τους, συμβάλλουν σημαντικά στην αύξηση της ζήτησης και της αξίας των ιδιοκτησιών που βρίσκονται πλησίον αυτών.

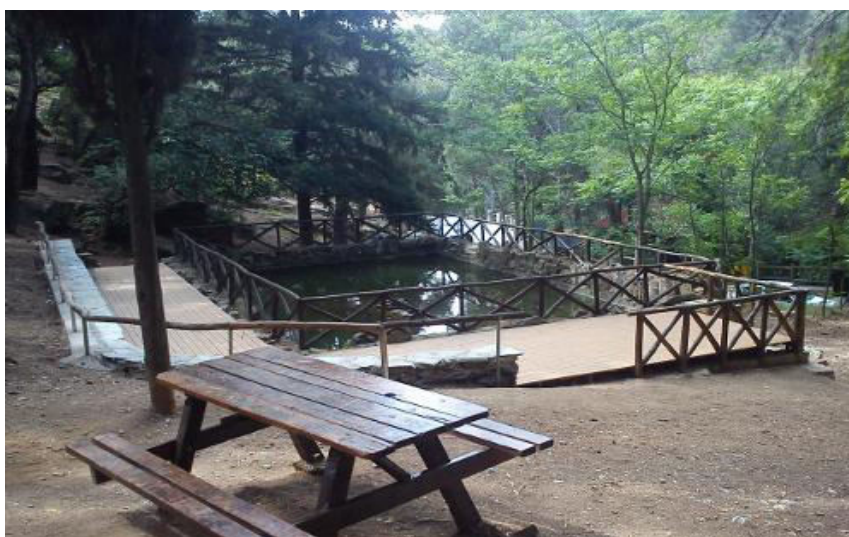
Οι κυριότεροι χώροι πράσινου που περιλαμβάνονται στην εντός σχεδίου περιοχή της Καισαριανής είναι το Δάσος Καισαριανής, το άλσος του Σκοπευτηρίου, η περιοχή του Ηριδανού και το πάρκο Αλεξάνδρου, ενώ υπάρχει και πλήθος από παρτέρια, νησίδες, πάρκα, κλπ. Ο ορεινός όγκος του Υμηττού αποτελεί το ανατολικό φυσικό όριο του δήμου, ο οποίος έχει κηρυχθεί ως «αισθητικό δάσος» κι έχει ενταχθεί στο δίκτυο προστατευόμενων περιοχών NATURA 2000. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται για την Καισαριανή, το δάσος του Υμηττού «μπαίνει» μέσα στην πόλη, σε αντίθεση με άλλους δήμους, που η πόλη «μπαίνει» μέσα στο δάσος (Κατής και Τότσικας, 2008: 36 – 37).

Εικόνα 3.3.1: Το άλσος Σκοπευτηρίου Καισαριανής

Πηγή: www.attiko-prasino.gr

Εικόνα 3.3.2: Το Αισθητικό Δάσος Καισαριανής (Υμηττού)

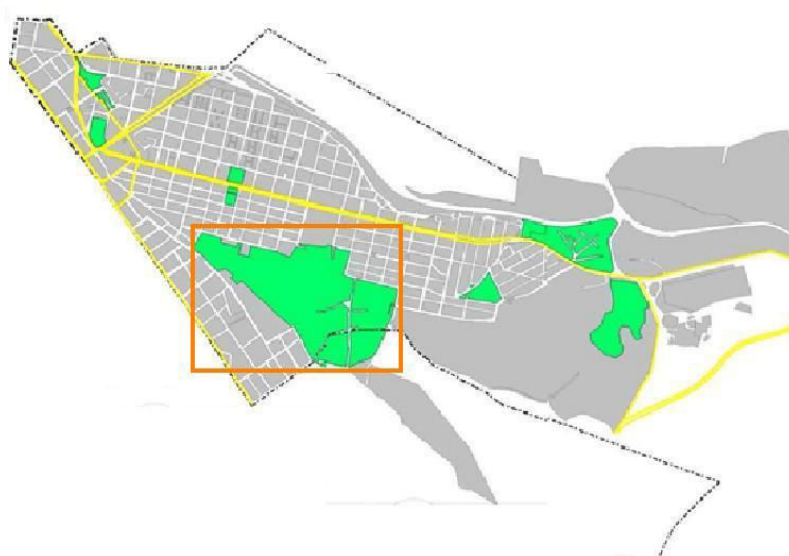
Πηγή: www.e-kaisariani.gr

3.4 Η ΠΕΡΙΟΧΗ ΤΟΥ ΣΚΟΠΕΥΤΗΡΙΟΥ

Ο χώρος του Σκοπευτηρίου της Καισαριανής αποτελεί μια ξεχωριστή περιοχή, η οποία «εισβάλλει» μέσα στον οικισμό, αποτελώντας αναπόσπαστο κομμάτι του. Με τον δικό του τρόπο και με τις χρήσεις που έχει αλλάξει, αντικατοπτρίζει σημαντικά γεγονότα που έχουν συμβεί και διαφορετικές στιγμές στην ιστορία της πόλης.

Καταλαμβάνει έκταση 610 στρεμμάτων και είναι χωροθετημένη στην περιοχή Αλεποβουνίου Καισαριανής (βλέπε εικόνα 3.4.1). Πριν το 1922 χρησιμοποιήθηκε από τον στρατό και κυρίως από το πυροβολικό σώμα, ως χώρος σκόπευσης, ενώ το 1930, με την εγκατάσταση των προσφύγων στην Αθήνα και μετά την απαλλοτρίωση του Σκοπευτηρίου της Καλλιθέας, δημιουργήθηκε το σκοπευτήριο της Πανελληνίας Σκοπευτικής Εταιρείας (Π.Σ.Ε.) και στη συνέχεια παραχωρήθηκε και στον Όμιλο Φιλάθλων Κυνηγετικού Όπλου (Ο.Φ.Κ.Ο.).

Εικόνα 3.4.1: Ο χώρος του Σκοπευτηρίου μέσα στο δήμο Καισαριανής

Πηγή: gis.kessariani.gr και ίδια επεξεργασία

Αργότερα, ο χώρος πήρε ιστορική διάσταση, καθώς κατέστη το «θυσιαστήριο της λευτεριάς», αφού επιλέχθηκε από τους Γερμανούς ως τόπος εκτέλεσης κατά την περίοδο 1942 – 1944, με αποκορύφωμα την μαζική εκτέλεση των 200 αγωνιστών το Μάιο του 1944. Κατά τη μεταπολεμική περίοδο, εξακολουθούσε να λειτουργεί όπως και προπολεμικά, δηλαδή ως χώρος εξάσκησης των μελών της Π.Σ.Ε.

Τόσο οι κάτοικοι όσο και ο δήμος, υπήρξαν αντίθετοι με την πραγματοποίηση των αθλημάτων της σκοποβολής στο συγκεκριμένο χώρο, κυρίως λόγω διαταραχής της

κοινής ησυχίας και της δημόσιας τάξης, καθώς συχνά οι πυροβολισμοί τάραζαν τη συνοικία και προκαλούσαν ατυχήματα, μερικά εκ των οποίων ήταν θανατηφόρα. Επίσης, ένας ακόμα σημαντικός λόγος για την απομάκρυνση των σκοπευτικών δραστηριοτήτων, αποτελεί το γεγονός ότι ο χώρος αυτός έχει αναδειχθεί ως μνημείο της νεότερης ελληνικής ιστορίας και έχει καταγραφεί ως σύμβολο θυσιών και αγώνων του ελληνικού λαού, καθώς είχε επιλεγεί από τις κατοχικές δυνάμεις ως χώρος εκτελέσεων.

Έπειτα από πολύχρονους αγώνες του τοπικού πληθυσμού, το 1984 επιτεύχθηκε η ανακήρυξη του χώρου από το Υπουργείο Πολιτισμού σε ιστορικό – μνημειακό, χαρακτηρισμός που κρίνεται ιδιαίτερα σημαντικός, καθώς απαγορεύει κάθε παρέμβαση στο χώρο που αντιστρατεύεται τον χαρακτήρα αυτό. Από το 1984 ξεκίνησε η διαμόρφωση του χώρου σε ένα σύγχρονο πάρκο αναψυχής, ενώ δίπλα από το μνημείο των εκτελέσεων υπάρχει ένα μνημείο προς τιμή σε όσους θυσιάστηκαν εκεί (Τζόκας, 1998: 287 – 289 ; Κουβάς, 2003: 25).

Εικόνα 3.4.2: Το μνημείο των Πεσόντων Πατριωτών (αριστερά) και το Μουσείο Εθνικής Αντίστασης (δεξιά)

Πηγή: www.portal.kessariani.gr

Το 2005 πραγματοποιήθηκε η ανέγερση του μνημείου των Πεσόντων Πατριωτών, ενώ το 2016 στο νεοκλασσικό κτίριο που βρίσκεται στο πάρκο του Σκοπευτηρίου, εγκαινιάστηκε το Μουσείο Εθνικής Αντίστασης, ως χώρος ιστορικής μνήμης.

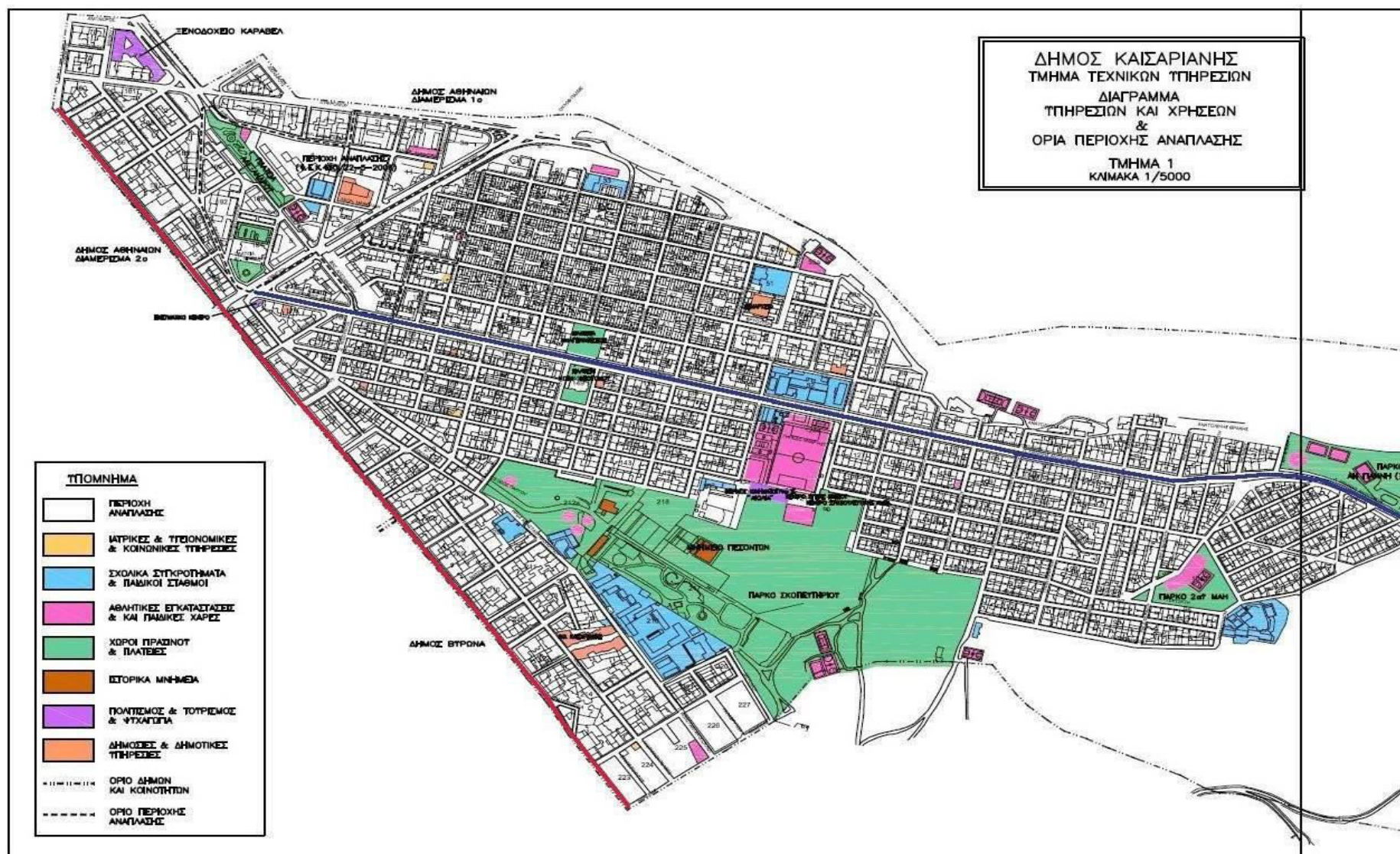
3.5 ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ ΑΣΤΙΚΟΥ ΙΣΤΟΥ ΚΑΙ ΧΡΗΣΕΙΣ ΓΗΣ

Η Καισαριανή αποτελεί έναν γραμμικό οικισμό, όπως φανερώνει και ο χάρτης της εικόνας 3.5.1, με βασικό άξονα στη μέση την λεωφόρο Εθνικής Αντιστάσεως (μπλε γραμμή), η οποία είναι χαραγμένη πάνω στα χνάρια του δρόμου που παλαιότερα οδηγούσε στο μοναστήρι. Είναι εντελώς ευθύγραμμη και χωρίζει το δήμο σε δύο αν όχι συμμετρικά, τουλάχιστον ισοδύναμα μέρη. Το μήκος της φτάνει τα 1.500 μέτρα, ενώ το πλάτος και στις δύο πλευρές κυμαίνεται μεταξύ 200 και 500 μέτρων (Κατής και Τότσικας, 2008: 29).

Η δομή του δήμου είναι αρκετά σχηματική, κάνοντας εύκολο τον διαχωρισμό των γειτονιών. Η δυτική περιοχή ή αλλιώς το «Τρίγωνο» συνιστά μια χωριστή περιοχή. Μάλιστα, ο διαχωρισμός αυτός έγινε ακόμα εντονότερος με τη διάνοιξη της λεωφόρου Υμηττού – Πεντέλης, που απομόνωνσε την περιοχή αυτή από την κυρίως έκταση του δήμου. Ο άξονας της λεωφόρου Εθνικής Αντιστάσεως αποτελεί το όριο για την κεντρική περιοχή που την χωρίζει στα δύο, προς τον βορρά και προς το νότο. Επιπλέον, χωριστή γειτονιά αποτελεί όλη η περιοχή ανατολικά του γηπέδου της Near East («Καρέας»), όπως και ο χώρος ανάμεσα στο Σκοπευτήριο και στην οδό Φορμίωνος (κόκκινη γραμμή).

Η σωστή αναλογία στη χρήση γης (φυσικές ζώνες, ζώνες κατοικίας, βιομηχανικές ζώνες, εμπορικές ζώνες), καθορίζει σε μεγάλο βαθμό την ποιότητα ζωής στον αστικό χώρο. Χαρακτηριστικό γνώρισμα του δήμου αποτελεί η μείξη δραστηριοτήτων και χρήσεων γης, λόγω της έλλειψης θεσμικής κατοχύρωσης αυτών. Έτσι, το μικρό πλάτος του έχει ως αποτέλεσμα, η κεντρική λεωφόρος να αποτελεί τον σημαντικότερο αστικό άξονα, συγκεντρώνοντας το μεγαλύτερο μέρος των δραστηριοτήτων και των κεντρικών λειτουργιών, όπως το εμπόριο, τη διοίκηση, τις υπηρεσίες, αλλά και κοινωφελείς εγκαταστάσεις, όπως εκπαιδευτικές και αθλητικές λειτουργίες (σχολεία, γήπεδο), τις εκκλησίες, καθώς και το μεγαλύτερο μέρος της κυκλοφορίας του, που είναι κατανεμημένες σε όλο το μήκος της και ιδιαίτερα σε σημεία όπως η πλατεία, το δημαρχείο, η περιοχή μετά το γήπεδο της Near East και η περιοχή του Δημοτικού Αθλητικού Κέντρου στον Άη – Γιάννη (Κατής και Τότσικας, 2008: 30).

Εικόνα 3.5.1: Χαρτογραφική απεικόνιση χρήσεων γης του Δήμου Καισαριανής

Πηγή: Αρχείο Τεχνικής Υπηρεσίας Δήμου Καισαριανής

Σε γενικές γραμμές, η αμιγής κατοικία αποτελεί την κυρίαρχη χρήση στην Καισαριανή. Η πλειονότητα των κτιρίων που βρίσκονται στην κεντρική λεωφόρο, όπως και στις παρόδους τις, είναι μεταπολεμικές πολυκατοικίες με πέντε έως έξι ορόφους, ενώ υπάρχουν και αρκετές διώροφες προσφυγικές κατοικίες, που αποτελούν δείγμα της ελληνικής μεσοπολεμικής αρχιτεκτονικής. Η εικόνα της λεωφόρου συμπληρώνεται από το αθλητικό συγκρότημα της Near East, που διαθέτει κλειστό γήπεδο καλαθοσφαίρισης και ανοιχτό γήπεδο ποδοσφαίρου.

Μεταξύ των δημόσιων – κοινόχρηστων χώρων περιλαμβάνονται χώροι πρασίνου, όπως αναλύθηκε σε προηγούμενο υποκεφάλαιο, αλλά και πλατείες, με σημαντικότερη την πλατεία Αναγεννήσεως, που είναι η κεντρική πλατεία του δήμου με έντονη την παρουσία δραστηριοτήτων αναψυχής, κυρίως εστιατορίων. Είναι, ίσως, το κεντρικότερο σημείο της πόλης, ήδη από την εγκατάσταση των προσφύγων, και αποτελεί χώρο κοινωνικής συνάντησης, αλλά και το επίκεντρο των κοινωνικών, εμπορικών, πολιτιστικών και πολιτικών δραστηριοτήτων.

Εικόνα 3.5.2: Η πλατεία Αναγεννήσεως στην Καισαριανή

Πηγή: www.portal.kessariani.gr

3.6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Η Καισαριανή δεν διαφοροποιείται από άλλους προσφυγικούς συνοικισμούς ως προς τον τρόπο που δημιουργήθηκε, αναπτύχθηκε και εξελίχθηκε. Η ιδιωτική πρωτοβουλία, η έλλειψη κρατικής μέριμνας, τα πολιτικά αλλά και τα ιδιωτικά συμφέροντα, η έλλειψη συνεννόησης μεταξύ των φορέων και η μη εφαρμογή των σχεδίων, αποτέλεσαν τις – γνωστές για τα ελληνικά δεδομένα – διαδικασίες που ακολούθησε, ως αποτέλεσμα της επιτακτικής ανάγκης στέγασης και αποκατάστασης των προσφύγων και όχι της ύπαρξης ενός ουσιαστικού πολεοδομικού σχεδιασμού που θα προβλέπει και θα καθορίζει την οικιστική ανάπτυξη. Ο πολεοδομικός σχεδιασμός, όπου αυτός υπήρξε, δεν λειτούργησε με τέτοιο τρόπο, ώστε να θέσει τις βάσεις για την μελλοντική εξάπλωση του οικισμού, αλλά φρόντισε γρήγορα και με το λιγότερο δυνατό κόστος (οικονομικό ή πολιτικό) να καλύψει τις απολύτως απαραίτητες ανάγκες των προσφύγων.

Τις επόμενες δεκαετίες η περιοχή εξελίχθηκε και επεκτάθηκε με τρόπο αυθαίρετο, ελλείψει πολιτικής βούλησης για την προστασία του φυσικού, δομημένου και πολιτισμικού περιβάλλοντος. Το κράτος δεν έπαιξε το ρυθμιστικό ρόλο που του ανήκε, αλλά άσκησε την ελάχιστη δυνατή παρεμβατική πολιτική και αναλογιζόμενο το πολιτικό κόστος ανέχτηκε τις αυθαιρεσίες, ενώ δεν προέβλεψε ή αγνόησε την μελλοντική εξέλιξη της πόλης. Εξάλλου, όπως αναφέρθηκε, το πρόβλημα δεν υπήρξε η έλλειψη σχεδιασμού ή νομοθεσίας, αλλά η μη εφαρμογή σχεδίων που προτάθηκαν σε διάφορες φάσεις, ενώ οι νόμοι δεν εφαρμόστηκαν ή τροποποιήθηκαν, ώστε να εξυπηρετούν τα συμφέροντα συγκεκριμένων ατόμων εις βάρος του κοινωνικού συνόλου.

Συμπερασματικά, διαπιστώνουμε ότι η περιοχή έχει χάσει την αρχική ταυτότητά της και τα προβλήματα που επικρατούν σήμερα, είναι αυτά που είχαν προβλεφθεί ήδη από το 1966. Παρά την παρουσία και την αξιοποίηση των χώρων πρασίνου που ισοσκελίζουν κάπως το φαινόμενο, ο κορεσμός και η υπερεκμετάλλευση της γης ως αποτέλεσμα της εξάντλησης του ισχύοντος συντελεστή δόμησης, καθίσταται βασικό ζήτημα οικιστικής ανάπτυξης. Με τη σειρά του έχει οδηγήσει, μεταξύ άλλων, σε έλλειψη κοινόχρηστων χώρων, υποβάθμιση των υπαρχόντων ελεύθερων χώρων, εξάπλωση του συνοικισμού μέχρι τους πρόποδες του Υμηττού και ύπαρξη στενών δρόμων χωρίς πρόβλεψη για την κίνηση των πεζών. Υπό αυτές τις συνθήκες, οι προοπτικές εξέλιξης της Καισαριανής δεν μπορεί να διαφέρουν από τη μέχρι σήμερα εξέλιξή της και η πόλη θα συνεχίσει να αναπτύσσεται κατακόρυφα (Καπουράλου, 2007: 1, 14).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΝΘΕΣΗ

4.1 ΟΙ ΜΕΤΑΒΟΛΕΣ ΣΤΗΝ ΑΝΘΡΩΠΟΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Για περισσότερες από τέσσερις δεκαετίες, οι μόνιμοι κάτοικοι της περιοχής της Καισαριανής ήταν σχεδόν αποκλειστικά Μικρασιάτες πρόσφυγες, που ξεριζώθηκαν βίαια από τον τόπο τους. Ο πληθυσμός αυτός ήταν ομοιογενής ως προς τον τόπο προέλευσης και ανήκε, κατά κύριο λόγο, στα κατώτερα κοινωνικά στρώματα.

Η παρουσία του προσφυγικού στοιχείου παραμένει ακόμα και σήμερα μόνιμη σε πολλές γειτονιές της Καισαριανής, ως ιστορική μνήμη που μεταφέρεται άβυστη από γενιά σε γενιά και διαδραματίζει ιδιαίτερο ρόλο στο πολιτιστικό γίνεσθαι της περιοχής. Ωστόσο, η εσωτερική μετανάστευση και η ανοικοδόμηση που έλαβε χώρα κυρίως από τη δεκαετία του 1980 και έπειτα, μετέβαλε σημαντικά την ανθρωπογεωγραφία της περιοχής, φέρνοντας αλλαγές στη δομή και στην εργατική και μικροαστική σύνθεση του πληθυσμού, δημιουργώντας μια ισχυρή μεσοαστική τάξη. Ωστόσο, οι νέοι κάτοικοι της Καισαριανής είναι κοινωνικά ανομοιογενείς με τους παλαιότερους, καθώς η απουσία οργανικών δεσμών με τη συνοικία, τους κάνει να αγνοούν ή να αδιαφορούν για την ιστορία της και να λειτουργούν ως επισκέπτες.

Άλλωστε, όπως επισημαίνει ο Λύτρας (2000: 15), οι κοινωνίες δεν είναι στατικές οργανώσεις, αλλά υπόκεινται στις διαδικασίες της αλλαγής και του μετασχηματισμού. Το γεγονός αυτό αναπόφευκτα οδηγεί στην αλλοίωση της κοινωνικής φυσιογνωμίας της περιοχής, αφού η σύνθεσή της μεταβάλλεται διαρκώς και τα στοιχεία της σταδιακά εξαφανίζονται. Όμως, ο τόπος έχει ήδη αποκτήσει τη δική του δυναμική, προσελκύει συγκεκριμένες ομάδες ανθρώπων και οι ομάδες ανθρώπων που προσελκύει, προσδίδουν με τη σειρά τους και πάλι κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά στον τόπο. Έτσι, ο πληθυσμός μέσω των σχέσεων που δημιουργούνται, καθίσταται και ο ίδιος παράγοντας της μεταβολής της περιοχής.

Η εξέλιξη των δημογραφικών και κοινωνικών χαρακτηριστικών του πληθυσμού της Καισαριανής, παρουσιάζει ενδιαφέρον, τόσο από άποψη μεταβολής του αριθμού των μόνιμων κατοίκων, όσο και βάσει σύνθεσης και κοινωνικής διάρθρωσης. Η μελέτη της περιοχής σε σύγκριση με το ευρύτερο χωρικό πλαίσιο της μητροπολιτικής Αθήνας θα δώσει μια συνολικότερη και πιο πλήρη εικόνα για την ερμηνεία των στοιχείων αυτών.

4.2 ΠΛΗΘΥΣΜΙΑΚΟ ΠΡΟΦΙΛ

Όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο κεφάλαιο, η Καισαριανή στην απογραφή του 1920, καταγράφεται ως «οικισμός» με μόλις 11 κατοίκους, ενώ στην απογραφή του 1928, έξι χρόνια μετά την πρώτη εγκατάσταση των προσφύγων, ο πληθυσμός της έφτασε τους 15.357 κατοίκους, δηλαδή το 58% του σημερινού της πληθυσμού. Το 1934 με την απόσπασή της από το δήμο Αθηναίων, που ανήκε ως τότε και την επίσημη αναγνώρισή της ως ανεξάρτητος δήμος, αριθμεί 2.700 εγγεγραμμένους δημότες (Κατής και Τότσικας, 2008: 28). Έκτοτε, ο πληθυσμός του δήμου αυξάνεται ανά δεκαετία, παρ' όλα αυτά τις τελευταίες δεκαετίες σημειώνει πτωτική τάση.

Σύμφωνα με την απογραφή της ΕΛ.ΣΤΑΤ για το 2011, ο μόνιμος πληθυσμός³ του Δήμου Καισαριανής αριθμεί 26.458 κατοίκους, ενώ ο πραγματικός πληθυσμός⁴ υπερβαίνει τους 35.000. Σε ό,τι αφορά την κατά φύλο σύνθεση του μόνιμου πληθυσμού, τα σχετικά δεδομένα που αναγράφονται στον πίνακα 4.2.1 και δείχνουν ότι οι 12.486 (47,19%) είναι άνδρες και οι 13.972 (52,81%) είναι γυναίκες. Συγκριτικά, με βάση τα στοιχεία των απογραφών των ετών 1991 και 2001, παρατηρούμε ότι στο πέρασμα αυτών των δεκαετιών, ο πληθυσμός της Καισαριανής παρουσιάζει σταθερή μείωση, που οφείλεται στη μείωση του αριθμού των γεννήσεων που παρατηρείται από τη δεκαετία του 1990. Πιο συγκεκριμένα, όπως προκύπτει από τα στοιχεία του πίνακα 4.2.1, το 2011 έχει μειωθεί κατά 4,5% σε σχέση με το 1991 και κατά 3,6% σε σχέση με το 2001.

Πίνακας 4.2.1: Μόνιμος πληθυσμός κατά φύλο (1991 – 2001 – 2011)

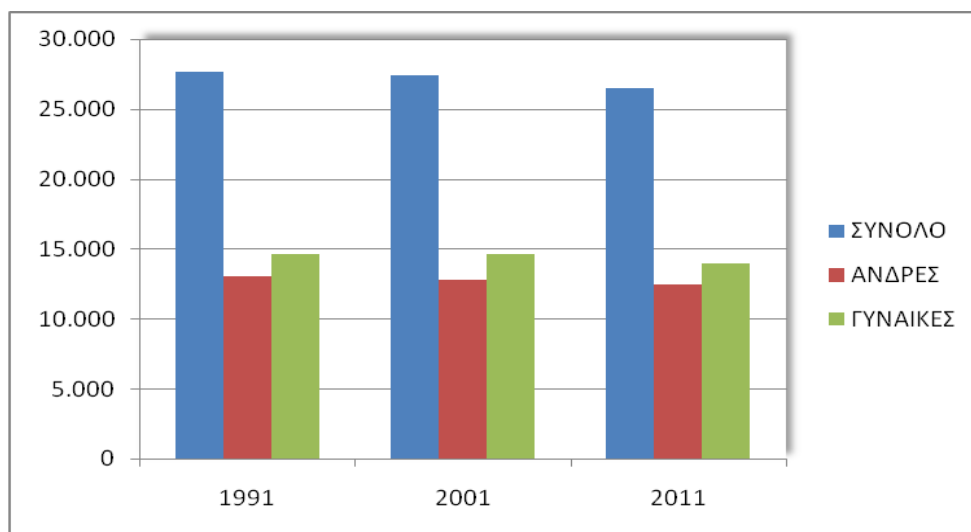
	1991	2001	2011
ΣΥΝΟΛΟ	27.700	27.446	26.458
Άνδρες	13.075	12.827	12.486
Γυναίκες	14.625	14.619	13.972

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ

³ Ο μόνιμος ή διαμένων πληθυσμός είναι όλα τα άτομα που ζουν – διαμένουν συνήθως («συνήθης διαμονή») στον απογραφόμενο χώρο.

⁴ Ο πραγματικός πληθυσμός αφορά όλα τα άτομα (ημεδαποί και αλλοδαποί) που βρέθηκαν κατά την ημερομηνία απογραφής στον απογραφόμενο χώρο για οποιαδήποτε αιτία και ανεξάρτητα εάν διαμένουν μόνιμα ή παρευρίσκονται προσωρινά ή τυχαία εκεί (Παπαδάκης και Τσίμπος, 2004: 29).

Γράφημα 4.2.1: Μόνιμος πληθυσμός κατά φύλο (1991 – 2001 – 2011)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ και ιδία επεξεργασία

Από το σύνολο του μόνιμου πληθυσμού της Καισαριανής, το 45,72%, δηλαδή 12.096 άτομα μένουν στην περιοχή από τη γέννησή τους, ενώ το 54,28%, δηλαδή 14.362 άτομα γεννήθηκαν σε διαφορετικό δήμο ή περιφερειακή ενότητα ή χώρα του εξωτερικού και εγκαταστάθηκαν στην περιοχή σε μεγαλύτερη ηλικία.

Πίνακας 4.2.2: Μόνιμος πληθυσμός κατά τόπο γέννησης (2011)

ΤΟΠΟΣ ΓΕΝΝΗΣΗΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
Στο δήμο μόνιμης διαμονής	12.096
Στην περιφερειακή ενότητα μόνιμης διαμονής, αλλά σε άλλο δήμο	2.728
Σε διαφορετική από τη μόνιμη διαμονή περιφερειακή ενότητα	8.705
Σε χώρα του εξωτερικού	2.929

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ

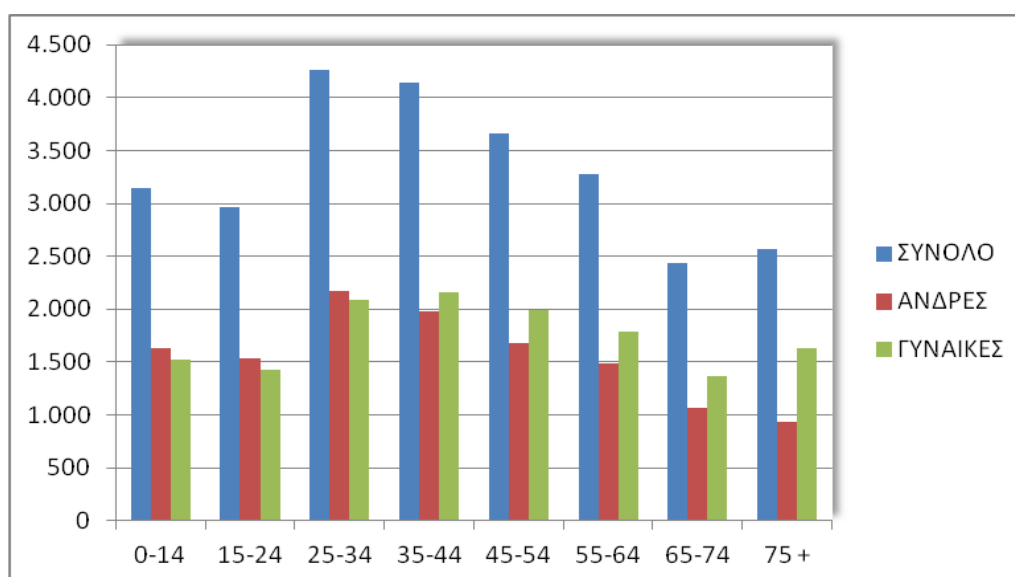
Ως προς την ηλικιακή διάρθρωση του πληθυσμού της Καισαριανής, οι ηλικιακές ομάδες 25 – 34 και 35 – 44 συγκεντρώνουν το μεγαλύτερο ποσοστό του πληθυσμού, όπως προκύπτει από τα δεδομένα του πίνακα 4.2.3. Σε σχέση με την ηλικία και το φύλο, είναι φανερό ότι με εξαίρεση τις ηλικιακές ομάδες 0 – 14, 15 – 24 και 25 – 34, ο γυναικείος πληθυσμός υπερτερεί αριθμητικά στις υπόλοιπες ομάδες. Μάλιστα, όσο αυξάνεται η ηλικία, αυξάνεται και η αριθμητική διαφορά υπέρ των γυναικών, γεγονός που αποδίδεται στο υψηλότερο προσδόκιμο ζωής που παρουσιάζουν οι γυναίκες σε σχέση με τους άνδρες.

**Πίνακας 4.2.3: Μόνιμος πληθυσμός κατά φύλο και ηλικιακή ομάδα
(1991 – 2001 – 2011)**

	1991			2001			2011		
	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες
0-14	4.587	2.299	2.288	3.493	1.802	1.691	3.149	1.629	1.520
15-24	4.117	1.936	2.181	3.945	1.929	2.016	2.963	1.538	1.425
25-34	4.136	1.994	2.142	4.479	2.161	2.318	4.257	2.168	2.090
35-44	4.030	1.950	2.080	4.017	1.888	2.129	4.143	1.983	2.161
45-54	3.345	1.617	1.728	3.872	1.807	2.065	3.662	1.675	1.986
55-64	3.686	1.745	1.941	2.973	1.348	1.625	3.281	1.488	1.793
65-74	2.215	883	1.332	3.025	1.264	1.761	2.437	1.072	1.364
75 +	1.584	651	933	1.642	628	1.014	2.566	934	1.632

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ

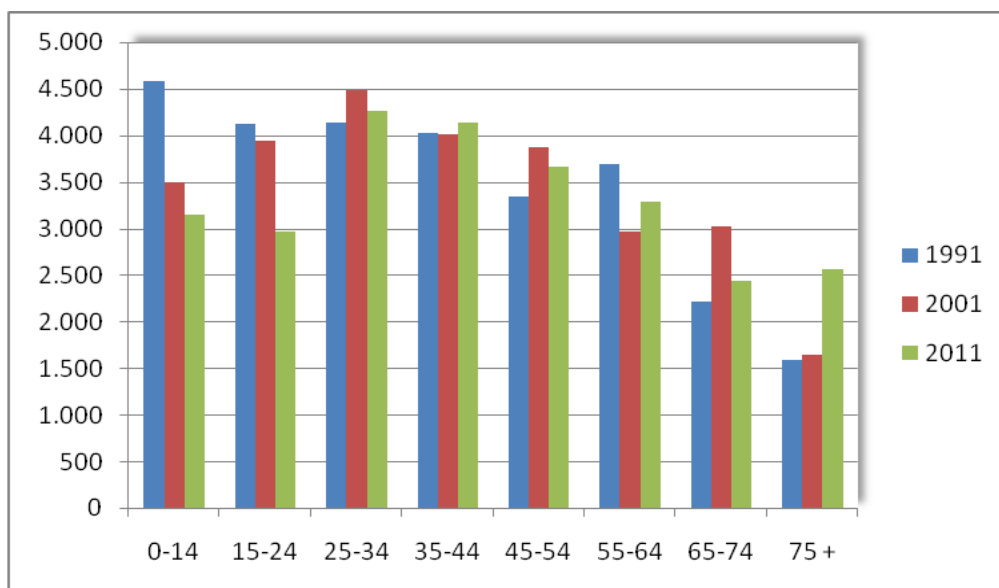
Γράφημα 4.2.2: Μόνιμος πληθυσμός κατά φύλο και ηλικιακή ομάδα (2011)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ και ίδια επεξεργασία

Ωστόσο, ένα ακόμα αποτέλεσμα της μείωσης του αριθμού των γεννήσεων είναι η σταδιακή «γήρανση» του πληθυσμού σε διαχρονική βάση, καθώς μειώνεται το ποσοστό των νεαρών ηλικιακών ομάδων και ταυτόχρονα αυξάνεται το ποσοστό των μεγαλύτερων ομάδων, όπως παραστατικά απεικονίζει και το επόμενο γράφημα.

Γράφημα 4.2.3: Μόνιμος πληθυσμός κατά ηλικιακή ομάδα (1991 – 2001 – 2011)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ και ιδία επεξεργασία

Το 2011 ο δείκτης γήρανσης⁵ στο δήμο Καισαριανής διαμορφώνεται στο 159%, ποσοστό που υποδηλώνει έντονα γηράσκοντα πληθυσμό, αφού για κάθε 100 νέους έως 15 ετών, αντιστοιχούν 159 άτομα ηλικίας άνω των 65 ετών.

⁵ Ο δείκτης γήρανσης ανταποκρίνεται στο πόσα άτομα ηλικίας άνω των 65 ετών αναλογούν στον πληθυσμό νεαρής ηλικίας, έως 15 ετών. Όσο πιο χαμηλός είναι ο δείκτης τόσο πιο νεανικός είναι ο πληθυσμός.

4.3 ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

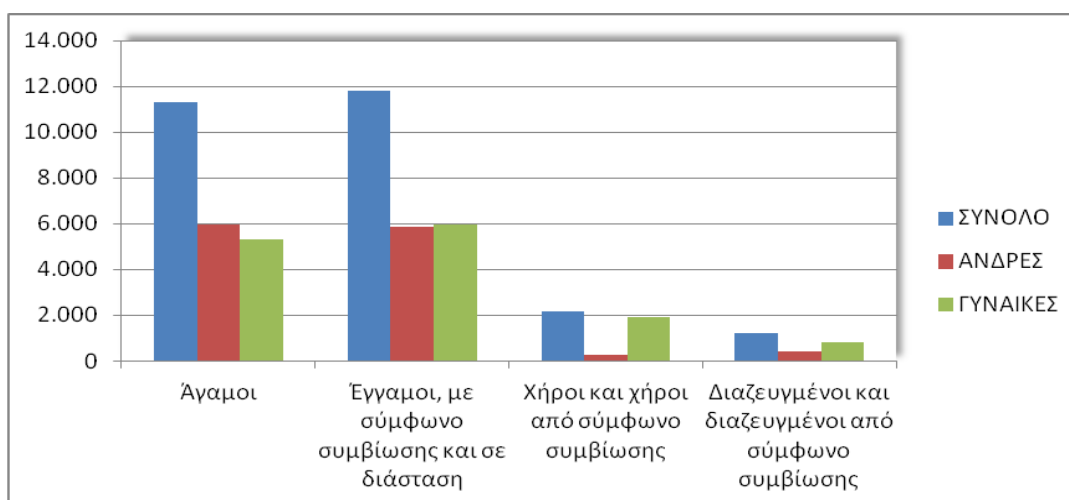
Αναφορικά με την οικογενειακή κατάσταση του πληθυσμού το 2011, το 42,7% κατατάσσεται στην κατηγορία των άγαμων, το 44,58% στους έγγαμους, το 8,1% στους χήρους και το 4,62% στους διαζευγμένους. Με βάση το φύλο, παρατηρούμε ότι το 52,77% του άγαμου πληθυσμού είναι άνδρες και το 47,23% είναι γυναίκες, το 49,62% του έγγαμου πληθυσμού είναι άνδρες και το 50,38% είναι γυναίκες, το 11,43% των χήρων είναι άνδρες και το 88,57% γυναίκες και τέλος το 34,86% των διαζευγμένων είναι άνδρες και το 65,14% είναι γυναίκες. Στο σημείο αυτό, αξιοσημείωτη είναι η αναλογία του γυναικείου φύλου επί του πληθυσμού των χήρων και των διαζευγμένων. Αυτό μπορεί να εξηγηθεί για τις ηλικίες άνω των 65 ετών, λόγω του υψηλότερου προσδόκιμου ζωής των γυναικών έναντι των ανδρών.

Πίνακας 4.3.1: Οικογενειακή κατάσταση κατά φύλο (2011)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
Άγαμοι	11.299	5.963	5.336
Έγγαμοι, με σύμφωνο συμβίωσης και σε διάσταση	11.794	5.852	5.942
Χήροι και χήροι από σύμφωνο συμβίωσης	2.143	245	1.898
Διαζευγμένοι και διαζευγμένοι από σύμφωνο συμβίωσης	1.222	426	796

Πηγή: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων

Γράφημα 4.3.1: Οικογενειακή κατάσταση κατά φύλο (2011)

Πηγή: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων και ιδία επεξεργασία

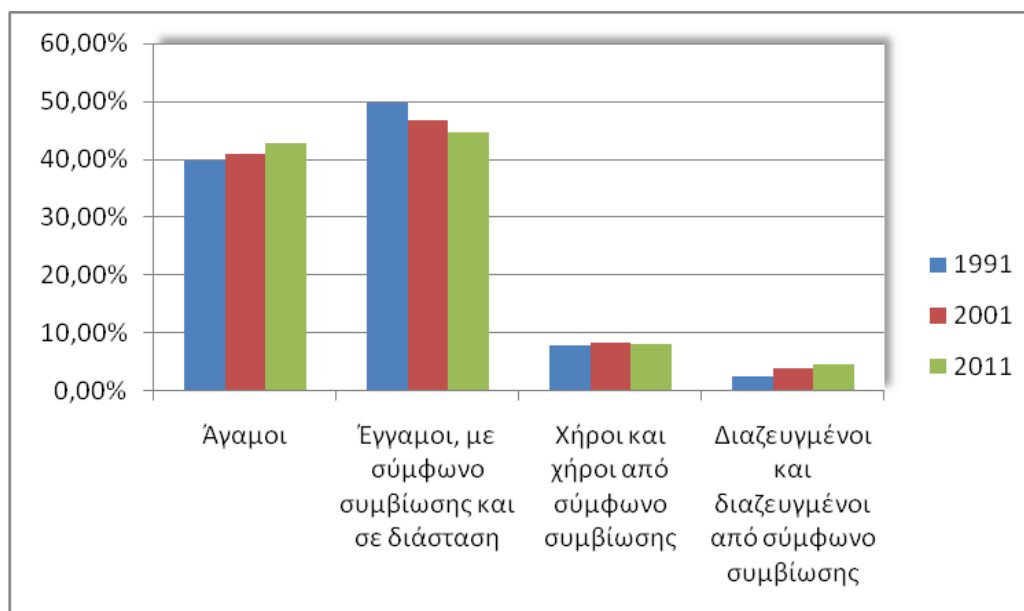
Η διαχρονική εξέλιξη της οικογενειακής κατάστασης που απεικονίζεται στον ακόλουθο πίνακα και στο γράφημα, φανερώνει σταδιακή αύξηση του άγαμου πληθυσμού με παράλληλη μείωση του έγγαμου πληθυσμού, ενώ εντυπωσιακή είναι η αύξηση των διαζευγμένων, οι οποίοι κατά το εξεταζόμενο χρονικό διάστημα έχουν σχεδόν διπλασιαστεί.

Πίνακας 4.3.2: Οικογενειακή κατάσταση (1991 – 2001 – 2011)

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ	1991	2001	2011
Άγαμοι	11.035	11.214	11.299
Έγγαμοι, με σύμφωνο συμβίωσης και σε διάσταση	13.764	12.843	11.794
Χήροι και χήροι από σύμφωνο συμβίωσης	2.183	2.298	2.143
Διαζευγμένοι και διαζευγμένοι από σύμφωνο συμβίωσης	718	1.091	1.222

Πηγή: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων

Γράφημα 4.3.2: Οικογενειακή κατάσταση (1991 – 2001 – 2011)

Πηγή: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων και ίδια επεξεργασία

4.4 ΑΛΛΟΔΑΠΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ

Η παρουσία αλλοδαπού πληθυσμού, κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, είναι ιδιαίτερα εμφανής στον δήμο Καισαριανής. Σε διαχρονική κλίμακα, οι αλλοδαποί κάτοικοι έχουν αυξηθεί, καθώς το 1991 το ποσοστό τους ήταν μόλις 1,49%, ενώ το 2001 ανήλθε στο 9,21% του συνολικού πληθυσμού της Καισαριανής. Παρατηρώντας τον πίνακα που ακολουθεί, βλέπουμε ότι το 2011 ο συνολικός πληθυσμός των αλλοδαπών της Καισαριανής ανέρχεται στα 2.083 άτομα, δηλαδή ποσοστό 7,87%, ενώ το 92,13% του πληθυσμού έχει ελληνική υπηκοότητα.

Πίνακας 4.4.1: Αλλοδαπός πληθυσμός κατά ομάδες υπηκοοτήτων, φύλο και ηλικιακή ομάδα (2011)

	Χώρες ΕΕ			Χώρες Ευρώπης εκτός ΕΕ			Λοιπές χώρες		
	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες	Σύνολο	Άνδρες	Γυναίκες
Σύνολο	297	107	190	1.386	658	728	400	195	205
0 – 9	15	6	9	163	87	76	31	12	19
10 – 19	21	15	6	193	98	95	20	11	9
20 – 29	33	17	16	244	106	138	73	43	30
30 – 39	57	20	37	278	122	156	111	58	53
40 – 49	80	27	53	245	123	122	75	40	35
50 – 59	57	15	42	160	76	84	53	20	33
60 – 69	22	3	19	70	37	33	24	8	16
70 +	12	4	8	33	9	24	13	3	10

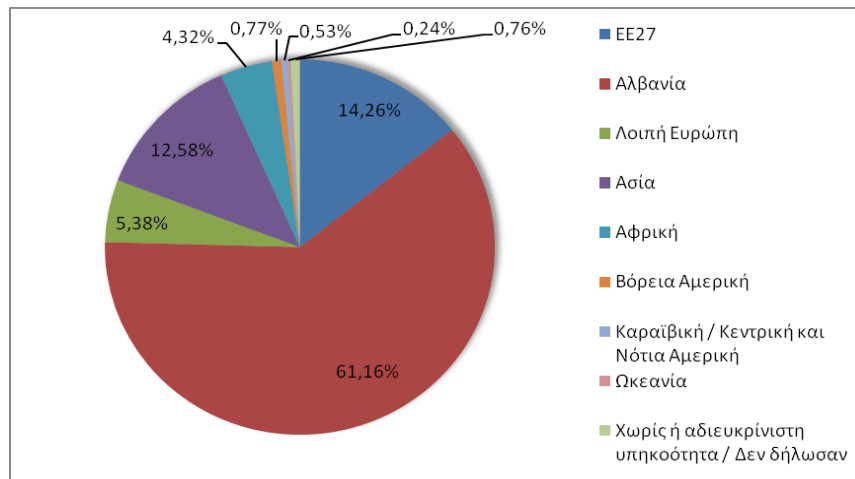
Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ και ίδια επεξεργασία

Οι αλλοδαπές γυναίκες υπερτερούν με ποσοστό 53,91% έναντι του 46,09% των ανδρών. Βάσει της ηλικιακής διάρθρωσης, διακρίνουμε ότι οι ηλικιακές κατηγορίες 20 – 49 ετών, καλύπτουν το μεγαλύτερο τμήμα του αλλοδαπού πληθυσμού, καθιστώντας τον αρκετά νεότερο σε σχέση με τον γηγενή πληθυσμό.

Αναφορικά με την υπηκοότητα του αλλοδαπού πληθυσμού, μόλις το 14,26% προέρχεται από χώρες – μέλη της ΕΕ, ενώ το 66,54% αποτελούν άτομα με προέλευση από χώρες της Ευρώπης που δεν ανήκουν στην ΕΕ, η συντριπτική πλειοψηφία των οποίων προέρχεται από την Αλβανία. Τέλος, το 19,2% των αλλοδαπών προέρχεται από

λοιπές χώρες και πιο συγκεκριμένα από την Ασία προέρχεται το 12,58%, από την Αφρική το 4,32%, από την Καραϊβική και την Κεντρική και Νότια Αμερική το 0,53%, από την Ωκεανία το 0,24% και τέλος το 0,76% αποτελούν άτομα χωρίς ή με αδιευκρίνιστη υπηκοότητα ή δεν δήλωσαν υπηκοότητα. Αναλυτικότερα, τα προαναφερθέντα απογραφικά δεδομένα για την υπηκοότητα του αλλοδαπού πληθυσμού απεικονίζονται παραστατικά στο ακόλουθο γράφημα.

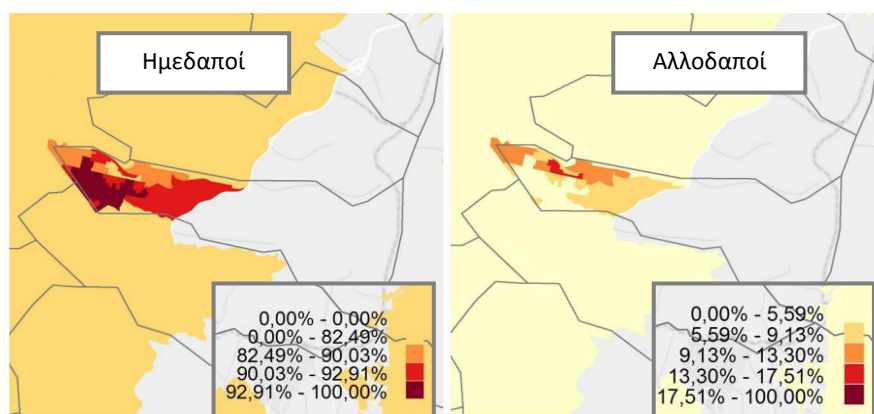
Γράφημα 4.4.1: Αλλοδαπός πληθυσμός κατά υπηκοότητα (2011)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων και ιδία επεξεργασία

Παρατηρώντας την παρακάτω εικόνα, η οποία αποτυπώνει την χωρική κατανομή του πληθυσμού της Καισαριανής ανάλογα με την υπηκοότητα, είναι φανερός ένας αρκετά έντονος διαχωρισμός, με τους αλλοδαπούς να συγκεντρώνονται στην περιοχή όπου βρίσκονται οι λίγες προσφυγικές κατοικίες που έχουν απομείνει μέχρι σήμερα, λόγω των ιδιαίτερα χαμηλών ενοικίων, στην οποία οι ημεδαποί εμφανίζουν εξαιρετικά χαμηλά ποσοστά συγκέντρωσης.

Εικόνα 4.4.1: Χωρική διάρθρωση πληθυσμού ανά υπηκοότητα (2011)

Πηγή: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων και ιδία επεξεργασία

4.5 ΕΠΙΠΕΔΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

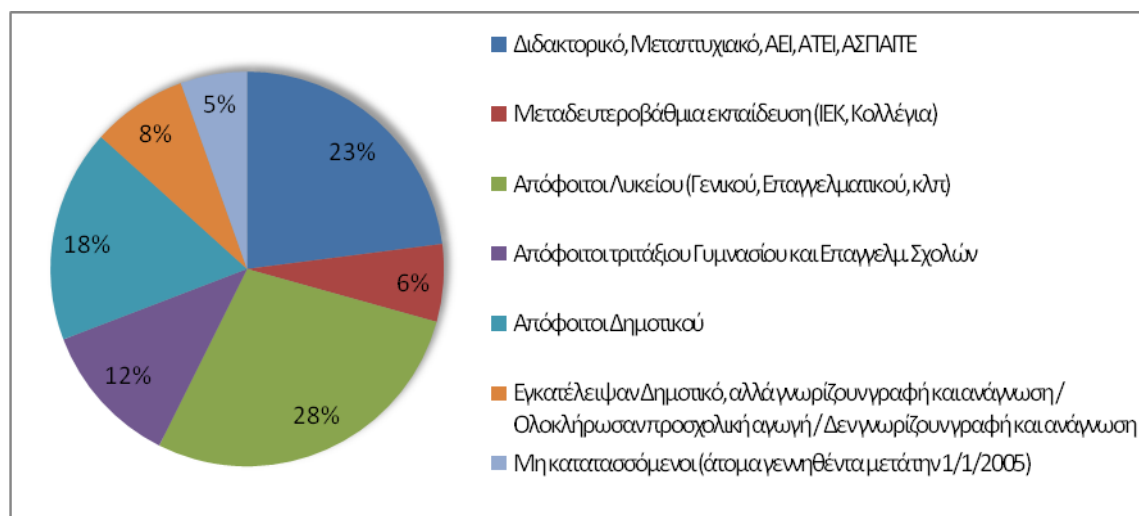
Σύμφωνα με τα δεδομένα της απογραφής του 2011 που παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα και με βάση το εκπαιδευτικό επίπεδο, ο πληθυσμός της Καισαριανής κατανέμεται ως εξής: Το 22,97% απαρτίζεται από κατόχους διδακτορικού ή μεταπτυχιακού τίτλου, το 6,35% είναι απόφοιτοι μεταδευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, το 28,05% είναι απόφοιτοι Λυκείου, το 11,82% αποτελούν οι απόφοιτοι τριτάξιου Γυμνασίου και Επαγγελματικών Σχολών, το 17,48% είναι απόφοιτοι δημοτικού, ενώ μικρότερα ποσοστά συναντάμε στα άτομα που έχουν εγκαταλείψει το δημοτικό αλλά γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση, είτε έχουν ολοκληρώσει την προσχολική αγωγή, είτε δεν γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση με 7,86% και στα άτομα που δεν κατατάσσονται σε κάποια κατηγορία, καθώς έχουν ηλικία μικρότερη από 6 έτη με ποσοστό 5,47%.

Πίνακας 4.5.1: Επίπεδο εκπαίδευσης κατά φύλο (2011)

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	ΣΥΝΟΛΟ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
Κάτοχοι διδακτορικού ή μεταπτυχιακού τίτλου / Πτυχιούχοι Παν/μίου – Πολυτεχνείου, ΑΤΕΙ – ΑΣΠΑΙΤΕ, ανώτερων επαγγελματικών και ισότιμων σχολών	6.078	3.017	3.061
Πτυχιούχοι μεταδευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (ΙΕΚ, Κολλέγια, κλπ.)	1.681	734	947
Απόφοιτοι Λυκείου (Γενικού, Επαγγελματικού, Εκκλησιαστικού, κλπ.)	7.422	3.523	3.899
Απόφοιτοι τριτάξιου Γυμνασίου και πτυχιούχοι Επαγγελματικών Σχολών	3.126	1.695	1.431
Απόφοιτοι Δημοτικού	4.625	1.913	2.712
Εγκατέλειψαν το Δημοτικό αλλά γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση / Ολοκλήρωσαν την προσχολική αγωγή / Δεν γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση	2.080	857	1.223
Μη κατατασσόμενοι (άτομα γεννηθέντα μετά την 1/1/2005)	1.446	747	699

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ

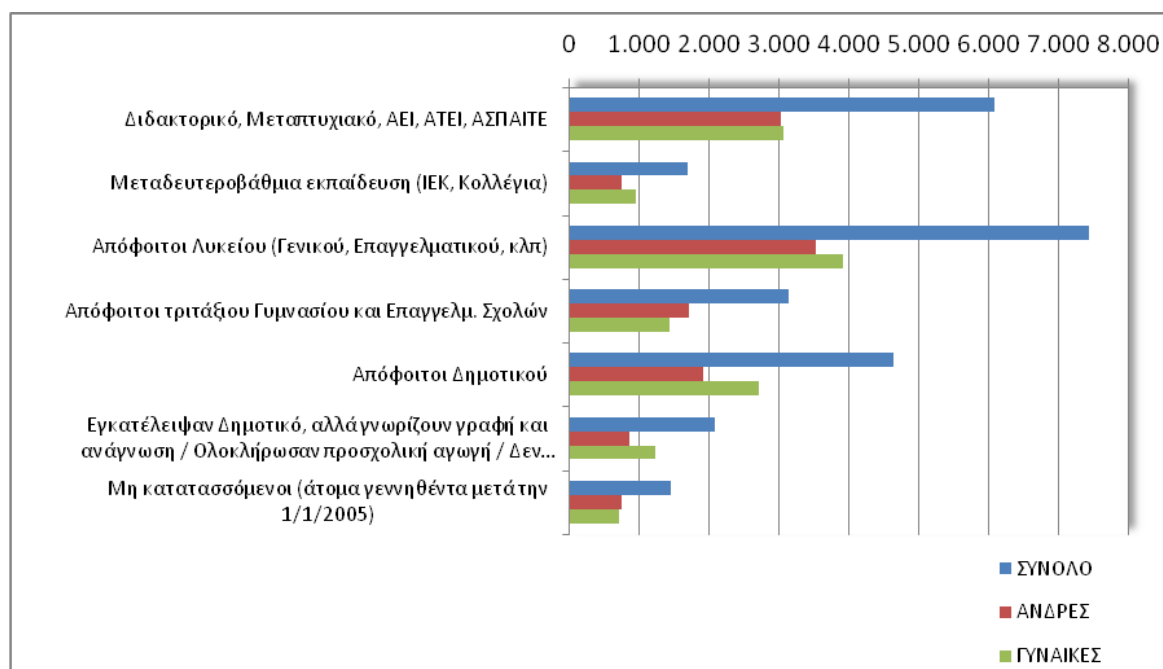
Γράφημα 4.5.1: Ποσοστιαία κατανομή ανάλογα με το επίπεδο εκπαίδευσης (2011)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ και ίδια επεξεργασία

Κατά συνέπεια, γίνεται αντιληπτό ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των κατοίκων του δήμου Καισαριανής είναι απόφοιτοι δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης και ακολουθούν οι απόφοιτοι τριτοβάθμιας εκπαίδευσης και έπειτα οι απόφοιτοι Δημοτικού.

Γράφημα 4.4.2: Επίπεδο εκπαίδευσης κατά φύλο (2011)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ και ίδια επεξεργασία

Με βάση το φύλο, όπως φαίνεται στο παραπάνω γράφημα, παρατηρούμε ότι οι γυναίκες παρουσιάζουν συνολικά χαμηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο. Οι άνδρες παρά την αριθμητική τους υστέρηση, υπερτερούν σε σχέση με τις γυναίκες στους απόφοιτους υποχρεωτικής εκπαίδευσης και επαγγελματικών σχολών, ενώ οι γυναίκες επικρατούν

αισθητά στους απόφοιτους δημοτικού και προσχολικής αγωγής. Και τα δύο φύλα σε απόλυτους αριθμούς κινούνται σε ανταγωνιστικά επίπεδα ως προς την κατοχή διδακτορικού, μεταπτυχιακού και πτυχίου ανώτατης εκπαίδευσης.

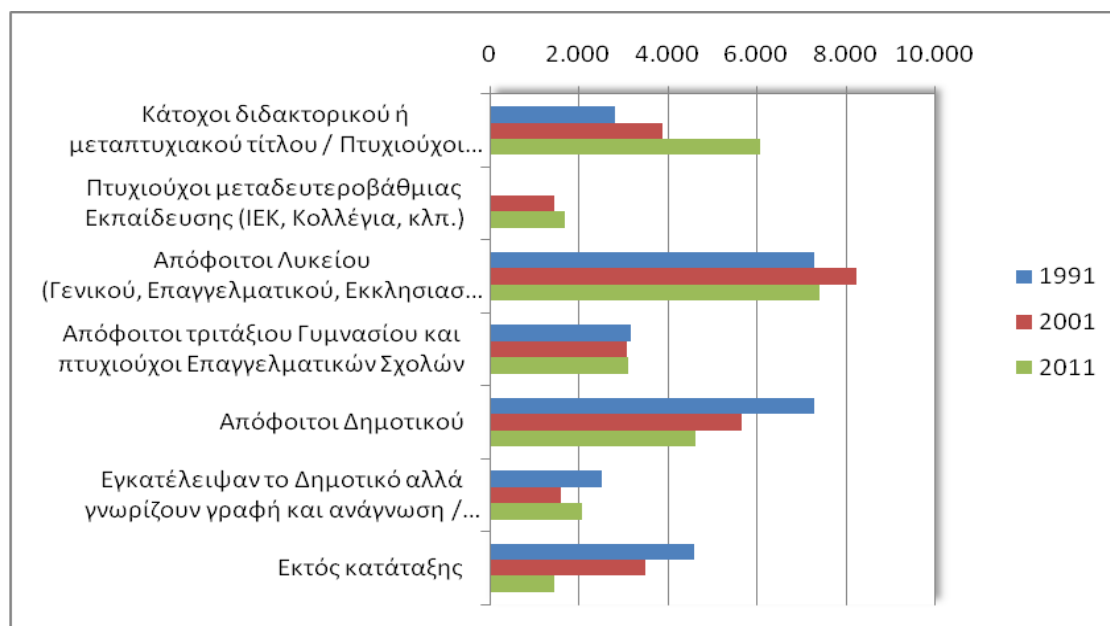
Τα στοιχεία που αφορούν το επίπεδο εκπαίδευσης για τις δεκαετίες 1991 – 2001 και 2001 – 2011 δείχνουν ξεκάθαρα τη διαχρονική βελτίωσή του σε μεγάλο βαθμό, με χαρακτηριστικό τον αριθμό των απόφοιτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης που έχει σχεδόν τριπλασιαστεί, ενώ παράλληλα ο πληθυσμός που ανήκει στις κατώτερες εκπαιδευτικές βαθμίδες ακολουθεί φθίνουσα πορεία (βλέπε Πίνακα 4.5.2). Μάλιστα, όπως αναφέρουν οι Κατής και Τότσικας (2008: 134), η ποσοστιαία αναλογία των δύο φύλων σε σχέση με το 1991 και το 2001 φανερώνει ότι ο γυναικείος πληθυσμός κατέχει ισχυρό προβάδισμα σε σχέση με τους άνδρες ως προς τη βελτίωση του εκπαιδευτικού του επιπέδου.

Πίνακας 4.5.2: Επίπεδο εκπαίδευσης (1991 – 2001 – 2011)

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ	1991	2001	2011
Κάτοχοι διδακτορικού ή μεταπτυχιακού τίτλου / Πτυχιούχοι Παν/μίου – Πολυτεχνείου, ΑΤΕΙ – ΑΣΠΑΙΤΕ, ανώτερων επαγγελματικών και ισότιμων σχολών	2.817	3.882	6.078
Πτυχιούχοι μεταδευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης (ΙΕΚ, Κολλέγια, κλπ.)	-	1.455	1.681
Απόφοιτοι Λυκείου (Γενικού, Επαγγελματικού, Εκκλησιαστικού, κλπ.)	7.301	8.256	7.422
Απόφοιτοι τριτάξιου Γυμνασίου και πτυχιούχοι Επαγγελματικών Σχολών	3.182	3.098	3.126
Απόφοιτοι Δημοτικού	7.300	5.662	4.625
Εγκατέλειψαν το Δημοτικό αλλά γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση / Ολοκλήρωσαν την προσχολική αγωγή / Δεν γνωρίζουν γραφή και ανάγνωση	2.513	1.600	2.080
Εκτός κατάταξης	4.587	3.493	1.446

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ και Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων

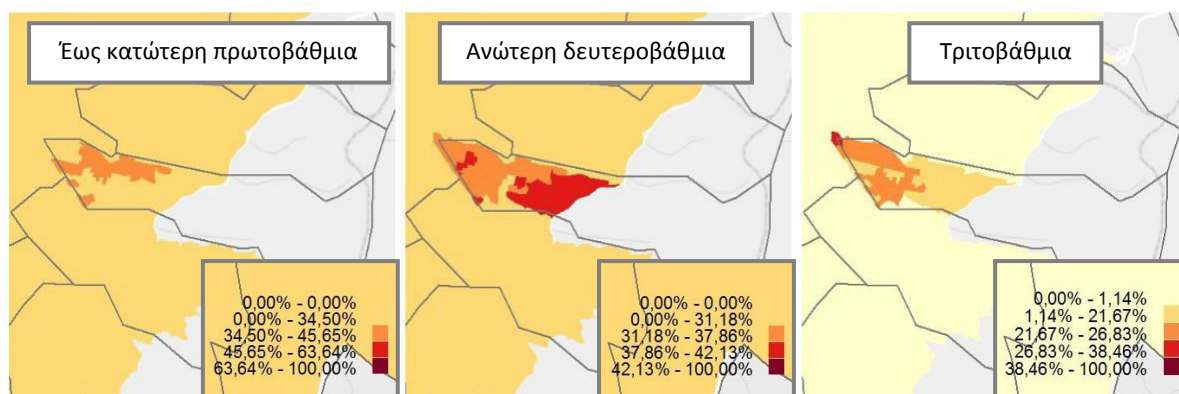
Γράφημα 4.5.3: Επίπεδο εκπαίδευσης (1991 – 2001 – 2011)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων και ιδία επεξεργασία

Στη συνέχεια αποτυπώνεται χαρτογραφικά η κατανομή του πληθυσμού της Καισαριανής μέσα στα όρια του δήμου, ανάλογα με το επίπεδο εκπαίδευσης για το 2011. Παρ' ότι δεν καταδεικνύεται ιδιαίτερα έντονος διαχωρισμός, μπορούμε να παρατηρήσουμε ότι στο ανατολικό, κυρίως, τμήμα επικρατεί η συγκέντρωση των απόφοιτων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης, ενώ είναι φανερή η συγκέντρωση απόφοιτων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στο δυτικό τμήμα του δήμου, δηλαδή όσο πλησιάζουμε στο δήμο Αθηναίων.

Εικόνα 4.5.1: Χωρική διάρθρωση πληθυσμού ανά επίπεδο εκπαίδευσης (2011)

Πηγή: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων και ιδία επεξεργασία

4.6 ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΣΤΕΓΑΣΗΣ

Η πολεοδομική και οικιστική εξέλιξη της περιοχής σε συνδυασμό με τις πληθυσμιακές μεταβολές και την εξέλιξη του διαθέσιμου εισοδήματος του πληθυσμού, διαμόρφωσαν σημαντικές μεταβολές στη στέγαση, όσον αφορά των αριθμό των νοικοκυριών και των κατοικιών, αλλά και το μέγεθος αυτών.

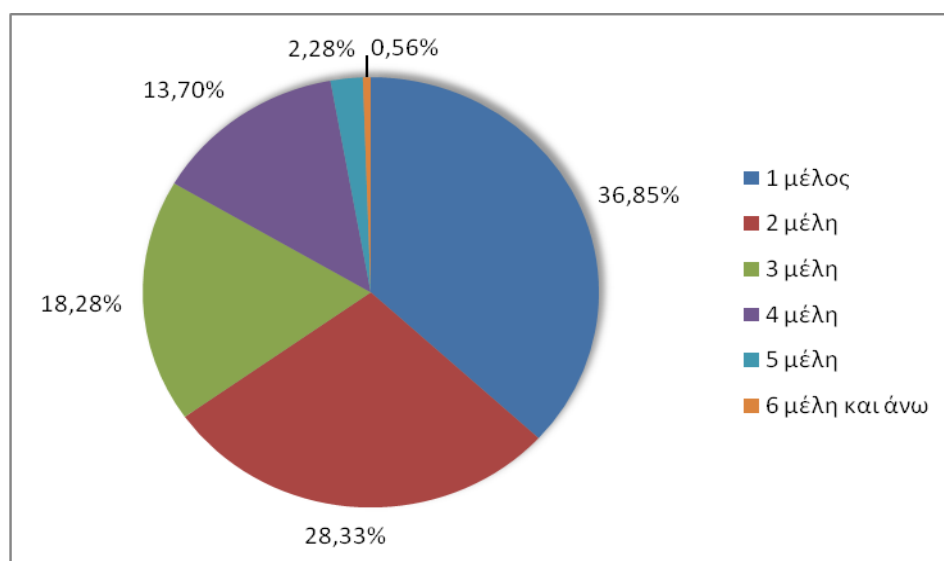
Τα νοικοκυριά του δήμου Καισαριανής το 2011, αριθμούν 11.890, στα οποία διαμένουν συνολικά 25.941 μέλη. Πιο συγκεκριμένα, στο 36,85% των νοικοκυριών διαμένει 1 μέλος, στο 28,33% διαμένουν 2 μέλη, στο 18,28% διαμένουν 3 μέλη, στο 13,7% διαμένουν 4 μέλη, στο 2,28% διαμένουν 5 μέλη και στο 0,56% διαμένουν 6 μέλη και άνω (βλέπε γράφημα 4.6.1).

Πίνακας 4.6.1: Νοικοκυριά και μέλη αυτών κατά μέγεθος νοικοκυριού (2011)

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ	ΝΟΙΚΟΚΥΡΙΑ	ΜΕΛΗ
Σύνολο	11.890	25.941
1 μέλος	4.381	4.381
2 μέλη	3.369	6.738
3 μέλη	2.174	6.522
4 μέλη	1.629	6.516
5 μέλη	271	1.355
6 μέλη και άνω	66	429

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ

Γράφημα 4.6.1: Ποσοστιαία κατανομή νοικοκυριών κατά αριθμό μελών (2011)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ και ιδία επεξεργασία

Όσον αφορά τις κύριες κανονικές κατοικίες στην Καισαριανή, σύμφωνα με τα απογραφικά στοιχεία του 2011, ανέρχονται στις 15.655. Από τον πίνακα 4.6.2 προκύπτει ότι το 76% των κατοικιών είναι κατοικούμενες, ενώ το 24% είναι κενές κατοικίες. Από τις κενές κατοικίες, το 31,25% προορίζεται για ενοικίαση ή πώληση, το 0,72% είναι εξοχικές κατοικίες, το 29,55% αποτελούν οι δευτερεύουσες κατοικίες και το 38,48% προορίζονται για άλλο λόγο.

Πίνακας 4.6.2: Κανονικές κατοικίες κατά κατάσταση κατοικίας (2011)

ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΚΑΤΟΙΚΙΑΣ		ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ
Κατοικούμενες		11.899
Κενές	Σύνολο	3.766
	Για ενοικίαση / πώληση	1.177
	Εξοχικές	27
	Δευτερεύουσες	1.113
	Για άλλο λόγο	1.449

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ

Εξετάζοντας τον τύπο κυριότητας των κατοικούμενων κατοικιών, παρατηρούμε ότι το 63,75% από αυτές είναι ιδιοκατοικούμενες, ενώ το 36,25% είναι ενοικιαζόμενες, είτε συνεταιριστικής ή άλλου τύπου ιδιοκτησία.

Πίνακας 4.6.3: Κατοικούμενες κανονικές κατοικίες κατά πυκνότητα κατοικήσεως και τύπο κυριότητας (2011)

ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ / ΠΥΚΝΟΤΗΤΑ ΚΑΤΟΙΚΗΣΕΩΣ (τ.μ. ανά κάτοικο)	ΣΥΝΟΛΟ	ΤΥΠΟΣ ΚΥΡΙΟΤΗΤΑΣ	
		Ιδιοκατοικούμενες	Ενοικιαζόμενες / Συνεταιριστικής Ιδιοκτησίας / Άλλος Τύπος
Δήμος Καισαριανής	11.889	7.579	4.310
Κάτω από 15 τ.μ. ανά κάτοικο	429	233	196
15 – 29 τ.μ. ανά κάτοικο	4.069	2.697	1.372
30 – 44 τ.μ. ανά κάτοικο	3.168	1.983	1.185
45 + τ.μ. ανά κάτοικο	4.223	2.666	1.557

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ

Σχετικά με την πυκνότητα κατοικήσεως των κατοικούμενων κατοικιών, στο 3,61% αυτών αντιστοιχούν λιγότερα από 15 τ.μ. ανά κάτοικο, στο 34,22% αντιστοιχούν 15 – 29 τ.μ ανά κάτοικο, στο 26,65% αντιστοιχούν 30 – 44 τ.μ ανά κάτοικο και στο 35,52% αντιστοιχούν πάνω από 45 τ.μ. ανά κάτοικο.

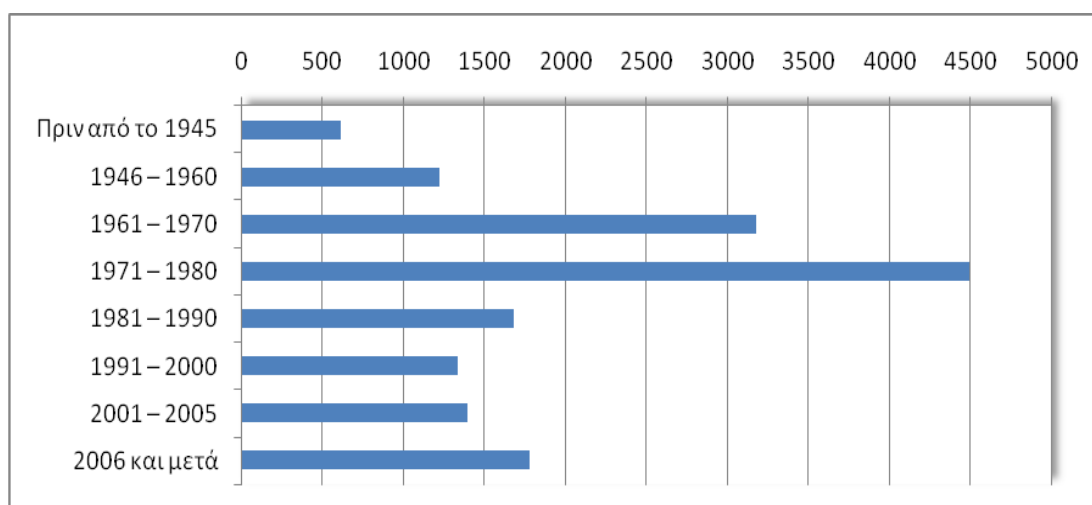
Στη συνέχεια ακολουθεί ο πίνακας 4.6.4, ο οποίος δείχνει το πλήθος των κανονικών κατοικιών που κατασκευάστηκαν ανά δεκαετία στην περιοχή της Καισαριανής. Όπως είναι λογικό, κατά την περίοδο 1961 – 1970 και κυρίως την περίοδο 1971 – 1981, οπότε έλαβε χώρα η ανοικοδόμηση σε ολόκληρη την Αττική, κατασκευάστηκε ο μεγαλύτερος αριθμός κατοικιών.

Πίνακας 4.6.4: Κανονικές κατοικίες κατά περίοδο κατασκευής (2011)

ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗΣ	ΚΑΝΟΝΙΚΕΣ ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ
Πριν από το 1945	607
1946 – 1960	1.216
1961 – 1970	3.170
1971 – 1980	4.488
1981 – 1990	1.674
1991 – 2000	1.331
2001 – 2005	1.392
2006 και μετά	1.777

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ

Γράφημα 4.6.2: Κανονικές κατοικίες κατά περίοδο κατασκευής (2011)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ και ίδια επεξεργασία

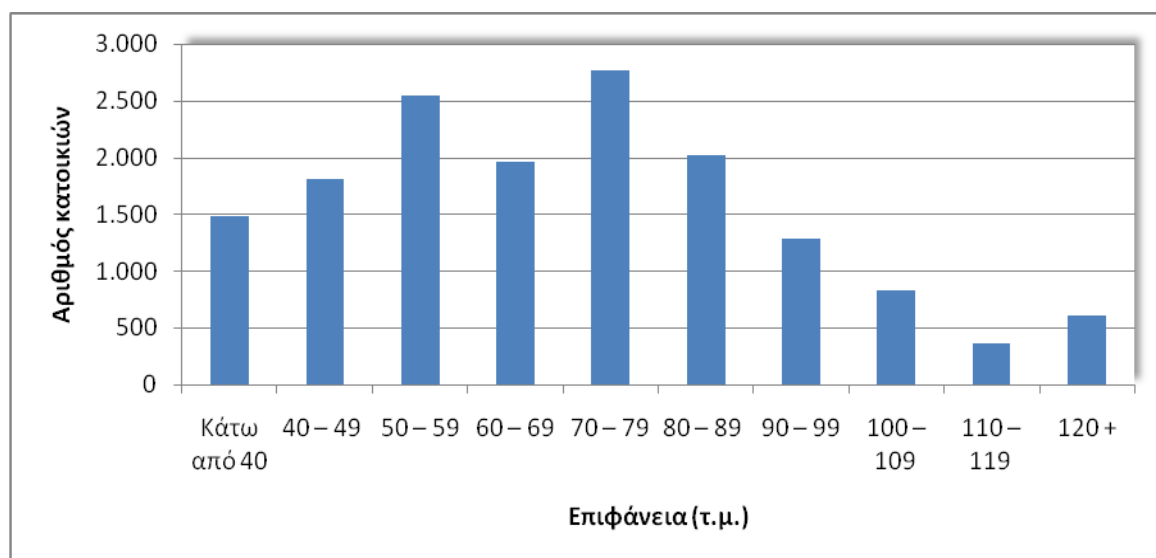
Στον επόμενο πίνακα και στο γράφημα που ακολουθεί, παρουσιάζεται η κατανομή του συνόλου των κανονικών κατοικιών κατά επιφάνεια. Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι οι κατοικίες με επιφάνεια 70 – 79 τ.μ. και ποσοστό 17,66% και οι κατοικίες με επιφάνεια 50 – 59 τ.μ. και ποσοστό 16,29%, καταλαμβάνουν το μεγαλύτερο αριθμό κατοικιών. Ακολουθούν κατά σειρά οι κατοικίες με επιφάνεια 80 – 89 τ.μ., 60 – 69 τ.μ., 40 – 49 τ.μ., κάτω από 40 τ.μ., 90 – 99 τ.μ., ενώ οι κατοικίες με επιφάνεια μεγαλύτερη από 100 τ.μ. κατέχουν τα μικρότερα ποσοστά στο σύνολο του αριθμού των κανονικών κατοικιών.

Πίνακας 4.6.5: Κανονικές κατοικίες κατά επιφάνεια (2011)

ΕΠΙΦΑΝΕΙΑ (τ.μ.)	ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ
Κάτω από 40	1.484
40 – 49	1.804
50 – 59	2.550
60 – 69	1.959
70 – 79	2.764
80 – 89	2.020
90 – 99	1.284
100 – 109	823
110 – 119	363
120 +	604

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ

Γράφημα 4.6.3: Κανονικές κατοικίες κατά επιφάνεια (2011)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ και ίδια επεξεργασία

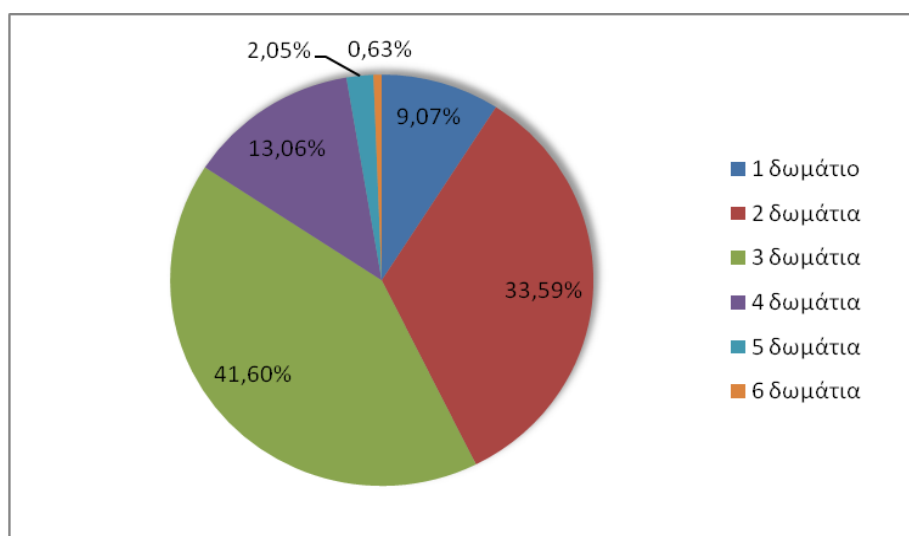
Ο συνολικός αριθμός των δωματίων που διαθέτουν οι κανονικές κατοικίες το 2011 ανέρχεται σε 41.847. Λαμβάνοντας υπόψη τα στοιχεία του πίνακα 4.6.6 και όπως απεικονίζεται στο γράφημα 4.6.4, το 9,07% των κατοικιών διαθέτει 1 δωμάτιο, το 33,59% διαθέτει 2 δωμάτια, το 41,6% διαθέτει 3 δωμάτια, το 13,06% διαθέτει 4 δωμάτια, το 2,05% διαθέτει 5 δωμάτια και το 0,63% διαθέτει 6 δωμάτια.

Πίνακας 4.6.6: Κανονικές κατοικίες κατά αριθμό δωματίων (2011)

ΑΡΙΘΜΟΣ ΔΩΜΑΤΙΩΝ	ΚΑΝΟΝΙΚΕΣ ΚΑΤΟΙΚΙΕΣ
1	1.420
2	5.259
3	6.513
4	2.044
5	320
6 +	99

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ

Γράφημα 4.6.4: Ποσοστιαία κατανομή κανονικών κατοικιών κατά αριθμό δωματίων (2011)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ και ίδια επεξεργασία

Από το σύνολο των κύριων κανονικών κατοικιών, το 96,23% διαθέτει κουζίνα, το 99,57% διαθέτει λουτρό ή ντους και το 87,47% διαθέτει κεντρική θέρμανση (αυτόνομη ή μη). Σε σύγκριση με τις δεκαετίες 1991 και 2001, παρατηρούμε ότι παράλληλα με την αύξηση του αριθμού των κύριων κανονικών κατοικιών, βελτιώνονται και οι βασικές ανέσεις που διαθέτουν, γεγονός που αποτελεί με τη σειρά του ένδειξη διαχρονικής

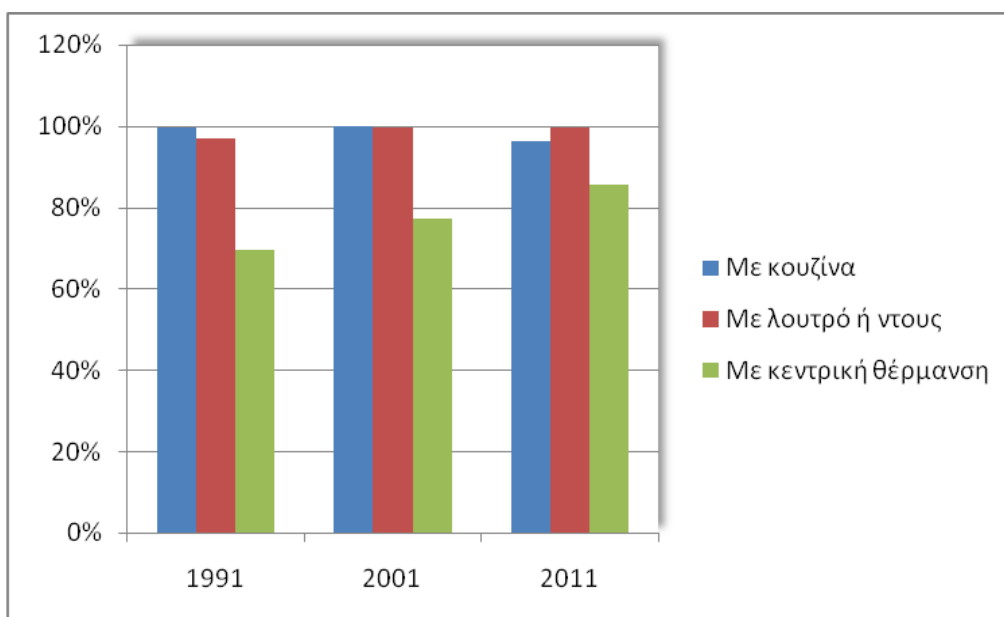
βελτίωσης των συνθηκών στέγασης του πληθυσμού. Ιδιαίτερα χαρακτηριστική είναι η αύξηση μεταξύ 1991 και 2011 κατά 16 ποσοστιαίες μονάδες των κατοικιών που διαθέτουν κεντρική θέρμανση.

**Πίνακας 4.6.7: Κανονικές κατοικίες ανάλογα με τις ανέσεις που διαθέτουν
(1991 – 2001 – 2011)**

	ΑΡΙΘΜΟΣ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ		
	1991	2001	2011
ΣΥΝΟΛΟ	12.349	13.470	15.655
Διαθεσιμότητα κουζίνας	12.317	13.448	15.065
Διαθεσιμότητα λουτρού ή ντους	11.991	13.408	15.588
Διαθεσιμότητα κεντρικής θέρμανσης	8.591	10.395	13.380

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ

**Γράφημα 4.6.5: Ποσοστιαία κατανομή των κανονικών κατοικιών ανάλογα με τις
ανέσεις που διαθέτουν (1991 – 2001 – 2011)**

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ και ίδια επεξεργασία

4.7 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Συνοψίζοντας όσα αναλύθηκαν στο παρόν κεφάλαιο, διαπιστώνονται οι εξής γενικές τάσεις ως προς το δημογραφικό και κοινωνικό προφίλ του πληθυσμού της Καισαριανής. Βασικό χαρακτηριστικό της δημογραφικής κατάστασης αποτελεί η τάση διαχρονικής συρρίκνωσης του πληθυσμιακού αποθέματος, που αποδίδεται αφ' ενός στη μείωση του αριθμού των γεννήσεων, οι οποίες από τα τέλη της δεκαετίας του 1990 παρουσιάζουν πτώση σε μεγάλο ποσοστό, όπως προαναφέρθηκε και αφ' ετέρου εντάσσεται στο γενικότερο πλαίσιο χωρικής ανακατανομής του πληθυσμού που σημειώνεται στην περιφέρεια Αττικής. Πιο συγκεκριμένα, καταγράφονται απώλειες στους κεντρικούς δήμους, με παράλληλη αύξηση του πληθυσμού των περιφερειακών δήμων, κυρίως του βορειοανατολικού και νοτιοανατολικού τμήματος. Οι έντονες αυτές τάσεις μετατόπισης του πληθυσμιακού κέντρου βάρους στις παρυφές της πόλης, έχει εκδηλωθεί κατά τη διάρκεια των τελευταίων δεκαετιών, αλλά συνεχίζεται με μειούμενους ρυθμούς (Αγγελίδης, 2012 ; Πολύζος και Βαταβάλη, 2009: 3 – 4). Σχετικά με την αναλογία των φύλων, είναι φανερό ότι επικρατούν οι γυναίκες, ενώ η ποσοστιαία μεταβολή του πληθυσμού και των δύο φύλων παρουσιάζει ομοιόμορφη κίνηση. Από την καταγραφή της οικογενειακής κατάστασης, η βασική διαπίστωση αφορά την διαχρονική αύξηση του ποσοστού του άγαμου και ταυτόχρονα τη μείωση του έγγαμου πληθυσμού.

Η δυνατότητα ανανέωσης και αντιστάθμισης του απολεσθέντος πληθυσμού, περιορίζεται από την ήδη περιορισμένη φυσική κίνηση του πληθυσμού, η οποία καθιστά τον μέσο όρο ηλικίας αρκετά υψηλό. Το φαινόμενο της δημογραφικής γήρανσης που είναι ιδιαίτερα εμφανές στο δήμο Καισαριανής, επεκτείνεται στο σύνολο της μητροπολιτικής Αθήνας, εκδηλώνεται σε μεγαλύτερο βαθμό, όμως, στους κεντρικούς δήμους (Πολύζος και Βαταβάλη, 2009: 5 – 6). Έτσι, το ποσοστό της τρίτης ηλικίας στο δήμο Καισαριανής προσεγγίζει το 18,91% του πληθυσμού, υπερβαίνοντας κατά 1,6 περίπου ποσοστιαίες μονάδες εκείνο του συνόλου της περιφέρειας.

Η μείωση και η γήρανση του πληθυσμού θα ήταν ακόμη μεγαλύτερη αν δεν υπολογιζόταν και ο αριθμός των αλλοδαπών υπηκόων που ζουν στην Καισαριανή. Η παρουσία τους είναι σημαντική, συνιστώντας μια νέα παράμετρο που επηρεάζει την κοινωνική φυσιογνωμία, καθώς πρόκειται για έναν ηλικιακά νεότερο πληθυσμό, που επιδρά στην κατά ηλικία σύνθεση του πληθυσμού. Η παρουσία τους έχει και σημαντικές χωρικές διαστάσεις, λόγω του στεγαστικού διαχωρισμού που εμφανίζουν

σε σχέση με τους ημεδαπούς. Ωστόσο, αν και ο αλλοδαπός πληθυσμός παρουσιάζει μεγάλη αυξητική τάση ανά δεκαετία, το ποσοστό συγκέντρωσης στο δήμο (7,87%) είναι συγκριτικά μικρότερο σε σχέση με το αντίστοιχο της περιφέρειας Αττικής (10,6%).

Όσον αφορά την αποτύπωση του επιπέδου εκπαίδευσης, οι απόφοιτοι μέσης και στοιχειώδους εκπαίδευσης συνιστούν τον κύριο κορμό του πληθυσμού του δήμου. Οι άνδρες, αν και αριθμητικά λιγότεροι, κατέχουν τα πρωτεία στην κατοχή πτυχίων ανώτατης και ανώτερης εκπαίδευσης, ενώ οι γυναίκες εμφανίζουν χαμηλότερο εκπαιδευτικό επίπεδο. Αυτό αποδίδεται πιθανότατα στο γεγονός ότι οι γυναίκες εγκαταλείπουν νωρίτερα την εκπαιδευτική τους πορεία είτε για να εργαστούν, είτε για να αποκτήσουν οικογένεια (Κατής και Τότσικας, 2008: 122). Συνολικά, οι μεταβολές σε διαχρονική βάση στοιχειοθετούν μια ισχυρή τάση βελτίωσης του εκπαιδευτικού επιπέδου του πληθυσμού της Καισαριανής, ακολουθώντας τον ρυθμό βελτίωσης του εκπαιδευτικού επιπέδου της περιφέρειας. Το φαινόμενο του αναλφαριθμητισμού και όσων έχουν ολοκληρώσει μόνο τη στοιχειώδη εκπαίδευση, αν και βρίσκεται ακόμα σε υψηλά για την εποχή επίπεδα, μειώνεται στο πέρασμα των δεκαετιών, τείνοντας σταδιακά να εκλείψει, ενώ ταυτόχρονα έχουν αυξηθεί σημαντικά οι πτυχιούχοι ανώτατης και ανώτερης εκπαίδευσης, καθώς και οι απόφοιτοι μέσης εκπαίδευσης.

Σχετικά με την κατοικία των νοικοκυριών, η επάρκεια τόσο ποσοτικά όσο και ποιοτικά, θεωρείται ως στοιχείο κοινωνικής ευμάρειας και ανάπτυξης, όπως σημειώνουν οι Παπαδάκης και Τσίμπος (2004: 371). Η αμιγής κατοικία αντιπροσωπεύει το μεγαλύτερο ποσοστό των κατοικιών, ενώ στον τύπο ιδιοκτησίας επικρατεί η ιδιοκατοίκηση. Στο δημογραφικό προφίλ του δήμου φαίνεται να κυριαρχούν τα ολιγομελή νοικοκυριά έναντι των πολυμελών οικογενειών, λόγω της γενικότερης επικράτησης της πυρηνικής οικογένειας, δείχνοντας προτίμηση σε κατοικίες με μεσαία επιφάνεια και αριθμό δωματίων. Η βελτίωση των βασικών ανέσεων των κατοικιών, σηματοδοτεί την διαχρονική βελτίωση του βιοτικού επιπέδου και οφείλεται κατά κύριο λόγο στην κατακόρυφη αύξηση των κατοικιών με εγκατάσταση κεντρικής θέρμανσης, ως αποτέλεσμα της οικοδόμησης σύγχρονων κατοικιών που έλαβε χώρα τα τελευταία χρόνια. Ωστόσο, το ποσοστό θεωρείται χαμηλό για τα δεδομένα της σημερινής εποχής και υπεύθυνη γι' αυτό θεωρείται η συρρίκνωση της αγοραστικής δύναμης του πληθυσμού, σύμφωνα με τα νέα οικονομικά δεδομένα. Το προφίλ του τομέα νοικοκυριών – κατοικίας προσεγγίζει εν γένει το αντίστοιχο της περιφέρειας.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

ΤΟΠΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

5.1 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΔΟΜΗ ΚΑΙ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΗ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑ

Από την κατοίκηση της Καισαριανής μέχρι και τα πρώτα μεταπολεμικά χρόνια, η οικονομική ζωή στην περιοχή σχεδόν απουσίαζε. Οι ανύπαρκτες υποδομές και η έλλειψη στοιχειωδών λειτουργιών στην καθημερινή ζωή είχαν ως αποτέλεσμα την έλλειψη τοπικής αγοράς που να εξασφαλίζει τις βασικές ανάγκες των κατοίκων για εύρεση εργασίας και προμήθεια των αναγκαίων αγαθών της διατροφής και της ένδυσης. Κατά συνέπεια, ήταν αδύνατον να λειτουργήσουν οι κανόνες της αγοράς για συσσώρευση χρήματος στους κατοίκους της περιοχής και να οδηγήσουν στην τοπική ανάπτυξη, με αποτέλεσμα τα χρήματα που έπαιρναν οι κάτοικοι από τις εργασίες τους να μεταβαίνουν σε άλλες περιοχές εκτός Καισαριανής.

Η ίδια κατάσταση επικρατούσε και στην εργασία, αφού αναγκάζονταν να αναζητήσουν εργασία μακριά από τον τόπο κατοικίας τους. Η αναζήτηση εργασίας ήταν εξίσου δύσκολη, γιατί μετά την άφιξη των προσφύγων, η αγορά εργασίας καλύφθηκε από την υπερβολική προσφορά εργατικού δυναμικού και προκάλεσε αύξηση της ανεργίας και μείωση των μεροκάματων. Η πλειοψηφία των κατοίκων ήταν αγροτικής προέλευσης και η εγκατάσταση σε αστικό περιβάλλον τους στέρησε τη δυνατότητα απασχόλησης σε γεωργικές εργασίες (Χαραλαμπίδης, 2004: 19). Προσανατολίστηκαν προς επαγγέλματα ανειδίκευτης εργασίας, που δεν είχαν μεγάλη προσφορά, όπως λιμενεργάτες στον Πειραιά, οικοδόμοι, κτηνοτρόφοι, πηγαδάδες, παλιατζήδες, φορτοεκφορτωτές, μανάβηδες, πλανόδιοι ζαχαροπλάστες, γαλατάδες, κ.ά.

Η εργασία των κατοίκων της Καισαριανής και η σταδιακή αύξηση του πληθυσμού στο συνοικισμό, συνέτειναν ώστε να δημιουργηθούν τα πρώτα δείγματα οικονομικής ζωής στην περιοχή. Οι κάτοικοι άρχισαν να οργανώνουν την οικονομία του συνοικισμού και τα πρώτα εμπορικά μαγαζιά έκαναν την εμφάνισή τους, ενώ κατά τη δεύτερη δεκαετία από την εγκατάστασή τους, αναπτύχθηκε η βιοτεχνία και το μικρεμπόριο, εξασφαλίζοντας μια σχετική αυτάρκεια και αυτονομία για την ικανοποίηση των άμεσων αναγκών τους. Όσο προχωρούσε η αστικοποίηση, αναπτύχθηκε μια δημοτική αγορά με μικρά αυτοσχέδια εμπορικά καταστήματα, ενώ αργότερα εμφανίστηκαν βιομηχανικές – βιοτεχνικές μονάδες στις παρυφές της συνοικίας, αλλά και δύο ταπητουργεία, που

απασχολούσαν σημαντικό αριθμό κατοίκων της περιοχής, μιας και η ταπητουργία ήταν παραδοσιακή τέχνη των πατρίδων των Μικρασιατών. Από τα τέλη της δεκαετίας του 1950, με τη βιομηχανική ανάπτυξη της χώρας, δημιουργήθηκαν στην Καισαριανή και αρκετές βιοτεχνίες (Τζόκας, 1998: 209 – 217).

Σήμερα, η οικονομία του δήμου Καισαριανής είναι κατά βάση ακόμα εσωστρεφής, καθώς τα προϊόντα και οι υπηρεσίες των παραγωγικών τομέων απευθύνονται στην εθνική εσωτερική αγορά και κυρίως στους κατοίκους της περιφέρειας Αττικής. Σύμφωνα με τα πιο πρόσφατα διαθέσιμα δεδομένα από τα μητρώα επιχειρήσεων της ΕΛ.ΣΤΑΤ, το 2007 ο δήμος Καισαριανής αριθμεί 1.805 επιχειρήσεις, παρουσιάζοντας αύξηση κατά 18% σε σχέση με το 2001 (Κατής και Τότσικας, 2008: 107 – 108).

Πίνακας 5.1.1: Επιχειρήσεις κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας (2007)

ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΑΡΙΘΜΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΕΩΝ
Λιανικό εμπόριο εκτός από εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	345
Χονδρικό εμπόριο εκτός από εμπόριο μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	157
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο – επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	64
Αρχιτεκτονικές δραστηριότητες και δραστηριότητες μηχανικών	189
Κατασκευές κτιρίων	74
Εξειδικευμένες κατασκευαστικές δραστηριότητες	133
Δραστηριότητες υπηρεσιών εστίασης	112
Νομικές και λογιστικές δραστηριότητες	52
Δραστηριότητες παροχής προσωπικών υπηρεσιών	54
Δημιουργικές δραστηριότητες, τέχνες και διασκέδαση	53
Λοιπές επιχειρήσεις	572

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ και ιδία επεξεργασία

Όπως φαίνεται στον παραπάνω πίνακα, η πλειονότητα αυτών αποτελούν μικρές και μεσαίες επιχειρήσεις οικογενειακού χαρακτήρα και δραστηριοποιούνται κυρίως σε κλάδους του τριτογενή τομέα, οι οποίοι δίνουν μεγάλη ώθηση στην τοπική οικονομία, καθώς σημειώνουν τον μεγαλύτερο τζίρο.

5.2 ΚΛΑΔΟΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ

Ο πρωτογενής τομέας σχεδόν απουσιάζει, με εξαίρεση τις ελάχιστες μελισσοκομικές μονάδες που βρίσκονται στους πρόποδες του Υμηττού και των γύρω λόφων και την ανθοκομική λειτουργία της Φιλοδοσικής Εταιρείας. Ωστόσο, η απουσία του πρωτογενή τομέα θεωρείται απολύτως φυσιολογική, μιας και η Καισαριανή έχει μετατραπεί εξ' ολοκλήρου σε αστική περιοχή χωρίς γεωργικές εκτάσεις ή χώρους άντλησης πετρωμάτων, όπως σημειώνουν οι Κατής και Τότσικας (2008: 110).

Η απασχόληση στον δευτερογενή τομέα, είναι εμφανές ότι μειώνεται σταθερά στο χρόνο και ιδιαιτέρως κατά τη δεκαετία 2001 – 2011, ακολουθώντας την τάση μείωσης των καταστημάτων και της απασχόλησης που σημειώνεται σε ολόκληρο το λεκανοπέδιο Αττικής. Τα αίτια της μείωσης αυτής εντοπίζονται κυρίως στον σκληρό ανταγωνισμό εντός της εσωτερικής αγοράς, στον νεοεισερχόμενο – από το εξωτερικό – ανταγωνισμό, μέσω πολυκαταστημάτων που προσφέρουν έτοιμα προϊόντα του μεταποιητικού τομέα, όπως μεταλλικές κατασκευές, ξυλουργικές κατασκευές και προϊόντα κ.ά., αλλά και στην έλλειψη επιχειρηματικού πνεύματος που χαρακτηρίζει τις επιχειρήσεις, καθελώνοντάς τις στη μορφή εντάσεως εργασίας αντί εντάσεως κεφαλαίου. Εξίσου σημαντικός παράγοντας είναι και το νομοθετικό πλαίσιο που αναγκάζει τις θορυβώδεις και ρυπώδεις μεταποιητικές επιχειρήσεις να εγκαθίστανται ή να μετεγκαθίστανται σε οροθετημένες από το κράτος περιοχές (ΒΙΟΠΑ – ΒΙΠΕ, ΒΕΠΕ).

Ο κλάδος της δευτερογενούς παραγωγής που δεν ακολούθησε αυτή τη μείωση, τόσο από οικονομική άποψη όσο και από την πλευρά της απασχόλησης, είναι οι κατασκευές, ο οποίος είναι ο μοναδικός κλάδος του δευτερογενούς τομέα που συγκαταλέγεται στους πρώτους κλάδους με τη μεγαλύτερη απασχόληση στα μητρώα επιχειρήσεων της ΕΛ.ΣΤΑΤ (βλέπε πίνακα 5.1.1). Η οικονομική άνοδος του κλάδου σε συνδυασμό με τη ζήτηση για νέες κατοικίες, οδήγησαν στη δημιουργία νέων θέσεων εργασίας, με αποτέλεσμα μεγάλο ποσοστό των κατοίκων της Καισαριανής να εργάζεται στον κατασκευαστικό τομέα.

Από την άλλη πλευρά, ο τριτογενής αποτελεί έναν ταχύτατα αναπτυσσόμενο τομέα τόσο σε τοπικό, όσο και εθνικό και διεθνές επίπεδο, οδηγώντας στην τριτογενοποίηση της επιχειρηματικής δραστηριότητας. Τα τελευταία χρόνια στην Καισαριανή, έκανε την εμφάνισή του ένα πλήθος νέων επιχειρήσεων, προϊόντων και υπηρεσιών του τριτογενή τομέα, όπως τραπεζικοί οργανισμοί, ενδιάμεσοι χρηματοπιστωτικοί οργανισμοί,

εταιρείες τηλεπικοινωνιών, ιατρικές επιχειρήσεις, γραφεία συμβουλευτικών υπηρεσιών, κλπ. Οι κλάδοι που εμφανίζουν τον μεγαλύτερο τζίρο, σύμφωνα με τα μητρώα επιχειρήσεων της ΕΛ.ΣΤΑΤ και συμβάλλουν σημαντικά στην τοπική ανάπτυξη είναι κυρίως ξενοδοχεία και εστιατόρια (στην συγκεκριμένη περίπτωση τα εστιατόρια), λιανικό και χονδρικό εμπόριο, εκτός από εμπόριο οχημάτων. Η παρουσία τους προκάλεσε αύξηση των θέσεων απασχόλησης, του αριθμού των καταστημάτων και μεγαλύτερη αγοραστική κίνηση. Η αύξηση αυτή οφείλεται στη διέλευση των οχημάτων που κινούνται από και προς την Αττική οδό, στην οικοδόμηση της «νέας» Καισαριανής που προσελκύει άτομα από ανώτερα κοινωνικο – οικονομικά στρώματα και στην γενικότερη τάση αποαστικοποίησης του κέντρου της Αθήνας (Κατής και Τότσικας, 2008: 110 – 111).

5.3 ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΕΝΕΡΓΟΣ ΚΑΙ ΜΗ ΕΝΕΡΓΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ – ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ

Όσον αφορά την κατάσταση ασχολίας των κατοίκων του δήμου Καισαριανής και με βάση τα στοιχεία της απογραφής του 2011, ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός⁶, αποτελώντας το 46,98% του συνολικού πληθυσμού του δήμου, ανέρχεται στα 12.431 άτομα, από τα οποία το 54,64% είναι άνδρες και το 45,36% είναι γυναίκες.

Πίνακας 5.3.1: Μόνιμος πληθυσμός κατά φύλο και κατάσταση ασχολίας (2011)

			ΔΗΜΟΣ ΚΑΙΣΑΡΙΑΝΗΣ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΣΥΝΟΛΟ			26.458	12.486	13.972
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΕΝΕΡΓΟΙ	Σύνολο		12.431	6.792	5.639
	Απασχολούμενοι		10.287	5.583	4.704
	Άνεργοι	Σύνολο	2.144	1.209	935
		Πρώην απασχολούμενοι	1.518	856	662
		«Νέοι άνεργοι»	626	353	273
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΜΗ ΕΝΕΡΓΟΙ	Σύνολο		14.027	5.694	8.333
	Μαθητές / Σπουδαστές		3.940	1.998	1.942
	Συνταξιούχοι		5.503	2.702	2.801
	Οικιακά		2.812	24	2.788
	Λοιποί		1.772	970	802

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ

Παρατηρώντας τον επόμενο πίνακα και το γράφημα, με βάση την ηλικιακή διάρθρωση του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, διαπιστώνουμε ότι τα μεγαλύτερα ποσοστά συγκεντρώνουν οι ηλικιακές ομάδες 30 – 39 και 40 – 49 ετών, με 31,75% και 26,19% αντίστοιχα. Λαμβάνοντας υπόψη ότι αριθμητικά ο ανδρικός πληθυσμός είναι

⁶ Ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός αποτελεί το δείκτη δραστηριότητας και αφορά στο σύνολο των ατόμων που δηλώνουν σε μια δεδομένη στιγμή ότι εργάζονται ή αναζητούν βιοποριστική ή κερδοφόρο εργασία (απασχολούμενοι, υποαπασχολούμενοι, άνεργοι, νέοι άνεργοι). Ο οικονομικά μη ενεργός ή οικονομικά εξαρτώμενος πληθυσμός συνιστά το τμήμα του πληθυσμού που δεν συμμετέχει στην παραγωγική διαδικασία (νοικοκυρές, σπουδαστές, συνταξιούχοι, εισοδηματίες, ανάπηροι, κ.ά.) (Παπαδάκης και Τσίμπος, 2004: 350).

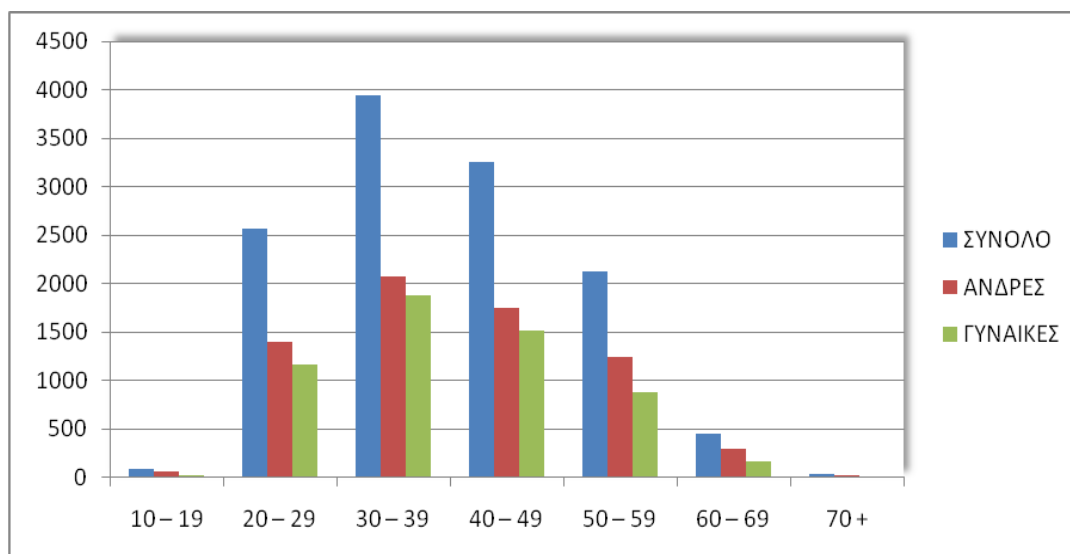
μικρότερος, είναι χαρακτηριστικό ότι σε όλες τις ηλικιακές ομάδες του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, το ανδρικό φύλο υπερτερεί σε σχέση με το γυναικείο.

**Πίνακας 5.3.2: Οικονομικά ενεργός πληθυσμός κατά φύλο και ηλικιακή ομάδα
(1991 – 2001 – 2011)**

	1991	2001	2011
ΣΥΝΟΛΟ	11.010	12.226	12.431
10 – 19	344	227	77
20 – 29	2.987	3.307	2.562
30 – 39	3.135	3.536	3.947
40 – 49	2.557	2.940	3.256
50 – 59	1.644	1.860	2.118
60 – 69	346	334	445
70 +	26	22	26
ΑΝΔΡΕΣ	6.876	7.088	6.792
10 – 19	170	130	51
20 – 29	1.579	1.746	1.391
30 – 39	1.878	1.955	2.072
40 – 49	1.731	1.728	1.741
50 – 59	1.223	1.267	1.239
60 – 69	273	245	283
70 +	22	17	15
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	4.134	5.138	5.639
10 – 19	174	97	26
20 – 29	1.378	1.561	1.171
30 – 39	1.257	1.581	1.875
40 – 49	826	1.212	1.515
50 – 59	421	593	879
60 – 69	73	89	162
70 +	4	5	11

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων και ιδία επεξεργασία

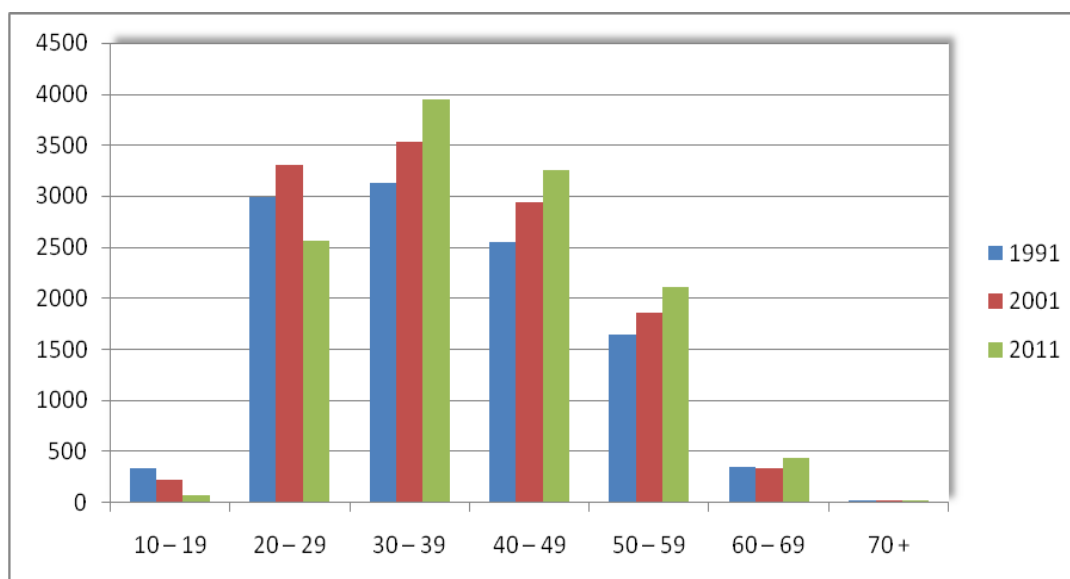
Γράφημα 5.3.1: Οικονομικά ενεργός πληθυσμός κατά φύλο και ηλικιακή ομάδα (2011)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων και ιδία επεξεργασία

Επιπροσθέτως, γίνεται αντιληπτό ότι ο οικονομικά ενεργός πληθυσμός έχει αυξηθεί από το 1991 μέχρι το 2011, τόσο αριθμητικά όσο και ποσοστιαία, γεγονός που οφείλεται κατά κύριο λόγο στην είσοδο οικονομικών μεταναστών από το 1990 και έπειτα και στις διαδικασίες νομιμοποίησής τους που έλαβαν χώρα από το 1997 και μετά (Κατής και Τότσικας, 2008: 134).

Γράφημα 5.3.2: Οικονομικά ενεργός πληθυσμός κατά ηλικιακή ομάδα (1991 – 2001 – 2011)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων και ιδία επεξεργασία

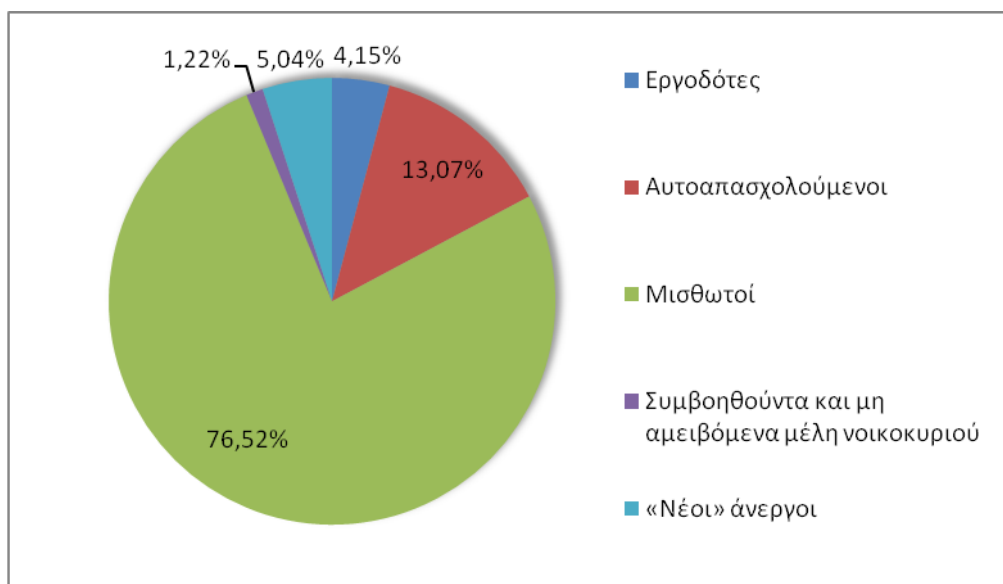
Η ανάλυση της κατανομής του οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά τη θέση του στο επάγγελμα για το 2011, παρατηρώντας τον παρακάτω πίνακα και το γράφημα, καταδεικνύει ότι η απασχόληση με τη μορφή της μισθωτής εργασίας εμφανίζει το μεγαλύτερο ποσοστό με 76,52%, ενώ οι εργοδότες συνιστούν το 4,15% και οι εργαζόμενοι για δικό τους λογαριασμό (αυτοαπασχολούμενοι) καταλαμβάνουν το 13,04%. Έπονται με πολύ μικρότερα ποσοστά τα συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη νοικοκυριού, δηλαδή άτομα που εργάζονται αμισθί σε οικογενειακές επιχειρήσεις με 1,22% και οι «νέοι» άνεργοι με 5,04%.

Πίνακας 5.3.3: Οικονομικά ενεργός πληθυσμός κατά θέση στο επάγγελμα (2011)

ΘΕΣΗ ΣΤΟ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
Εργοδότες	516
Αυτοαπασχολούμενοι	1.625
Μισθωτοί	9.512
Συμβοηθούντα και μη αμειβόμενα μέλη νοικοκυριού	152
«Νέοι» άνεργοι	626

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ και Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων

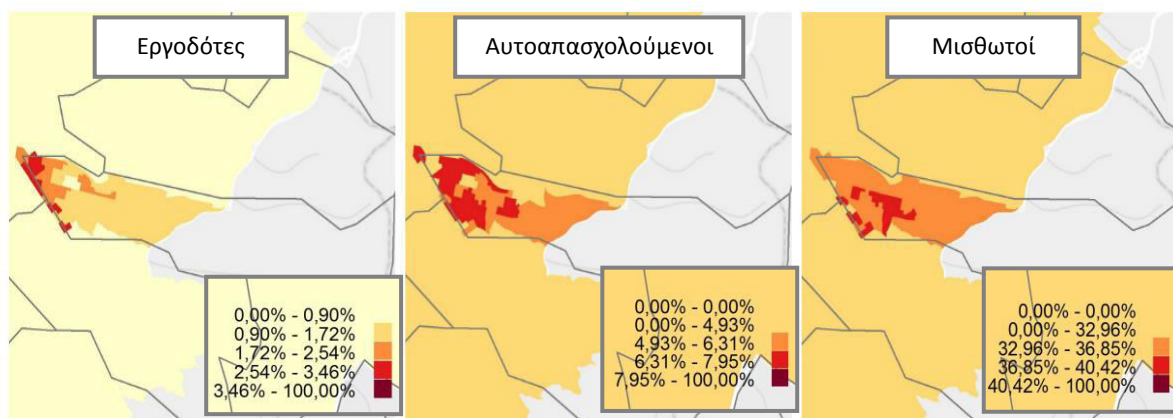
Γράφημα 5.3.3: Οικονομικά ενεργός πληθυσμός κατά θέση στο επάγγελμα (2011)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων και ιδία επεξεργασία

Στους χάρτες της εικόνας 5.3.1 παρουσιάζεται η χωρική κατανομή του οικονομικά ενεργού πληθυσμού ανάλογα με τη θέση που κατέχει στο επάγγελμα. Μεγάλο ενδιαφέρον εμφανίζει η έντονη χωρική συγκέντρωση των εργοδοτών, που συνιστούν την ανώτερη κατηγορία θέσης στο επάγγελμα, στο δυτικό τμήμα του δήμου Καισαριανής, το οποίο γειτνιάζει με τον δήμο Αθηναίων, ενώ οι αυτοαπασχολούμενοι παρουσιάζουν μεγαλύτερη διάχυση στο χώρο, καταλαμβάνοντας κατά κύριο λόγο το δυτικό και κεντρικό τμήμα του δήμου. Οι μισθωτοί εμφανίζουν, επίσης, περιορισμένη εσωτερική ανισοκατανομή, ωστόσο κατέχουν περισσότερο ισχυρή παρουσία σε ορισμένα τμήματα του κέντρου και του νοτιοδυτικού τμήματος που γειτνιάζει με τον δήμο Βύρωνα.

Εικόνα 5.3.1: Χωρική διάρθρωση οικονομικά ενεργού πληθυσμού κατά θέση στο επάγγελμα (2011)

Πηγή: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων και ιδία επεξεργασία

Όπως είναι λογικό, το μεγαλύτερο μέρος του οικονομικά ενεργού πληθυσμού αποτελούν οι απασχολούμενοι με ποσοστό 82,75%, απαριθμώντας 10.287 άτομα. Η αναλογία των φύλων σε σχέση με την απασχόληση, φανερώνει ότι υπερτερούν οι άνδρες έναντι των γυναικών, εντούτοις όπως θα δούμε στη συνέχεια, το ποσοστό των απασχολούμενων γυναικών σημειώνει εντυπωσιακή αύξηση σε βάθος χρόνου (βλέπε πίνακα 5.3.7). Ως προς τον τόπο εργασίας τους, μόλις το 23,52% των απασχολούμενων εργάζεται εντός των ορίων του δήμου, ενώ το 76,48% εργάζεται σε διαφορετικό δήμο ή σε μη μόνιμο μέρος.

Από το σύνολο των αλλοδαπών πολιτών του δήμου Καισαριανής, το 55,78% είναι οικονομικά ενεργοί, δηλαδή 1.162 άτομα, εκ των οποίων οι περισσότεροι προέρχονται από χώρες της Ευρώπης εκτός ΕΕ, όπως βλέπουμε και στον πίνακα 5.3.4. Επιπλέον,

σημειώνεται ότι από το σύνολο του οικονομικά ενεργού αλλοδαπού πληθυσμού, οι 882 (75,9%) είναι απασχολούμενοι και οι 280 (24,1%) είναι άνεργοι.

Πίνακας 5.3.4: Οικονομικά ενεργός και μη ενεργός αλλοδαπός πληθυσμός κατά φύλο και υπηκοότητα (2011)

	ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΕΝΕΡΓΟΙ	Χώρες μέλη ΕΕ	67	111
	Χώρες Ευρώπης εκτός ΕΕ	410	314
	Λοιπές χώρες	149	111
ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΜΗ ΕΝΕΡΓΟΙ	Χώρες μέλη ΕΕ	40	79
	Χώρες Ευρώπης εκτός ΕΕ	248	414
	Λοιπές χώρες	46	94

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ

Εν συνεχεία, διαχωρίζοντας τον απασχολούμενο πληθυσμό κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας και παρατηρώντας τον πίνακα 5.3.5, διαπιστώνουμε ότι τομείς, κατά κύριο λόγο του τριτογενούς κλάδου παραγωγής, απασχολούν τον μεγαλύτερο αριθμό των εργαζόμενων. Σε διαχρονική βάση, η απασχόληση σε κλάδους του δευτερογενή τομέα σημειώνει μεγάλη αρνητική μεταβολή, με εξαίρεση τον κλάδο των κατασκευών, ενώ παράλληλα αυξάνεται η απασχόληση σε κλάδους του τριτογενούς τομέα. Η απασχόληση στον πρωτογενή τομέα παρουσιάζει μια μικρή αύξηση, είναι όμως ούτως ή άλλως πολύ μικρή.

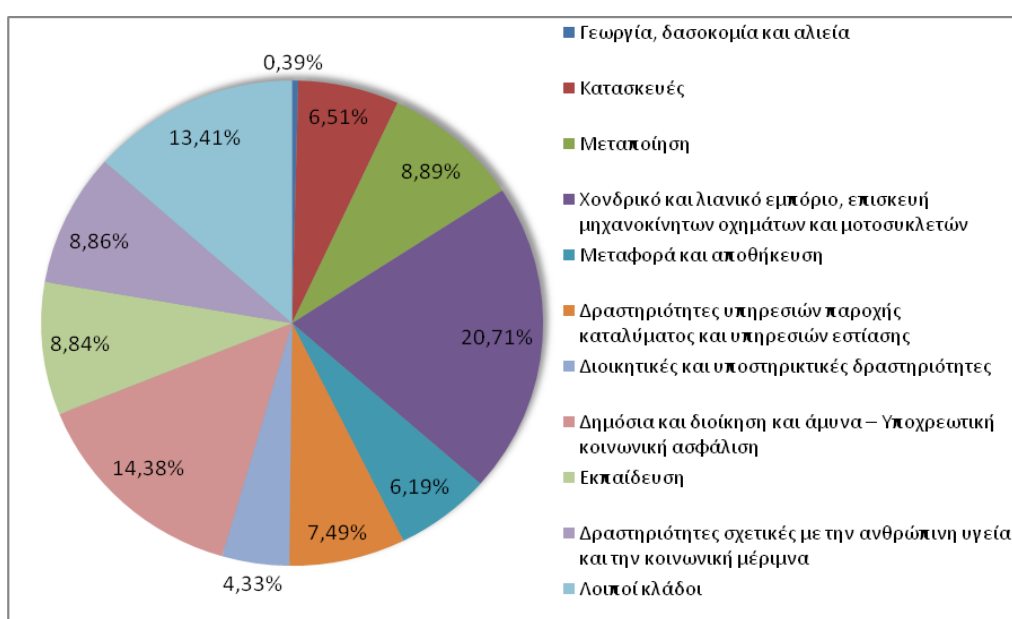
Ειδικότερα, εξετάζοντας τους πιο σημαντικούς κλάδους οικονομικής δραστηριότητας με βάση τον παρακάτω πίνακα, προκύπτει ότι το 2011 οι κάτοικοι της Καισαριανής που απασχολούνται στον τομέα του χονδρικού και λιανικού εμπορίου κατέχουν ποσοστό 20,71%, στη δημόσια διοίκηση και άμυνα με 14,38%, στην μεταποίηση με 8,89%, στην ανθρώπινη υγεία και κοινωνική μέριμνα με 8,86%, στην εκπαίδευση με 8,84% και στις υπηρεσίες παροχής καταλύματος και εστίασης με 7,49%. Ακολουθούν όσοι εργάζονται στον κλάδο των κατασκευών με ποσοστό 6,51%, στη μεταφορά και αποθήκευση με 6,19% και στις διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες με 4,33% στο σύνολο των απασχολούμενων. Τέλος, η απασχόληση στον κλάδο γεωργίας, δασοκομίας και αλιείας, που συνιστούν τον πρωτογενή τομέα αποτελεί μόλις το 0,39%.

**Πίνακας 5.3.5: Απασχολούμενοι κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας
(1991 – 2001 – 2011)**

ΚΛΑΔΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΑΣ	ΣΥΝΟΛΟ ΑΠΑΣΧΟΛΟΥΜΕΝΩΝ		
	1991	2001	2011
Γεωργία, δασοκομία και αλιεία	9	36	40
Κατασκευές	643	867	670
Μεταποίηση	1.775	1.566	915
Χονδρικό και λιανικό εμπόριο, επισκευή μηχανοκίνητων οχημάτων και μοτοσυκλετών	1.887	2.189	2.130
Μεταφορά και αποθήκευση	824	805	637
Δραστηριότητες υπηρεσιών παροχής καταλύματος και υπηρεσιών εστίασης	383	637	771
Διοικητικές και υποστηρικτικές δραστηριότητες	490	327	445
Δημόσια και διοίκηση και άμυνα – Υποχρεωτική κοινωνική ασφάλιση	1.244	1.235	1.479
Εκπαίδευση	559	723	909
Δραστηριότητες σχετικές με την ανθρώπινη υγεία και την κοινωνική μέριμνα	588	686	911
Λοιποί κλάδοι	2.194	2.702	1.380

Πηγή: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων

Γράφημα 5.3.4: Απασχόληση κατά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας (2011)

Πηγή: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων και ίδια επεξεργασία

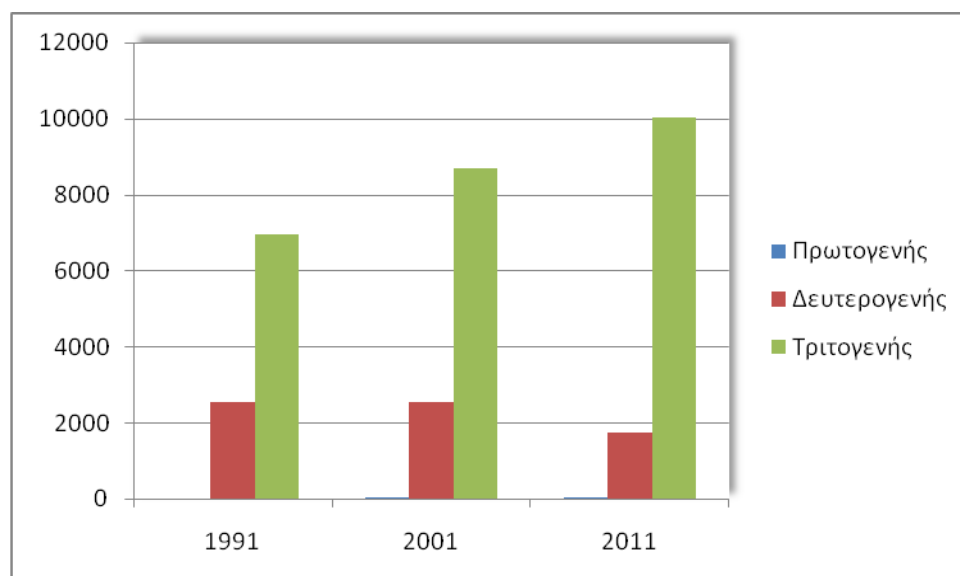
Μελετώντας, λοιπόν, συγκεντρωτικά την διαχρονική εξέλιξη της απασχόλησης κατά παραγωγικό κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, προκύπτουν τα στοιχεία που απεικονίζονται στον ακόλουθο πίνακα.

Πίνακας 5.3.6: Απασχολούμενοι κατά κλάδο παραγωγής (1991 – 2001 – 2011)

		1991	2001	2011
Οικονομικά ενεργοί		11.010	12.226	12.431
Απασχολούμενοι		10.091	11.263	10.287
Κλάδοι παραγωγής	Πρωτογενής	9	36	40
	Δευτερογενής	2.555	2.547	1.738
	Τριτογενής	6.952	8.693	10.027
Οικονομικά μη ενεργοί / Δεν δήλωσαν		18.184	16.170	14.027

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων και ιδία επεξεργασία

Γράφημα 5.3.5: Απασχολούμενοι κατά κλάδο παραγωγής (1991 – 2001 – 2011)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων και ιδία επεξεργασία

Το υπόλοιπο 17,25% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, αποτελούν οι άνεργοι που αριθμούν 2.144 άτομα, εκ των οποίων το 56,39% είναι άνδρες, ενώ το 43,61% είναι γυναίκες. Επιπλέον, η πλειοψηφία των ανέργων (70,8%) αποτελείται από πρώην απασχολούμενους, ενώ το 29,2% από άτομα που αναζητούν για πρώτη φορά εργασία («νέοι άνεργοι»).

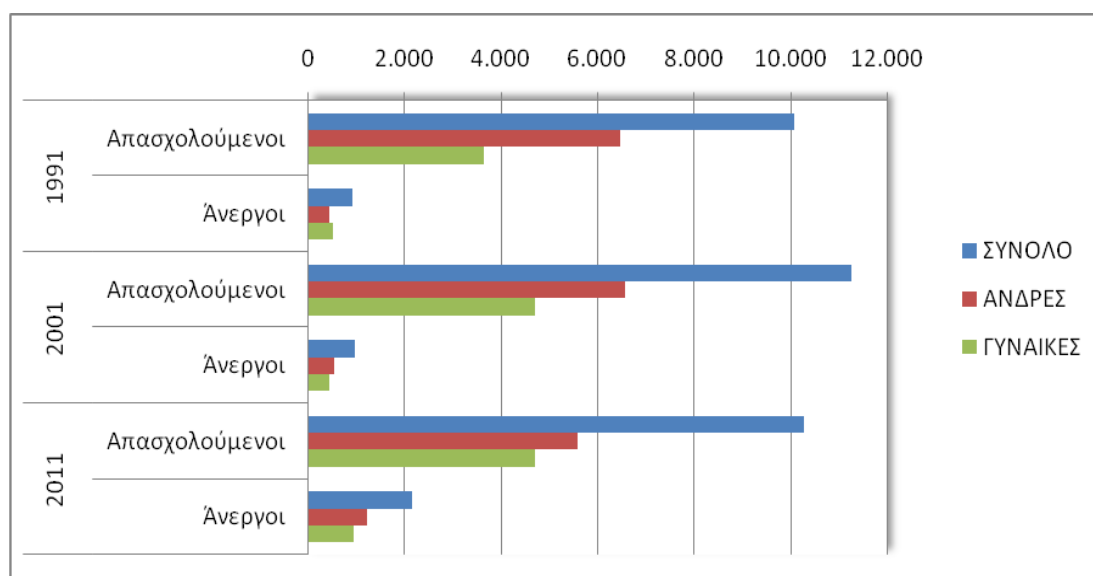
Ο αριθμός των ανέργων παρουσιάζει αξιοσημείωτη αύξηση ανά δεκαετία και ειδικότερα το 2011 αυξήθηκε κατά δέκα ποσοστιαίες μονάδες σε σχέση με το 2001 που βρισκόταν στο 7,66% του οικονομικά ενεργού πληθυσμού. Επίσης, χαρακτηριστική είναι η διαχρονική μείωση του ποσοστού της γυναικείας ανεργίας και η αύξηση του ποσοστού της ανεργίας του ανδρικού πληθυσμού, με αποκορύφωμα το έτος 2011.

Πίνακας 5.3.7: Απασχολούμενοι και άνεργοι κατά φύλο (1991 – 2001 – 2011)

	1991		2001		2011	
	Απασχολούμενοι	Άνεργοι	Απασχολούμενοι	Άνεργοι	Απασχολούμενοι	Άνεργοι
ΣΥΝΟΛΟ	10.091	919	11.263	963	10.287	2.144
Άνδρες	6.455	421	6.565	523	5.583	1.209
Γυναίκες	3.636	498	4.698	440	4.704	935

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων

Γράφημα 5.3.6: Απασχολούμενοι και άνεργοι κατά φύλο (1991 – 2001 – 2011)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων και ιδία επεξεργασία

Η παράθεση του αριθμού των ανέργων με βάση την ηλικιακή διάρθρωση, περιλαμβάνεται στον επόμενο πίνακα που έχει διαμορφωθεί από τα στοιχεία του 2011 και απεικονίζεται παραστατικά στο ακόλουθο διάγραμμα. Τα στοιχεία αναδεικνύουν ότι ο μεγαλύτερος αριθμός ανέργων και στα δύο φύλα παρουσιάζεται στις νεότερες ηλικιακές ομάδες και κυρίως στην κατηγορία 25 – 34 που αποτελεί το πιο νεαρό τμήμα

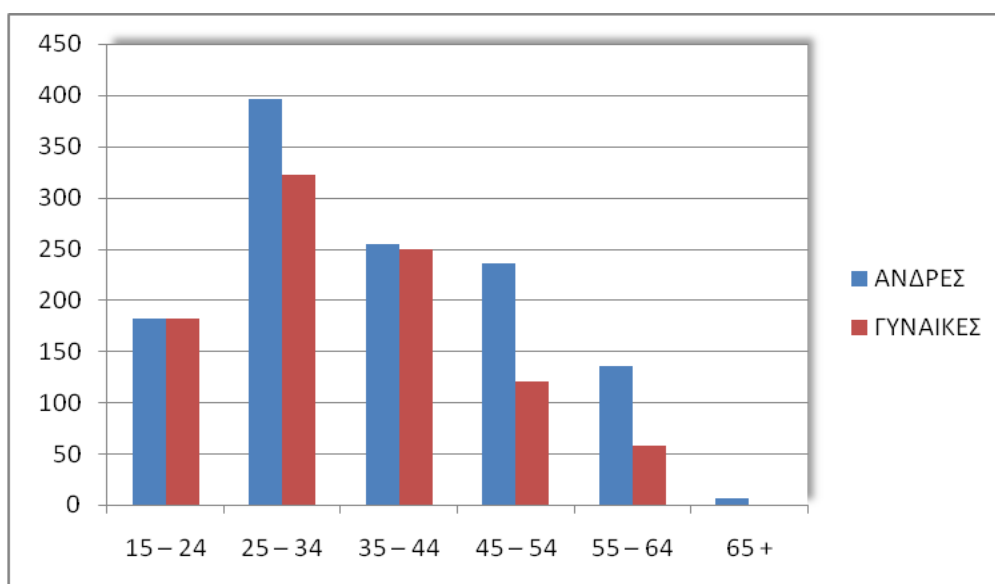
του παραγωγικού δυναμικού του πληθυσμού. Στην κατηγορία αυτή, όπως και στις κατηγορίες 45 – 54 και 55 – 64 υπερτερούν σημαντικά οι άνεργοι άνδρες.

Πίνακας 5.3.8: Άνεργοι κατά φύλο και ηλικιακή ομάδα (2011)

	ΑΝΔΡΕΣ	ΓΥΝΑΙΚΕΣ
ΣΥΝΟΛΟ	1.209	935
15 – 24	182	182
25 – 34	396	322
35 – 44	254	250
45 – 54	236	121
55 – 64	135	59
65 +	6	1

Πηγή: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων

Γράφημα 5.3.7: Άνεργοι κατά φύλο και ηλικιακή ομάδα (2011)

Πηγή: Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων και ιδία επεξεργασία

Από την άλλη πλευρά, ο οικονομικά μη ενεργός πληθυσμός της Καισαριανής αποτελείται από 14.027 άτομα, από τα οποία το 40,59% είναι άνδρες και το 59,41% είναι γυναίκες. Όπως προκύπτει από τα στοιχεία του πίνακα 5.3.1, στο σύνολο του μη ενεργού πληθυσμού συγκαταλέγονται κατά κύριο λόγο συνταξιούχοι που συνιστούν το 39,23%, μαθητές / σπουδαστές με ποσοστό 28,09%, αλλά και νοικοκυρές με 20,05%.

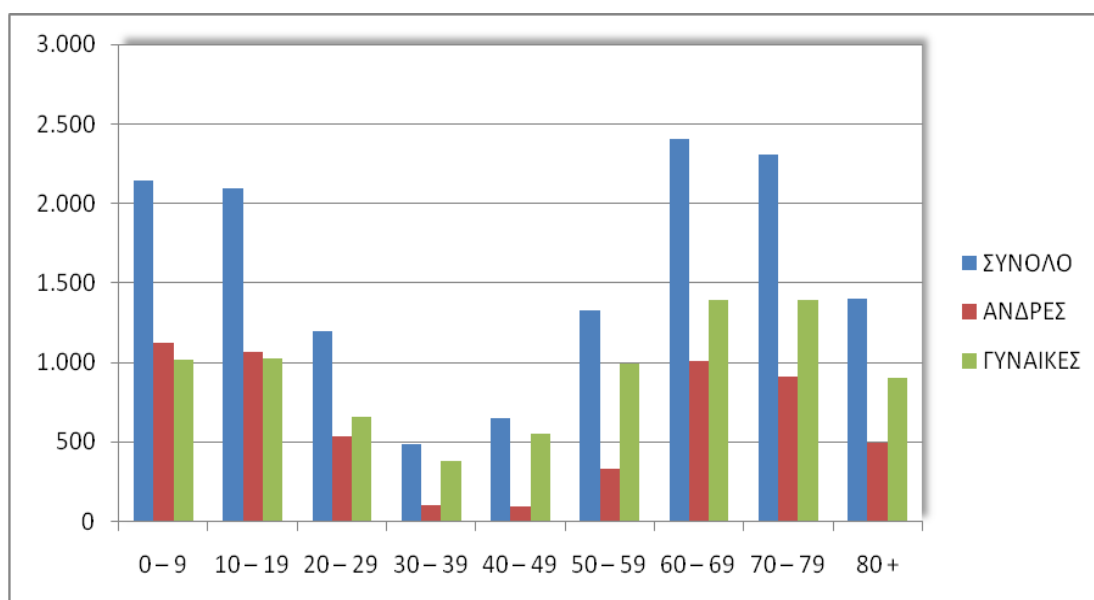
**Πίνακας 5.3.9: Οικονομικά μη ενεργός πληθυσμός κατά φύλο και ηλικιακή ομάδα
(1991 – 2001 – 2011)**

	1991	2001	2011
ΣΥΝΟΛΟ	16.680	15.213	14.027
0 – 9	2.699	2.202	2.146
10 – 19	3.457	2.657	2.097
20 – 29	1.297	1.300	1.200
30 – 39	934	686	490
40 – 49	1.130	973	652
50 – 59	1.952	1.572	1.326
60 – 69	2.664	2.751	2.401
70 – 79	1.808	2.242	2.309
80 +	739	830	1.406
ΑΝΔΡΕΣ	6.199	5.732	5.694
0 – 9	1.337	1.163	1.124
10 – 19	1.720	1.277	1.070
20 – 29	433	498	541
30 – 39	68	64	110
40 – 49	101	107	97
50 – 59	437	362	334
60 – 69	1.086	1.031	1.008
70 – 79	714	928	911
80 +	303	302	499
ΓΥΝΑΙΚΕΣ	10.481	9.481	8.333
0 – 9	1.362	1.039	1.022
10 – 19	1.737	1.380	1.027
20 – 29	864	802	659
30 – 39	866	622	380
40 – 49	1.029	866	555
50 – 59	1.515	1.210	992
60 – 69	1.578	1.720	1.393
70 – 79	1.094	1.314	1.398
80 +	436	528	907

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων και ιδία επεξεργασία

Όπως είναι λογικό, τα υψηλότερα ποσοστά του οικονομικά μη ενεργού πληθυσμού καταλαμβάνουν τα άκρα της ηλικιακής κλίμακας. Έτσι, το 17,12% και το 16,46% αναλογούν στις ηλικιακές ομάδες 60 – 69 και 70 – 79 αντίστοιχα και ακολουθούν οι ηλικιακές ομάδες 0 – 9 με ποσοστό 15,3% και 10 – 19 με ποσοστό 14,95% επί του συνολικού οικονομικά μη ενεργού πληθυσμού. Με βάση την ηλικιακή ομάδα και το φύλο του μη ενεργού πληθυσμού, οι γυναίκες υπερτερούν σημαντικά έναντι των ανδρών, με εξαίρεση τις ηλικιακές ομάδες 0 – 9 και 10 – 19, ενώ αξιοσημείωτη είναι η αύξηση του ποσοστού των γυναικών όσο αυξάνεται η ηλικία.

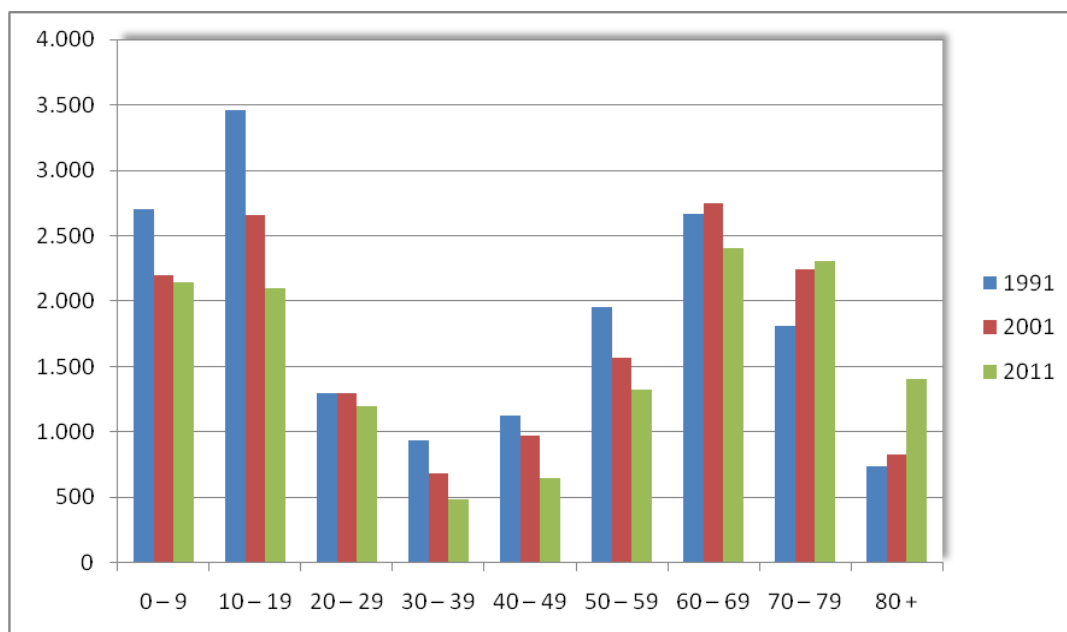
Γράφημα 5.3.8: Οικονομικά μη ενεργός πληθυσμός κατά φύλο και ηλικιακή ομάδα (2011)

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων και ιδία επεξεργασία

Εξετάζοντας συνολικά την εξέλιξη του οικονομικά μη ενεργού πληθυσμού σε βάθος χρόνου και λαμβάνοντας υπόψη την διαχρονική αύξηση του ενεργού πληθυσμού που προαναφέρθηκε, εύκολα κατανοούμε ότι μειώνεται σταδιακά. Η μείωση αυτή αφορά όλες σχεδόν τις ηλικιακές κατηγορίες, με εξαίρεση τις μεγαλύτερες, δηλαδή 70 – 79 και άνω των 80.

**Γράφημα 5.3.9: Οικονομικά μη ενεργός πληθυσμός κατά ηλικιακή ομάδα
(1991 – 2001 – 2011)**

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ, Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων και ιδία επεξεργασία

5.4 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Ως βασικό συμπέρασμα όλων των ανωτέρω ευρημάτων είναι ότι η περιοχή του Δήμου Καισαριανής τα τελευταία χρόνια, παράλληλα με τις χωροτακτικές, πολεοδομικές, δημογραφικές και παραγωγικές της ανακατατάξεις και προσαρμογές, υπέστη και μια ουσιαστική προσαρμογή σε επίπεδο οικονομικής και επαγγελματικής βάσης. Ο παραγωγικός – ενεργός πληθυσμός προσαρμόστηκε στις τάσεις που χαρακτήρισαν τα τελευταία χρόνια τα μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας.

Πρωταρχικό χαρακτηριστικό της απασχόλησης αποτελεί η αύξηση του ποσοστού του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, η οποία κατά το διάστημα 1991 – 2001 συνοδεύεται και από ανάλογη αύξηση του απασχολούμενου πληθυσμού, με εντυπωσιακή αύξηση της γυναικείας απασχόλησης. Αντιθέτως, το διάστημα 2001 – 2011 καταγράφεται αντίστροφη πορεία, καθώς οι απασχολούμενοι έχουν μειωθεί κατά 9,37%, ενώ οριακά μικρότερη (κατά 1,12%) μείωση της απασχόλησης για το διάστημα αυτό καταγράφεται και σε επίπεδο περιφέρειας.

Στο πλαίσιο αυτό, μείζον θέμα αναδεικνύεται το υψηλό επίπεδο ανεργίας, που αποτελεί πλέον δομικό χαρακτηριστικό ολόκληρης της ελληνικής οικονομίας, ως προς τη μακροχρόνια διάρκειά του και τη συνεχιζόμενη ποσοστιαία αύξησή του. Συγκρίνοντας το ποσοστό ανεργίας επί του συνόλου του οικονομικά ενεργού πληθυσμού του δήμου (17,25%) με αυτό του συνόλου της περιφέρειας (18,03%), παρατηρούμε ότι η ανεργία στην Καισαριανή εμφανίζεται οριακά χαμηλότερη σε σχέση με την περιφέρεια. Σύμφωνα με όσα εξετάσαμε, η ηλικία θεωρείται βασικός προσδιοριστικός παράγοντας της ανεργίας, καθώς το νεαρό της ηλικίας συμβαδίζει με την έλλειψη προηγούμενης εργασιακής εμπειρίας, δυσχεραίνοντας ακόμα περισσότερο την ανεύρεση εργασίας. Έτσι, περισσότερο ευάλωτοι εμφανίζονται οι νέοι σε σχέση με τα μεγαλύτερης ηλικίας άτομα, αποτελώντας σημείο απειλής για την κοινωνική σύνθεση του δήμου. Ωστόσο, το ποσοστό των «νέων» ανέργων στην περιοχή της Καισαριανής (29,2%) είναι αρκετά χαμηλότερο σε σχέση με την περιφέρεια (45,03%).

Η μορφή της μισθωτής εργασίας κυριαρχεί ως μορφή απασχόλησης του οικονομικά ενεργού πληθυσμού, συμβαδίζοντας με τα ανάλογα ποσοστά της περιφέρειας Αττικής. Ως προς τη διάρθρωση της απασχόλησης ανά κλάδο οικονομικής δραστηριότητας, το κύριο χαρακτηριστικό στο σύνολο της περιφέρειας, είναι οι έντονες και επιταχυνόμενες διαδικασίες «τριτογενοποίησης» της απασχόλησης από τη δεκαετία του 1980 και μετά,

με αποτέλεσμα το μεγαλύτερο μέρος των απασχολούμενων να συγκεντρώνεται στο τριτογενή τομέα παραγωγής (Αγγελίδης και Μανουσαρίδη, 2007: 3 – 4). Ανάλογη εξέλιξη παρουσιάζεται και στο δήμο Καισαριανής, καθώς σε αντίθεση με τις προηγούμενες δεκαετίες η απασχόληση των κατοίκων του δήμου, συγκεντρώνεται πλέον στον τριτογενή τομέα παραγωγής ενώ ο δευτερογενής τομέας παρουσιάζει διαχρονικά συνεχιζόμενη κάμψη.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΟΛΙΤΙΚΗ

6.1 ΓΕΝΙΚΑ – ΕΝΝΟΙΑ ΚΑΙ ΣΤΟΧΟΙ

Στις μέρες μας, οι δημογραφικές και κοινωνικές μεταβολές δεν περιορίζονται μόνο στη γήρανση και στα χαμηλά ποσοστά γονιμότητας. Οι ευρύτερες αλλαγές στη μορφή της οικογένειας, καθώς και οι διαρκώς επιταχυνόμενες μεταναστευτικές ροές, όπως και η αναλογία φτωχών παιδιών και μονογονεϊκών οικογενειών, αποτελούν προκλήσεις που συνδέονται στενά με τα εξίσου διευρυνόμενα επίπεδα οικονομικής ανισότητας, ανεργίας, φτώχειας και κοινωνικού αποκλεισμού, φαινόμενα στα οποία αντανακλάται η κοινωνικο – οικονομική κρίση (Μπαλούρδος, 2010: 13).

Στο πλαίσιο αυτό, το ζήτημα της κοινωνικής πολιτικής συνιστά πρόκληση, καθώς κοινωνικές υποδομές και δράσεις αποκτούν ιδιαίτερο νόημα, ενώ αναδύονται και νέες πρωτοβουλίες αλληλεγγύης, ομάδες αυτοβοήθειας και αυτοδιαχείρισης και νέες δομές κοινωνικής στήριξης και μέριμνας.

Σύμφωνα με το εναρμονισμένο ευρωπαϊκό σύστημα στατιστικών κοινωνικής προστασίας (ESSPROS), ο όρος «κοινωνική πολιτική» αναφέρεται στο σύνολο των παροχών σε χρήμα ή σε είδος από πρόγραμμα κοινωνικής προστασίας που αποσκοπούν στην αντιμετώπιση ενός καθορισμένου συνόλου κινδύνων και αναγκών.

Η κοινωνική πολιτική συνδέεται γενικότερα με την καταγραφή, ιεράρχηση και κάλυψη κοινωνικών κινδύνων και αναγκών μέσα από σύνολα ρυθμίσεων και παροχών σε τομείς, όπως η υγεία, η ασφάλιση, η απασχόληση, η στέγαση και οι προνοιακές υπηρεσίες, νοούμενες ως σύνολο παρεμβάσεων που στοχεύουν στην εξατομικευμένη φροντίδα και κάλυψη αναγκών συνδεδεμένων ιδίως με την παιδική μέριμνα, την προστασία της τρίτης ηλικίας, την ενίσχυση της οικογένειας και την υποστήριξη των ατόμων με αναπηρίες. Σε ειδικότερες στοχεύσεις της κοινωνικής πολιτικής, περιλαμβάνεται η εξομάλυνση των ποσοτικών και ποιοτικών προβλημάτων που αφορούν τις συνθήκες διαβίωσης των λιγότερο ευνοημένων από τη λειτουργία της αγοράς πληθυσμιακών ομάδων και η συνεπακόλουθη διασφάλιση αξιοπρεπών όρων ζωής για το σύνολο των μόνιμα εγκατεστημένων προσώπων (www.socialpolicy.gr ; Κοντιάδης κ.ά., 2006: 7 – 8).

Τις τελευταίες δεκαετίες και κυρίως από τη δεκαετία του 1990 και μετά, στο πλαίσιο της αποκέντρωσης του κράτους και του διαρκώς διευρυνόμενου ρόλου των φορέων τοπικής αυτοδιοίκησης, η άσκηση πολιτικής στο κοινωνικό πεδίο ανήκει πλέον στη δικαιοδοσία των τελευταίων. Οι φορείς τοπικής αυτοδιοίκησης, όντας εξ' ορισμού εγγύτερα στο επίπεδο ανάδυσης και άρα δυνητικά βέλτιστου χειρισμού των απτών προβλημάτων κοινωνικής φύσης (οικογένεια, γειτονιά, κλπ), βρίσκονται σε πλεονεκτικότερη θέση μεταξύ των εν γένει φορέων δημόσιας δράσης για την άσκηση πολιτικής στο κοινωνικό πεδίο. Εξαιτίας του έντονα ανθρωποκεντρικού χαρακτήρα των πολιτικών αυτών, η τοπική αυτοδιοίκηση επεδίωξε την ανάληψη αντίστοιχων ευθυνών, συμβατών και με τη διαπροσωπική φύση των πολιτικών σχέσεων στο τοπικό επίπεδο (Κοντιάδης κ.ά., 2006: 82). Ως εκ τούτου, έχει αναδειχθεί ως κεντρικός ο ρόλος των δήμων ως προς την παροχή κοινωνικών υπηρεσιών με «τοπικό» χαρακτήρα, προκειμένου να καλύπτονται αποτελεσματικότερα οι ανάγκες των τοπικών κοινωνιών.

Η κοινωνική ανάπτυξη μιας περιοχής διέπεται από τρεις αρχές: κοινωνική συνοχή, κοινωνική μέριμνα και κοινωνική δικαιοσύνη. Η πρώτη αρχή αναφέρεται στην ανάγκη ένταξης μειονεκτικών ομάδων ή ομάδων που αντιμετωπίζουν συνθήκες κοινωνικού αποκλεισμού. Η έννοια της κοινωνικής μέριμνας αναφέρεται στην ανάγκη ενίσχυσης των οικονομικά αδυνάτων και των ομάδων με ειδικές ανάγκες. Τέλος, η κοινωνική δικαιοσύνη αναφέρεται σε στόχους και αρχές που κάνουν πιο δίκαιη και σύμφωνη με τις ανάγκες κατανομή πόρων και ευκαιριών (περιορισμός φτώχειας) και εφαρμογή κανόνων κράτους δικαίου στις δημόσιες δράσεις.

6.2 ΥΠΟΔΟΜΕΣ ΚΑΙ ΔΡΑΣΕΙΣ

Στο δήμο Καισαριανής, η κοινωνική πολιτική ασκείται μέσω της ανάπτυξης ενός σημαντικού αριθμού κοινωνικών υποδομών και δράσεων που καλύπτουν όλες τις ομάδες του πληθυσμού. Στοχεύουν στην καταπολέμηση της φτώχειας, στην παροχή υπηρεσιών κοινωνικής μέριμνας και υγείας – πρόνοιας, στην στήριξη ευπαθών ομάδων – κοινωνικά αποκλεισμένων και στην στήριξη οικογενειών ή πολιτών που πλήττονται από την κρίση. Μεταξύ αυτών περιλαμβάνονται:

- Κοινωνικό παντοπωλείο, φαρμακείο και ιματιοαποθήκη, με σκοπό την ανακούφιση των οικονομικά αδύναμων δημοτών, μέσω της παροχής τροφίμων κάθε μήνα, διάθεσης φαρμάκων και ρούχων σε όποιον τα έχει ανάγκη.
- Κοινωνικό μαγειρείο – συσσίτιο, το οποίο προσφέρει 160 μερίδες φαγητού σε απόρους σε καθημερινή βάση.
- Βοήθεια στο σπίτι για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των ατόμων τρίτης ηλικίας και των ατόμων με κινητικά ή άλλα προβλήματα. Το πρόγραμμα παρέχει συμβουλευτική, ψυχολογική, νοσηλευτική υποστήριξη και οικογενειακή βοήθεια και συντροφιά.
- ΚΑΠΗ που περιλαμβάνουν δράσεις όπως προγράμματα λουτροθεραπείας και θερινών κατασκηνώσεων, προγράμματα εθελοντισμού, επιμόρφωση, διαλέξεις, επισκέψεις σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους, εκδρομές εσωτερικού και εξωτερικού, περιπάτους και παρακολούθηση θεατρικών παραστάσεων.
- Κέντρο συμβουλευτικής και απασχόλησης για άτομα με ειδικές ανάγκες (ΑμεΑ), που αποτελεί Αστική μη Κερδοσκοπική εταιρεία και εξυπηρετεί άτομα ηλικίας 8 – 50 ετών με νοητική υστέρηση, κινητικά προβλήματα, ψυχικές διαταραχές και διαταραχές συμπεριφοράς, παρέχοντας συμβουλευτική και δημιουργική απασχόληση.
- Ανοιχτό κέντρο ημερήσιας υποδοχής αστέγων, όπου διατίθενται αίθουσες για την ψυχαγωγία και την δημιουργική απασχόληση των αστέγων, ενώ υπάρχουν και εγκαταστάσεις προσωπικής υγιεινής. Παράλληλα, παρέχονται πρωτοβάθμιες υπηρεσίες υγείας από νοσηλευτικό προσωπικό και ψυχοκοινωνική στήριξη από κοινωνικό λειτουργό.

- Υπνωτήριο αστέγων που περιλαμβάνει έναν ειδικά διαμορφωμένο χώρο για τη φιλοξενία των αστέγων, με ξεχωριστά και κατάλληλα εξοπλισμένα δωμάτια για άνδρες και γυναίκες (www.portal.kessariani.gr).

Εικόνα 6.2.1: Χωρική κατανομή κοινωνικών υποδομών

Πηγή: gis.kessariani.gr και ιδία επεξεργασία

Εκτός από τις παραπάνω υποδομές, σημαντική θεωρείται και η δράση της Κοινωνικής Υπηρεσίας του δήμου Καισαριανής, που παρέχει πληροφορίες στους δημότες για προνοιακές παροχές και στοχεύει στη συστηματική υποστήριξη ατόμων και οικογενειών για τη βελτίωση των συνθηκών διαβίωσής τους. Μάλιστα, με την ενεργοποίηση και ευθύνη της Κοινωνικής Υπηρεσίας, προγραμματίζεται η ανάπτυξη ενός δικτύου καταγραφής των ατόμων των ευπαθών κοινωνικών που χρειάζονται υποστήριξη, με αντικειμενικά κριτήρια. Στη συνέχεια παρατίθενται αναλυτικά οι κυριότερες δράσεις, σύμφωνα με τα στοιχεία του απολογισμού δράσης του τμήματος κοινωνικών υπηρεσιών για το 2013.

Στον τομέα της κοινωνικής αλληλεγγύης έχει δημιουργηθεί ειδικός τραπεζικός λογαριασμός για την έκτακτη οικονομική ενίσχυση άπορων δημοτών και των οικογενειών τους (π.χ. σε περίπτωση έξωσης), ο οποίος τροφοδοτείται κυρίως από εθελοντικές προσφορές. Σύμφωνα με τα στοιχεία του 2013, υποβλήθηκαν 21 αιτήσεις, ωστόσο η χαμηλή ενίσχυση του λογαριασμού επέτρεψε την οικονομική βοήθεια σε 4 μόλις δημότες με το συνολικό ποσό των 600 ευρώ. Ο πίνακας που ακολουθεί

παρουσιάζει συγκριτικά το χρηματικό ποσό που διατέθηκε κάθε έτος και τον αριθμό των ατόμων που βοηθήθηκαν από το 2011 μέχρι το 2013.

Πίνακας 6.2.1: Λογαριασμός κοινωνικής αλληλεγγύης (2011 – 2013)

ΕΤΟΣ	ΑΤΟΜΑ	ΧΡΗΜΑΤΙΚΟ ΠΟΣΟ
2011	14	2.770 ευρώ
2012	14	2.470 ευρώ
2013	4	600 ευρώ

Πηγή: Αρχείο Κοινωνικής Υπηρεσίας Δήμου Καισαριανής

Σημαντική δράση της υπηρεσίας αποτελεί η παροχή βοήθειας τροφίμων σε ευπαθείς κοινωνικές ομάδες, αξιοποιώντας τα αρχεία κοινωνικών μεγεθών του δήμου. Το 2013 η υπηρεσία συμμετείχε στο «Πρόγραμμα Δωρεάν Διανομής Τροφίμων σε Απόρους» του Υπουργείου Αγροτικής Ανάπτυξης και Τροφίμων, από το οποίο έλαβαν πακέτο βοήθειας 132 οικογένειες, παρουσιάζοντας αξιοσημείωτη αύξηση σε σχέση με το 2012 που βοηθήθηκαν μόλις 18 οικογένειες.

Στον ίδιο τομέα εντάσσεται και το πρόγραμμα ψυχολογικής υποστήριξης μέσω ατομικών ωριαίων συνεδριών, είτε με τηλεφωνική επικοινωνία είτε με συνεργασία ή και παραπομπή σε αρμόδιες υπηρεσίες. Το 2013 πραγματοποιήθηκαν από εκπαιδευόμενη ψυχολόγο 59 ώρες ατομικών συνεδριών συμβουλευτικής – ψυχοθεραπείας, 10 τηλεφωνικές παρεμβάσεις και 7 συνεργασίες με άλλες υπηρεσίες.

Το πρόγραμμα συμβουλευτικής και υποστήριξης παρέχεται από κοινωνικούς λειτουργούς, οι οποίοι πραγματοποιούν τηλεφωνικές συνομιλίες και εκθέσεις κοινωνικής έρευνας. Οι υπηρεσίες που προσφέρθηκαν, καθώς και τα άτομα που εξυπηρετήθηκαν το 2013 παρουσιάζονται αναλυτικά στον επόμενο πίνακα.

Πίνακας 6.2.2: Υπηρεσίες συμβουλευτικής και υποστήριξης (2013)

ΥΠΗΡΕΣΙΑ	ΠΛΗΘΟΣ
Προσωπικές συνεντεύξεις	600
Επισκέψεις στο σπίτι	130
Συνοδείες	35
Εκθέσεις κοινωνικής έρευνας	55
Τηλεφωνικές επικοινωνίες	1.600
Άστεγοι που εξυπηρετήθηκαν	12
Ανασφάλιστοι που βοηθήθηκαν για απόκτηση βιβλιαρίου ανασφάλιστων (προνοίας) και για επιδόματα	130
Βεβαιώσεις απορίας μετά από σχετικές αιτήσεις	34
Επανασύνδεση ρεύματος – κοινωνικό τιμολόγιο	30
Λογιστική υποστήριξη – φορολογικές δηλώσεις απόρων	15

Πηγή: Αρχείο Κοινωνικής Υπηρεσίας Δήμου Καισαριανής

Το πρόγραμμα εθελοντικής αιμοδοσίας διοργανώνεται από τον δήμο σε συνεργασία με το ΕΠΑ.Λ και το ΕΠΑ.Σ Καισαριανής και το Κέντρο Αιμοδοσίας του Περιφερειακού Γενικού Νοσοκομείου Αθηνών «Γεώργιος Γεννηματάς». Ειδικότερα, το 2013 πραγματοποιήθηκαν τρεις αιμοδοσίες με τη συμμετοχή 73 εθελοντών αιμοδοτών, ενώ έγιναν 93 αιτήσεις δημοτών για κάλυψη σε αίμα και οι μονάδες που δόθηκαν έφτασαν τον αριθμό των 147.

Πίνακας 6.2.3: Αιμοδοσία (2011 – 2013)

ΕΤΟΣ	ΜΟΝΑΔΕΣ ΠΟΥ ΣΥΛΛΕΧΘΗΚΑΝ	ΜΟΝΑΔΕΣ ΠΟΥ ΔΟΘΗΚΑΝ
2011	114	165
2012	167	136
2013	73	147

Πηγή: Αρχείο Κοινωνικής Υπηρεσίας Δήμου Καισαριανής

Από το 2011 η Κοινωνική Υπηρεσία συνεργάζεται με αρκετά ιδρύματα, φορείς, οργανώσεις, αλλά και με ένα πλήθος επιχειρήσεων και ιδιωτών, για την παροχή οικονομικής και όχι μόνο βοήθειας σε άπορους δημότες. Ενδεικτικά, ο ακόλουθος

πίνακας δίνει μια παραστατική εικόνα ορισμένων συνεργασιών με ιδρύματα, φορείς και οργανώσεις που πραγματοποιήθηκαν το χρονικό διάστημα 2011 – 2013.

Πίνακας 6.2.4: Συνεργασίες Κοινωνικής Υπηρεσίας (2011 – 2013)

ΙΔΡΥΜΑΤΑ – ΦΟΡΕΙΣ – ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ	ΕΙΔΟΣ ΠΑΡΟΧΗΣ – ΒΟΗΘΕΙΑΣ	ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΕΞΥΠΗΡΕΤΗΘΗΚΑΝ
Ίδρυμα Ευαγγελιστρίας Τήνου	Οικονομική	4
ΜΚΟ Praksis	Οικονομική	6
Ίδρυμα Χατζηκώνστα	Υποτροφίες σε μαθητές	5
Ίδρυμα Λαμπροπούλου	Οικονομική	6
3 Ιδρύματα ενοριών	Συσσίτιο	38

Πηγή: Αρχείο Κοινωνικής Υπηρεσίας Δήμου Καισαριανής

Η μεγαλύτερη συνεργασία εντούτοις, είναι με την Μη Κυβερνητική Οργάνωση ΜΚΟ «Εθελοντές του Κόσμου», με την οποία η Κοινωνική Υπηρεσία έχει επαφή σχεδόν σε καθημερινή βάση από το 2011, για την παροχή βοήθειας σε διάφορα είδη, όπως παρουσιάζει ο παρακάτω πίνακας.

Πίνακας 6.2.5: Συνεργασία με την ΜΚΟ «Εθελοντές του Κόσμου» (2013)

ΕΙΔΟΣ ΒΟΗΘΕΙΑΣ	ΠΛΗΘΟΣ
Είδη ένδυσης	1.050
Είδη οικιακή χρήσης – έπιπλα	26
Ηλεκτρικές συσκευές	10
Παιχνίδια – σχολικά	62
Ιατρικά – ορθοπεδικά είδη	1
Τρόφιμα	90
Χρηματική ενίσχυση	3 άπορες οικογένειες
Μεσολάβηση σε γιατρούς για εξετάσεις – θεραπεία	5 άποροι δημότες
Εύρεση εργασίας	3 άνεργοι δημότες

Πηγή: Αρχείο Κοινωνικής Υπηρεσίας Δήμου Καισαριανής

Αναφορικά με την ενίσχυση της οικογένειας, η προσπάθεια κατευθύνεται στη βελτίωση της ποιότητας και στην επέκταση της λειτουργίας των δομών φροντίδας τόσο των παιδιών, όσο και των ηλικιωμένων. Ειδικότερα, τα παιδιά που φιλοξενούνται σε

βρεφικούς και παιδικούς σταθμούς υπερδιπλασιάστηκαν από 197 σε 435 από το 2010 μέχρι το 2013, με πολύ χαμηλά ή καθόλου τροφεία, ενώ υλοποιείται από την Κοινωνική Υπηρεσία πρόγραμμα φιλοξενίας 40 παιδιών στις παιδικές κατασκηνώσεις του Δήμου Αθηναίων στον Άγιο Ανδρέα Αττικής.

Συνεχίζοντας με τον τομέα της εκπαίδευσης και της κατάρτισης, έμφαση δόθηκε σε δράσεις για την προώθηση της δια βίου μάθησης με τη συμμετοχή 1.500 ενηλίκων στην παρακολούθηση μαθημάτων ελληνικής ιστορίας, υπολογιστών, ελληνικών για αλλοδαπούς, κυκλοφοριακής αγωγής, κλπ.

Τέλος, στον τομέα της ενίσχυσης της απασχόλησης και της καταπολέμησης της ανεργίας, αναπτύχθηκαν πέντε προγράμματα με ευρωπαϊκούς πόρους και πιο συγκεκριμένα:

- Πρόγραμμα καταπολέμησης της φτώχειας για απασχόληση 40 ανέργων με διετείς συμβάσεις ορισμένου χρόνου.
- Τοπικό Σχέδιο για την Απασχόληση (ΤΟΠΣΑ) σε συνεργασία με τον δήμο Δάφνης – Υμηττού για ένταξη στην τοπική αγορά εργασίας 66 ανέργων και στην επαγγελματική επιχειρηματική υποστήριξη 12 νέων επιστημόνων.
- Τοπικό Σχέδιο για την Απασχόληση (ΤΟΠΣΑ) σε συνεργασία με τον δήμο Ζωγράφου με τίτλο «Εργασία στον τόπο μου – Πράσινα επαγγέλματα» για ένταξη στην τοπική αγορά εργασίας 70 ανέργων και στην επαγγελματική επιχειρηματική υποστήριξη 13 νέων επιστημόνων.
- Προγράμματα κοινωνικού χαρακτήρα για 175 ανέργους (Α' φάση) και 70 ανέργους (Β' φάση) με συμβάσεις ορισμένου χρόνου πέντε μηνών σε διάφορες εργασίες κοινωνικού χαρακτήρα.
- Πρόγραμμα (ΟΑΕΔ) για την απασχόληση 10 ανέργων ηλικίας 55 – 64 για 27 μήνες για την φύλαξη και καθαριότητα της περιοχής του Σκοπευτηρίου.

6.3 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ

Συνοπτικά, η ύπαρξη πολλών κοινωνικών υποδομών και κοινωνικών δράσεων με την ευέλικτη λειτουργία τους, παρέχουν στο δήμο Καισαριανής τη δυνατότητα για σχεδιασμό και υλοποίηση προγραμμάτων κοινωνικής πολιτικής και ανάπτυξης, εξασφαλίζοντας υψηλή ποιότητα ζωής για το σύνολο των κατοίκων.

Τα τελευταία χρόνια, ωστόσο, η άσκηση της κοινωνικής πολιτικής βρίσκεται αντιμέτωπη με τις ολοένα και αυξανόμενες ανάγκες των δημοτών, οι οποίες σε συνδυασμό την γενικότερη οικονομική δυσπραγία, καθιστούν ολοένα και πιο δύσκολη την οικονομική ενίσχυση των δομών και των δραστηριοτήτων. Σημαντικούς περιορισμούς συνιστούν, επιπλέον, η έλλειψη μιας κεντρικής υπηρεσίας για τον συντονισμό των δράσεων και των επιμέρους υποδομών, αλλά και η έλλειψη μόνιμου και κατάλληλα εξειδικευμένου προσωπικού.

Παρ' όλα αυτά, ο σπουδαιότερος, ίσως, περιορισμός έγκειται στο γεγονός ότι ο δήμος δεν διαθέτει ακριβή στοιχεία σχετικά με τις ευπαθείς κοινωνικές ομάδες. Η ύπαρξη ενός είδους κοινωνικού χάρτη, στον οποίο θα βρίσκονται συγκεντρωτικά καταγεγραμμένα τα ποσοτικά και ποιοτικά χαρακτηριστικά των κοινωνικών μεγεθών του δήμου, αποτελεί τον επόμενο στόχο της Κοινωνικής Υπηρεσίας. Ένα τέτοιο δίκτυο που θα μπορούσε, επί παραδείγματι, να περιλαμβάνει τη συστηματική καταγραφή των λιγότερο ευνοούμενων ομάδων (ΑμεΑ, οικονομικά αδύναμων, ανέργων, μεταναστών), καθώς και την ηλικιακή και γεωγραφική τους σύνθεση και εξέλιξη σε διαχρονική βάση, θα έδινε μια περισσότερο ολοκληρωμένη εικόνα για την έκταση των κοινωνικών προβλημάτων και για τις περιοχές στις οποίες εντοπίζονται και ενδεχομένως θα καθιστούσε αποτελεσματικότερο τον σχεδιασμό δράσεων και υποδομών κοινωνικής ανάπτυξης, θέτοντας συγκεκριμένες προτεραιότητες σε ομάδες – στόχους.

Συμπερασματικά, θα ήταν σκόπιμη η συνεργασία των φορέων με την τοπική κοινωνία, με στόχο την ενθάρρυνση ουσιαστικής συμμετοχής των δημοτών στις πρακτικές ενδυνάμωσης ιδιαίτερα των ασθενέστερων ομάδων και την προαγωγή της κοινωνικής συνοχής και αλληλεγγύης, μέσα από συστηματικά οργανωμένες εθελοντικές και ανθρωπιστικές δράσεις, καθώς και η αξιοποίηση πολλών ευρωπαϊκών προγραμμάτων και δράσεων που σχετίζονται με την κοινωνική ανάπτυξη.

ΣΥΝΟΨΗ – ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Ως βασικότερη έννοια της ανθρώπινης γεωγραφίας, ο χώρος αποτέλεσε αντικείμενο διερεύνησης στην παρούσα εργασία, η εξέλιξη του οποίου αποτελεί συνάρτηση και μιας γενικής κοινωνικής εξέλιξης. Δηλαδή, ο χώρος και ειδικότερα το αστικό περιβάλλον, είναι αποτέλεσμα της κοινωνικής δυναμικής και της αλληλεπίδρασης των υποκειμένων που δρουν σε αυτό. Ο ρόλος του είναι διττός, ως παράγοντας αλλά και ως παράγωγο, καθώς μπορεί να γίνει αιτία μεταβολών, αλλά και αποτέλεσμα κάποιων συνθηκών. Ως εκ τούτου, οι μεταβολές που λαμβάνουν χώρα σε μια πόλη είναι πολύπλοκες και πολυσύνθετες, καθώς η διαδικασία κατά την οποία μια πόλη μεταβάλλεται και περνάει από το ένα στάδιο στο άλλο, δεν σχετίζεται μόνο με το πολεοδομικό, αλλά και με το κοινωνικό και οικονομικό επίπεδο.

Στο πλαίσιο αυτό, η εξέλιξη που παρουσίασε η Καισαριανή αποτελεί απόρροια ποικίλων γεγονότων και συνθηκών. Τα ιστορικά γεγονότα, οι κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες, αποτελούν τους εξωγενείς παράγοντες που επηρέασαν και άλλαξαν τη μορφή του δομημένου περιβάλλοντος, αλλά και το ίδιο το δομημένο περιβάλλον, ο πολεοδομικός ιστός και η γεωγραφική θέση συνιστούν παράγοντες που επηρέασαν τη μεταβολή της πόλης, θέτοντας το ζήτημα της ήδη υπάρχουσας δυναμικής του χώρου.

Η μελέτη του δομημένου περιβάλλοντος και του αστικού ιστού της περιοχής, δίνει μια σαφή εικόνα για την ιστορία της και αποτυπώνει τα στάδια από τα οποία έχει περάσει. Έτσι, το δομημένο περιβάλλον της Καισαριανής άλλαξε μορφή, επηρεάζοντας ολόκληρη την εικόνα και τη φυσιογνωμία της πόλης και διαμορφώνοντας μια νέα αστική πραγματικότητα, όπου η παραδοσιακή μορφή της πόλης έχει αποβληθεί και η εικόνα της παλιάς γειτονιάς έχει εξαλειφθεί, αποκτώντας πλέον την όψη του εκσυγχρονισμού.

Μια νέα πόλη πολυκατοικιών και σύγχρονων κατοικιών χτίζεται πάνω στην παλιά πλινθόκτιστη, σχηματίζοντας τη σύγχρονη χωρική φυσιογνωμία της Καισαριανής, με τη συνύπαρξη παλαιών προσφυγικών κατοικιών με μεταγενέστερες κατασκευές, με αμφίβολα αισθητικά και περιβαλλοντικά αποτελέσματα. Η έντονη οικιστική ανάπτυξη που παρουσίασε στο πέρασμα των χρόνων χωρίς προβλεπόμενη μελέτη, απέτρεψε την εφαρμογή πολεοδομικού σχεδιασμού, έχοντας ως αποτέλεσμα τη δημιουργία ιδιαίτερα πυκνοκατοικημένων περιοχών και την έλλειψη ελεύθερων χώρων και πρασίνου. Κατά

συνέπεια, αναδεικνύεται η ανάγκη για την προστασία του περιβάλλοντος και την αναβάθμιση του χώρου και της ποιότητας ζωής των κατοίκων, την προσέλκυση νέου πληθυσμού, επισκεπτών και τουριστών και την προσέλκυση νέων οικονομικών και πολιτιστικών δραστηριοτήτων.

Όπως είναι αναμενόμενο, ανεπηρέαστη από αυτές τις αλλαγές δεν έμεινε και η κοινωνική φυσιογνωμία της πόλης, καθώς η πολεοδομική ανάπτυξη προκάλεσε μεταβολές στη δομή και τη σύνθεση του πληθυσμού. Η ραγδαία μεταβολή της κοινωνικο – οικονομικής διαστρωμάτωσης έγκειται κυρίως στην εσωτερική μετανάστευση και την προσέλκυση μεσαίων κοινωνικών στρωμάτων, επηρεάζοντας την πόλη ως προς την κοινωνική δομή της και ως προς τον αστικό ιστό της.

Η ταυτότητα της πόλης, βέβαια, αναιρείται όταν υποβαθμίζονται τα στοιχεία προέλευσης των κατοίκων. Εντούτοις, η προσφυγική προέλευση των κατοίκων, αν και φαίνεται να χάνει έδαφος, λόγω της πληθυσμιακής αλλοίωσης αλλά και της «κατεδάφισης» της ιστορικής μνήμης, εξακολουθεί έστω και αμυδρά να χαρακτηρίζει την Καισαριανή, μέσα από τις συνήθειες των παλαιότερων κατοίκων στο θύλακα των προσφυγικών κατοικιών που παραπέμπουν στην ιστορία της πόλης και επιβεβαιώνουν τη φυσιογνωμία της.

Η Καισαριανή σήμερα αντιμετωπίζει τα κοινωνικά προβλήματα που την απασχολούσαν και στο παρελθόν και που χαρακτηρίζουν το σύνολο της περιφέρειας, όπως την δημογραφική γήρανση, την ανεργία, το χαμηλό βιοτικό επίπεδο κ.ά., που αποτελούν τροχοπέδη στην ανάπτυξη της πόλης και καθιστούν πρωταρχικής σημασίας την ανάγκη για ανάπτυξη υποδομών και οργανωμένων δράσεων κοινωνικής πολιτικής.

Εν κατακλείδι, η Καισαριανή είναι μια πόλη με ιδιαίτερη ταυτότητα και φυσιογνωμία που οφείλονται κατά κύριο λόγο στην ιστορία της. Ωστόσο, διαπιστώνεται ότι από τη δημιουργία της, που είναι προϊόν ιστορικής συγκυρίας και τη χωροθέτησή της που είναι προϊόν κοινωνικών και οικονομικών επιλογών, η εξέλιξή και η μακρόχρονη πορεία της στη νεότερη ιστορία, γίνονται ολοένα και πιο δυσανάγνωστες, τόσο στο κτισμένο όσο και στο ανθρώπινο περιβάλλον. Όλα αυτά δημιουργούν την ανάγκη συλλογικών προσπαθειών για τη διατήρηση των φυσιογνωμικών στοιχείων που επιβιώνουν και τη δημιουργική σύνθεσή τους με τα νέα.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΒΙΒΛΙΑ – ΑΡΘΡΑ

- Remmy J. (2004), «Χώρος και κοινωνιολογική θεωρία. Η προβληματική της έρευνας» [μτφρ. Φραγκόπουλος Ι.], Σειρά ερευνητικών εργασιών, 10(8), Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας
- Savage M., Warde A. (2005), *Αστική Κοινωνιολογία. Καπιταλισμός και Νεωτερικότητα* [επιμ. και εισαγ. Ψημμένος Ι.], Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
- Αγγελίδης Μ. (2012), «Η μετεξέλιξη της Αθήνας / Αττικής και ο ρόλος της στο ελληνικό αστικό σύστημα και στο αστικό σύστημα της νοτιοανατολικής Ευρώπης», ΔΠΜΣ Αρχιτεκτονική – Σχεδιασμός του Χώρου, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
- Αγγελίδης Μ., Μανουσαρίδη Δ. (2007), «Χωρική ανάπτυξη και κοινωνικοί μετασχηματισμοί στην Αθήνα στην πρώτη δεκαετία του 21^{ου} αιώνα», Συνέδριο Ελληνικής Γεωγραφικής Εταιρείας, Αθήνα
- Ελευθεριάδης Α., Ματζίρης Ε. (2013), «Αστικό πράσινο: Οφέλη, προβλήματα, σχεδιασμός, διαχείριση», Πόλεις και Πολιτικές
- Καπουράλου Μ. (2007), «Πολεοδομική εξέλιξη προσφυγικού συνοικισμού. Μελέτη περίπτωσης Καισαριανής», Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο
- Κατής Σ., Τότσικας Π. [επιμ.] (2008), «Επιχειρησιακό Πρόγραμμα Δήμου Καισαριανής – Α' Φάση Στρατηγικός Σχεδιασμός», Καισαριανή
- Καυκαλάς Γ. κ.ά. (2016), «Η μεταβαλλόμενη γεωγραφία των πόλεων» στο Καυκαλάς Γ. κ.ά., *Βιώσιμες πόλεις* [ηλεκτρ. βιβλ.], Σύνδεσμος Ελληνικών Ακαδημαϊκών Βιβλιοθηκών, Αθήνα
- Κοντιάδης Ξ. κ.ά. (2006), «Κοινωνική Πολιτική και Τοπική Αυτοδιοίκηση», Ινστιτούτο Τοπικής Αυτοδιοίκησης, Αθήνα
- Κουβάς Ι. (2003), *Σκοπευτήριο Καισαριανής. Η ματωμένη καρδιά της Ελλάδας*, Εκδόσεις Εντός, Καισαριανή
- Κουβάς Ι. (1996), *Το διάβα της Καισαριανής*, Εκδόσεις Θ. Φασουλά, Καισαριανή

- Λεϊμονή Ό. (2001), «Καισαριανή μια προσφυγική αθηναϊκή συνοικία (1922 – 1940)», Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Λεοντίδου Λ. (2001), *Πόλεις της σιωπής: Εργατικός εποικισμός της Αθήνας και του Πειραιά, 1909 – 1940*, Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα
- Λύτρας Α. (2000), *Κοινωνία και εργασία. Ο ρόλος των κοινωνικών τάξεων*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
- Μιχελή Λ. (1992), *Προσφύγων βίος και πολιτισμός. Από τις πόλεις της ελάσσονος Ασίας στα τοπία της παράγκας και του πισσόχαρτου*, Εκδόσεις Δρώμενα, Αθήνα
- Μιχελή Λ. (1987), *Η Αθήνα σε τόνους ελάσσονες*, Εκδόσεις Δρώμενα, Αθήνα
- Μπαλούρδος Δ. (2010), «Εισαγωγή», στο Ναούμη Μ. κ.ά. [επιμ.], *Το Κοινωνικό Πορτραίτο της Ελλάδας 2010*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα
- Νικολαΐδου Σ. (1993), *Η κοινωνική οργάνωση του αστικού χώρου*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
- Παπαδοπούλου Ε., Σαρρηγιάννης Μ. (2007), «Η εγκατάσταση των προσφύγων του '22 στο Λεκανοπέδιο Αθηνών. Η σημερινή κατάσταση των προσφυγικών εγκαταστάσεων στην Αθήνα. Δυνατότητες προστασίας», *Περιοδικό Monumenta*, Τεύχος 2
- Παπαδάκης Μ., Τσίμπος Κ. (2004), *Δημογραφική ανάλυση. Αρχές – Μέθοδοι – Υποδείγματα*, Εκδόσεις Σταμούλη, Αθήνα
- Πολύζος Ι., Βαταβάλη Φ. (2009), «Πληθυσμιακές μεταβολές και πολεοδομικές ανακατατάξεις στην Μητροπολιτική Αθήνα στο διάστημα 1991 – 2001», Κέντρο Έρευνας της Ελληνικής Κοινωνίας – Ακαδημία Αθηνών, Ελληνική Εταιρεία Δημογραφικών Μελετών, Αθήνα
- Σιαπκαλή Γ.Α. (2013), «Περιβαλλοντικός σχεδιασμός πόλεων. Αστικό πράσινο. Η περίπτωση της πόλης της Λάρισας», *Πόλεις και πολιτικές*
- Στεφάνου Ι. (1999), *Περιγραφή της εικόνας της πόλης. Τα περιγράμματα: Βασικά στοιχεία προσδιορισμού της φυσιογνωμίας των τόπων*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ, Αθήνα

- Στεφάνου Ι. (2000), *Η φυσιογνωμία της ελληνικής πόλης*, Πανεπιστημιακές Εκδόσεις ΕΜΠ και ΥΠΕΧΩΔΕ, Αθήνα
- Στεφάνου Ι., Μητούλα Ρ. (2005), «Οι επιδράσεις της παγκοσμιοποίησης στο ελληνικό αστικό τοπίο», *Επιστημονικό Περιοδικό Αειχώρος*, 4(1), σελ. 4 – 19
- Τζόκας Σπ. (1998), *Καισαριανή. Η φυσιογνωμία μιας πόλης*, Εκδόσεις Προμηθευτής, Αθήνα
- Φιλιππίδης Δ. (2000), «Η πολεοδομία στην Ελλάδα» στο Κονταράτος Σ. [επιμ.], *Ελλάδα: Αρχιτεκτονική του 21^{ου} αι.*, Ελληνικό Ινστιτούτο Αρχιτεκτονικής, Αθήνα
- Χαραλαμπίδης Μ. (2004), «Η Καισαριανή στον πόλεμο. Εμπειρία της Κατοχής και της Αντίστασης», Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
- Χαστάογλου Β. (1982), *Κοινωνικές Θεωρίες για τον Αστικό Χώρο*, Εκδόσεις Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη

ΑΔΗΜΟΣΙΕΥΤΕΣ ΠΗΓΕΣ

- Αρχείο Κοινωνικής Υπηρεσίας Δήμου Καισαριανής
- Αρχείο Τεχνικής Υπηρεσίας Δήμου Καισαριανής
- Φωτογραφικό αρχείο Μουσείου Μπενάκη

ΔΙΑΔΙΚΤΥΑΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

- Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛ.ΣΤΑΤ) (2011), Απογραφή Πληθυσμού – Κατοικιών 2011, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: www.statistics.gr (πρόσβαση 17/3/2016)
- Πανόραμα Απογραφικών Δεδομένων 1991 – 2011, διαθέσιμο στην ιστοσελίδα: www.panorama.statistics.gr (πρόσβαση 17/3/2016)
- www.wikipedia.org (πρόσβαση 13/2/2016)
- www.portal.kessariani.gr (πρόσβαση 15/5/2016)
- www.attiko-prasino.gr (πρόσβαση 16/4/2016)
- www.socialpolicy.gr (πρόσβαση 8/4/2016)
- gis.kessariani.gr (πρόσβαση 11/5/2016)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

Το κείμενο που ακολουθεί είναι ένα απόσπασμα της νεοελληνικής πεζογραφίας με ιστορικό και έντονα βιωματικό χαρακτήρα, που αποδίδει με ιδιαίτερο και παραστατικό τρόπο την εξέλιξη της Καισαριανής στο πέρασμα των χρόνων. Η Καισαριανή αποτελεί τον χώρο αναφοράς των βιωμάτων του συγγραφέα, ο οποίος έχει ζήσει στην περιοχή και καταγράφει την προσωπική του εμπειρία, προσεγγίζοντάς την με διαχωριστικό τρόπο: από τη μία πλευρά, η μυθική και παραδείσια Καισαριανή της παιδικής και εφηβικής του ηλικίας, που είναι αμετάβλητη και αναλλοίωτη και από την άλλη, ο κόσμος της πτώσης, του καταναλωτισμού και της αμαρτίας.

«... Πρωτόγονη Καισαριανή, δεν υπάρχουν πια. Όμως εμένα ο νους μου κι η αγάπη μου για την Καισαριανή της «ξυλοκοπιάς» και είναι ευτύχημα που έζησα και μεγάλωσα εκεί. Όλα ήταν άγρια και παρθενικά, στην πρώτη γέννησή τους ωσάν τα περιστατικά αρχαίας τραγωδίας [...]. Όλα στην πηγή, στο αρχικό φανέρωμά τους, γι' αυτό δε λεν να σθήσουν από μέσα μου άνθρωποι, γειτονιές και γεγονότα.

Ένας χώρος που κατοικήθηκε για πρώτη φορά. Μια στενόμακρη ανηφορική λουρίδα, με φτωχές κουνούκλες, Αριστερά το ρέμα κι ένα δάσος, ισχνά καχεκτικά πευκάκια. Δεξιά η μάντρα του Σκοπευτηρίου. Ψηλά το μοναστήρι. Αντίσκηνο, παράγκα, πλινθόκτιστο και κουρελού της προσφυγιάς και να η Καισαριανή χαμόγελο στον πρώτο ήλιο. Καισαριανή των κοινοχρήστων αποχωρητηρίων, του γαλατά που προπαγάνδιζε για τη Ρουσία και τον περιλάβαιναν οι Βουρλιώτες με τις νταγιάκες. Καισαριανή των κατοχικών γαϊδουροκεφαλών, ματσετών, σφερδουκλοκεφτέδων, σ' ευχαριστώ που ανατράφηκα μες στα στενά σου [...].

Καισαριανή, σ' ευχαριστώ που αξιώθηκα να δω και ν' αγγίξω μερικούς που έφυγαν έγκαιρα, πριν προλάβουν να ενταχθούν στο οποιοδήποτε νόημα της τοιχογραφίας, είτε ξυλοκοπικής, είτε καταναλωτικής. Για το Λευτέρη, τον αδερφό της κυρα-Βδοκιάς —«Ασλάν Λευτέρη, καπλάν Λευτέρη»— και που αργότερα εκτελέστηκε στην Κέρκυρα. Για τον Πουτσούρη που έπαιξα μαζί του με ξύλινα σπαθιά και χάρτινα καπέλα, έπειτα κρατούσε στα χέρια του μίαν αραβίδα, δεκαπέντε χρονών παιδί όταν τον βρήκε στο μέτωπο μια σφαίρα κοντά στον Ποσειδώνα. Ευχαριστώ που ευδόκησα να δω το μπλε σακάκι του

Απόλλωνα, το πιο μπλε της ζωής μου, από ανόθευτο ουρανό και Θάλασσα. Και τον Άρη που σκοτώθηκε γωνία Δαμάρεως και Φορμίωνος και που στη θέση εκείνη είδα τα πτώματα μερικών δοσίλογων, που κρύβανε την ταυτότητά τους στην κάλτσα. Δίκαιη και γρήγορη πληρωμή, μια κάθαρση αυτόματη του χώρου.

Ποιόν να σου πρωτοθυμηθώ, Καισαριανή; Τον Ιγνάτιο που πήγε θράσος; Ήταν ο χαζός της συνοικίας κι είχε παρασυρθεί από το γενικό κλίμα. Έβαζε στην κωλότσεπλή του ένα τσόκαρο τάχα περίστροφο και γύριζε τις γειτονιές όλο προφύλαξη. Κάπου τον πέτυχαν σ' αυτήν την ύποπτη στάση, του ρίξαν, πάει κι αυτός.

Κάποτε, Καισαριανή, ήσουν ένα αστέρι, έλαμψες για μια στιγμή στο στερέωμα και χάθηκες για πάντα στο χάος της Ιστορίας.

Τώρα, γριά τσατσά, τρωσ σάμαλι και τουλούμπα, μασάς μπατιρόσπορους στο θερινό σινεμά και φτύνεις τα τσόφλια στο σβέρκο ευυπόληπτων καταστηματαρχών, εμπορομανάβηδων, χασάπηδων, εργολάβων, που θέλουν ν' απαλλαγούν από τη ντροπή σου. Από μια πλευρά συμφωνώ με τον Δήμαρχο που θέλει ν' αλλάξει την ονομασία σου. Τι δουλειά έχεις πια εσύ μ' αυτά τα ανθρωπάκια, το πνεύμα της ιδιοκτησίας και τις αντιπαροχές; Θα σε πούνε Νέα Βρύουλα η Νέον Συθρισάριον. Καλύτερα. Τι μένει από την συνοικία του Σέντ-Αντουάν του Παρισιού πάρα μόνο το όνομα. Οι τραγουδιστικά παράλληλές του στέπες αρδεύτηκαν, η Καντώνα οικοδομείται, η Κοκκινιά έγινε Νίκαια, τα πιο άξια απ' τα παιδιά σου κλαδεύτηκαν. Έτσι γίνεται πάντα μετά από μια άγρια υλοτόμηση και τα λίγα δέντρα που απομένουν όλα σαπάκια. Να μην κάνω τώρα προσκλητήριο «ζώντων και νεκρών... ων ουκ έστι τέλος». Τέλος της εποχής κι οι εκπτώσεις επόμενες.

Καισαριανή, Ιδρώνω. Καισαριανή, ασφυκτιώ, Καισαριανή, αναγουλιάζω. Κάθεσαι με το σούρουπο και δροσίζεσαι στα πεζοδρόμια, ενώ τα κορίτσια σου κατεβαίνουν με τα τσαντάκια στο χέρι για την πιάτσα. Πίνεις τη σουμάδα σου με τα λεφτά της μεσιτείας και ρεύεσαι. Πιάνω στο βλέμμα σου μια μεταμέλεια σα να λυπάσαι που δεν ήσουν από γεννησιμιού σου μεσίτρα, ρουφιάννα και δοσίλογη.

Πού η λεβεντιά σου και πού η λευτεριά σου, γαζέλα, ζαρκάδα και έλαφος; Πού τα κάλλη σου και πού τα στολίδια σου, φρεγάδα, γολέτα και κορβέτα;

Τίποτε δε μένει. Τώρα σοβατίζεις τα τελευταία ίχνη πολυβολισμών στο μέτωπο σου, σα γέρικο σκυλί που γλείφει τις πληγές του στην επούλωση. Τώρα τσαλαπατημένη, τσακισμένη, εξουθενωμένη, στην τελευταία φάση της τοιχογραφίας, περίθαλψη και λησμονιά των άγριων περιστατικών του ταξιδιού σου».

Μάριος Χάκκας, «Η Τοιχογραφία» (1970)

Πηγές:

- Ζουμπουλάκης Στ. (2002), «Οι 'δικοί' μας και οι 'άλλοι' στο έργο του Χάκκα», Περιοδικό «Νέα Εστία», Τ. 1743, σελ. 472 – 480
- Ρεπούσης Γ. (1992), «Ο ρόλος της Καισαριανής στην πεζογραφία του Μάριου Χάκκα», Περιοδικό «Διαβάζω», Τ. 297, σελ. 38 – 44